

ББК 60.5+74+80+87.3+88.3+65+65.4+34.3
УДК 001+101+159.9+37+316+801+330.1+339.1+669
М34

М34 Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
«Universum View 13».– Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. – 163 с.

Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції
«Universum View 13». Представлені результати робіт з широкого кола дисциплін.

Роботи подаються мовою оригіналу. Відповідальність за зміст робіт несуть
автори та наукові керівники.

ББК 60.5+74+80+87.3+88.3+65+65.4+34.3
УДК 001+101+159.9+37+316+801+330.1+339.1+669

Наукова ініціатива «Універсум»
84301, а/с 65, м. Краматорськ, Україна
Тел.: +38 063 867 32 93
E-mail: mail@iscience.me
Web: www.iscience.me

© Автори робіт, 2019
© Наукова ініціатива «Універсум», 2019
© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019

Зміст

SECTION 1. Engineering science	4
Bashtova D.M., Savshenko O. V. PROSPECTS FOR THE USE OF GEL-FORMING SYSTEMS WITH SEA WATER AS A CATALYST FOR GELATION WHEN FIGHTING FIRES ON TANKERS NEFTEPEREVOZKI	4
Koczok D.O. THE IMPORTANCE OF BUILDING EXPERT SYSTEM IN COMPUTER TECHNOLOGY AND OUR LIFE	5
Medvedeva V.J. CLASSIFICATION OF MEANS OF A COMPUTER MATHEMATICS	7
SECTION 2. Economics and management	11
Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina H.S., Pakulin S.L. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL SOCIAL COMPLEX	11
Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina H.S. CONTROLLING AND RATIONALITY OF SMALL BUSINESS MANAGEMENT	17
Pakulina A.A., Pakulina H.S., Pakulin S.L., Feklistova I.S. TASKS, FORMS AND METHODS OF STATE MANAGEMENT OF SOCIAL COMPLEX OF THE REGION	25
Polovinko S.V. MARKETING MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE	33
Polovinko S.V. MARKETING AND INNOVATIVE ACTIVITIES	40
Polovinko S.V. MARKETING KNOWLEDGE AND TECHNOLOGY	47
Polovinko S.V. Product Marketing Innovation Process	54
Zayukov I.V., Pugach FORMING OF MOTIVATION OF THE CONCERNED CITIZENS TO HEALTHY AND SAFE TERMS OF LABOUR AS FACTOR OF DEVELOPMENT OF LABOUR POTENTIAL	62
SECTION 3. Philosophy	67
Hanaba S. A. Critical Thinking as Immanent Manifestation of Human Freedom: Educational Aspect	67
Chikarkova M.Y., THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP OF FAITH, SPIRITUALITY AND RELIGION IN MODERN WESTERN STUDIES	69
Danylova T.V. A FEW WORDS ON CHINESE COSMOLOGY	72
Hanaba S. A. Critical Thinking as Immanent Manifestation of Human Freedom: Educational Aspect	73
Pavlova T. S. Philosophical meaning of personality activity in society	75
Rubskyi V.N. INTERRUPTION OF RELIGIOUS IDENTITY	77
Yudina V.Y. O. SPENGLER`S VIEW ON HISTORY	80
SECTION 4. Philology	82
Bulhakova T.Yu., Vasylyna K.M. PECULIARITIES OF PERCEPTION OF THE SCREEN IMAGE AND SOUND	82
Doronkina N. E. TACTICS OF ARGUMENTATION	84
Fadeev Vladislav THE "LIBRARY" OF THE DNA	87
Kozlov D.A. THE OPPOSITION OF THE JOHN WYCLIFFE'S ENLIGHTENMENT WORK	89
Lipska J.V. Problem of humans choice in the novel "Internat" by S.Zhadan	91
Nagachevska O.O. PRESERVING THE EXPRESSIVE POTENTIAL OF ADVERTISING TEXTS SYNTACTIC STYLISTIC MEANS IN TRANSLATION	94
Tereschkina T.V. GRAMMATICAL FORMS OF THE NUMBER OF NOUNS IN GERMAN	100
Tikhonenko N.E. THE FUNCTIONING OF THE VERB COLLOCATIONS IN MODERN GERMAN	102

SECTION 5. Jurisprudence	107
Boyko T. F., Tkachuk I. V. ORGANIZATION OF THE RESOLUTION OF QUESTIONS ABOUT THE SUITABILITY OF THE OBJECT OF RESEARCH FOR AN EXPLOSION AT THE POLTAVA SREFC MIA.....	107
Smetrov O.G. SPECIFICIES OF THE EXAMINATION OF THE FACTS OF FIRES A CONSIDERABLE TIME BEFORE THE APPOINTMENT OF EXPERTISE	109
SECTION 6. Pedagogical sciences	112
Ananchenko K.V., Pakulin S.L., Zantaraia H.M. DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF ATHLETES ENGAGED IN MARTIAL ARTS.....	112
Ignatenko V.O. Formation of leadership qualities of military	121
SECTION 7. Medical sciences.....	126
Misiurova S.V., Karpova N.V., Svid N.O. QUALITY ASSURANCE OF BIOCHEMICAL STUDIES WITH THE HELP OF VALIDATION PROCEDURES ON THE EXAMPLE OF METHOD FOR GLUCOSE LEVEL DETERMINING IN BIOLOGICAL LIQUIDS.....	126
SECTION 8. Architecture.....	128
Anatskiy D.B., Vasilchenko A.V. STUDYING OF COMBINED INFLUENCE "EXPLOSION-FIRE" ON FIRE RESISTANCE OF STEEL COLUMN	128
Lensu Ya.Yu. PECULIARITIES OF DWELLINGS OF PREHISTORIC PEOPLE	130
SECTION 9. Psychology	134
Shevchenko R.P. PERSONAL ANXIETY AMOND STUDENTS OF SEA AND RIVER TRANSPORT SPECIALTIES	134
Yudina V. Y. WESTERN AND EAST GERMANS IN INTERCULTURAL COOPERATION	134
Zarembo N.A. Managing negative emotions and personal adaptation of a person.	136
SECTION 10. Sociology.....	142
Andrienko O. THE SOCIAL WORK'S BASES WITH UNEMPLOYED WOMEN.....	142
Krasulia K. TYPES OF SOCIAL WORK WITH THE ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL GUARDIANSHIP.....	145
Kupa O., SOCIAL ADVERTISING: GENESE AND DEVELOPMENT	147
Popovych V., COMPETENCENT APPROACHES IN THE HIGH EDUCATIONAL INSTITUTIONS'S SYSTEM	149
Samarska L.O. PREPARING AND CONDUCTING AN EXPERIMENTAL PART OF THE STUDY ON THE USE OF OVERCOMING BEHAVIORAL STRATEGIES BY STUDENTS THAT STUDY ABROAD	151
Turna K. UNEMPLOYMENT AS A SOCIAL PHENOMENON	153
SECTION 11. Politology.....	156
Kostiuk T.O. PUBLIC ADMINISTRATION OF HIGHER EDUCATION: CONCEPTUAL APPROACHES	156
Popovych Yana, THE EDUCATION ROLE IN POLITICAL CONSCIOUSNESS' FORMATION.....	158
SECTION 12. Culturology	160
Makogonchuk N.V, Shumovetskaya S.P. THE OLEXANDRY LIBRARY - THE RESULTS OF THE AGE OF THE AGE .	160

SECTION 1. Engineering science

Bashtova D.M., Savshenko O. V. PROSPECTS FOR THE USE OF GEL-FORMING SYSTEMS WITH SEA WATER AS A CATALYST FOR GELATION WHEN FIGHTING FIRES ON TANKERS NEFTEPEREVOZKI

Баштова Д.М.

Курсант 3-го курсу НУЦЗУ

К.т.н., ст. наук. співр. НУЦЗУ" Савченко О.В.

"ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕЛЕУТВОРЮЮЧИХ СИСТЕМ З МОРСЬКОЮ ВОДОЮ В ЯКОСТІ КАТАЛІЗАТОРА ГЕЛЕУТВОРЮВАННЯ ПРИ ГАСІННІ ПОЖЕЖ НА НАФТЕПЕРЕВІЗНИХ ТАНКЕРАХ"

Зручним транспортом для перевезення нафти і палива є морські та річкові танкери. Відомо, що нафтоперевезення у танкері, у порівнянні з залізничними, знижують витрати на 10-15%, і на 40% у порівнянні з автомобільними. Практика морського судноплавства знає чимало сумних прикладів, коли пожежі, що виникали на судах, які перевозять нафтопродукти, призводили до серйозних негативних наслідків, таких як: забруднення екосистеми, масштабні матеріальні втрати, а особливо загибель людей. Прикладом є аварія, що сталося 6 січня 2018 року. Танкер Sanchi під прапором Панамі віз нафту з Ірану до Південної Кореї, коли зіткнувся у Східно-китайському морі з вантажним кораблем, який перевозив зерно. Загибло 32 людини. Танкер мав на борту 136 тисяч тон конденсату.

В роботі було встановлено, щоб суттєво зменшити втрати вогнегасної речовини при гасінні пожежі дозволяє застосування гелеутворюючих систем (ГУС). Один з компонентів ГУС являє собою розчин гелеутворюючого компонента - сульфату лужного металу. Другий компонент – розчин силікату. При одночасній подачі двох складів вони змішуються на поверхнях, що горять або захищаються. Гель утворює на поверхні нетекучий вогнезахисний шар. Цей шар міцно закріплюється на вертикальних і похилих поверхнях. Порівняно з рідкими речовинами пожежогасіння ГУС практично на 100% залишається на поверхні. До цього ще й товщину гелевої плівки при необхідності можна регулювати, збільшуючи її в особливо небезпечних місцях.

За результатами експериментів було встановлено, що морська вода може використовуватись в якості каталізатора гелеутворювання для бінарних гелеутворюючих систем. Метою цієї публікації є обґрунтування удосконаленого методу гасіння пожеж на танкерах з використанням ГУС, в яких у якості каталізатора використовується морська вода.

Koczok D.O. THE IMPORTANCE OF BUILDING EXPERT SYSTEM IN COMPUTER TECHNOLOGY AND OUR LIFE

Коцок Д.О. студент відділення економіки, логістики та інформаційних систем

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний коледж»

м. Ніжин, Україна

Орел О.В. - науковий керівник кандидат педагогічних наук, викладач відділення економіки, логістики та інформаційних систем

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний коледж»

м. Ніжин, Україна"

"ВАЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ СИСТЕМ В КОМП'ЮТЕРНІЙ ТЕХНІЦІ І НАШОМУ ЖИТТІ"

THE IMPORTANCE OF BUILDING EXPERT SYSTEM IN COMPUTER TECHNOLOGY AND OUR LIFE

Перспектива застосування квантових обчислень полягає в тому, що квантові комп'ютери можуть вирішувати масивні завдання, які є дуже важкими та важкооброблюваними. І саме такі комп'ютери зможуть вирішити їх дуже швидко. Зокрема, найперспективнішою областю, в яку переважно інвестують кошти, є створення квантової криптографії.

В чому полягає робота квантових обчислень? Квантова криптографія говорить про наступне: перехоплення посланого повідомлення відразу стає відомим. Це означає, що факт шпигунства не помітити не можна. Перехоплене повідомлення, зашифроване квантовим комп'ютером, втрачає свою інформативність і стає незрозумілим для адресата. Оскільки квантова криптографія експлуатує реальну природу, то приховати факт шпигунства стає неможливо. Тому, поява шифрування поставить остаточну крапку в боротьбі криптографів за найактуальніші способи шифрування повідомлень.

З іншого боку, квантовий комп'ютер, завдяки своїм якостям, здатний розкласти 250-значне число (такого не було останні 800-1000 років) швидше ніж за 30 хвилин. За допомогою цієї машини спецслужби можуть швидко зламати будь-який, найскладніший шифр.

У квантових комп'ютерів є ще одна сфера застосування, важливість значення якої ми зрозуміли тільки зараз (раніше ми бачили це у фантастичних фільмах). Гігантська обчислювальна потужність квантової комп'ютерної техніки дозволить перекласти на плечі машини найрізноманітнішу інтелектуальну діяльність. Машина не тільки може нагромаджувати, зберігати і дозволяти обробляти інформацію, а й виводити з неї операції, цілком недоступні найпотужнішим сучасним комп'ютерам.

Це означає, що квантові комп'ютери дозволять створити експертні системи нового покоління. Експертна система – це комп'ютерна система, яка використовує

знання одного чи кількох експертів у формалізованому вигляді, а також логіку прийняття рішень. Ця система дозволяє проводити прийняття обґрунтованого рішення на умовах, коли достатньо часу, досвіду, знань, інформації. На запроваджений запит машина дає кваліфіковану консультацію або послугу.

Експертні системи почали створювати, як тільки дозволили це робити обчислювальні потужності комп'ютерів. Роботу зі створення експертних систем розгорнув відомий фахівець у галузі кібернетики, академік Віктор Глушков ще 1968 року. Власне, створення експертних систем називається часто розробкою штучного інтелекту.

Перші моделі були створені з середини 70-х років: система MYCIN була використана для медицини для діагностики захворювань, ДЕНДРАЛ у розвідці родовищ з корисними копалинами для аналізу хімічного складу ґрунтів.

Але квантовий комп'ютер, який надзвичайно переважає звичайний комп'ютер, спромігся використовувати накопичені знання та набуті алгоритми прийняття рішень повніше і всебічно. Експертна система з урахуванням квантових комп'ютерів може замінити колективи кращих учених та інженерів, а також може накопичувати з часом інтелектуальну потенціал. Але зрозуміло, що людину повністю виключити з роботи квантових комп'ютерів неможливо! Річ в тому, що саме людина формулює запити в експертну систему.

Ще одним важливим аргументом щодо експертної системи є здатність збереження дуже багатьох різноманітних технічних відомостей: параметрів матеріалів, машин, промислових установок, стандартів багато іншого. В них також зберігаються алгоритми прийняття рішень, створені тисячами кращих спеціалістів. В експертну систему вводиться запит на конструювання машини за деякими функціями. Експертна система виконує розробку та конструювання машини, яку б міг зробити великий колектив висококласних фахівців, видає готові креслення, яким устаткуванням (станками, машинами, матеріалами та інш.) її можна побудувати. У розробці враховані наявність матеріали та можливості виробництва.

Отже, створення такої експертної системи з урахуванням квантових комп'ютерів зробить найбільший стрибок вперед у техніці. Значно може скоротиться час для розробки нових автомобілів, буде охоплено і засвоєно великий спектр найрізноманітніших технічних і конструкторських рішень. А головне, буде подолано традиції (в основному це стосується дорогих брендів), стримуючи роботу спеціалістів. Країна, яка першою створить таку експертну систему, отримає унікальну можливість вийти в лідери в науково-технічних досягненнях.

Medvedeva V.J. CLASSIFICATION OF MEANS OF A COMPUTER MATHEMATICS

Медведева В.Ю. магистрант кафедры современных технологий программирования, факультет математики и информатики, Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, г. Гродно, Беларусь

Сетько Е.А. кандидат физико-математических наук, доцент, Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, г. Гродно, Беларусь

Сегодня компьютерные математические системы благодаря их установке на ПК доступны педагогам и ученым, студентам и школьникам не только в коллективном, но и в индивидуальном порядке. Они используются в университетах и вузах, школах и колледжах. Велика роль таких систем и в автоматизации научно-технических расчетов, и в математическом моделировании природных явлений и технических систем и устройств.

Компьютерные математические системы можно подразделить на семь основных классов: системы для численных расчетов; табличные процессоры; матричные системы; системы для статистических расчетов; системы для специальных расчетов; системы для аналитических расчетов (компьютерной алгебры); универсальные системы.

Рассмотрим особенности каждого из них.

1) Системы компьютерной математики для численных расчетов.

К наиболее распространенным средствам относятся: арифметические и алгебраические операторы и функции; тригонометрические и гиперболические функции; обратные тригонометрические и гиперболические функции; логические операторы и функции; векторные и матричные операторы и функции; средства для решения систем линейных алгебраических уравнений; специальные математические функции; средства арифметики степенных многочленов (полиномов); функции для нахождения комплексных корней многочленов; функции для решения систем нелинейных алгебраических уравнений; средства для решения систем дифференциальных уравнений; средства оптимизации функций и линейного программирования; средства одномерной и многомерной интерполяции; средства создания двухмерных и трехмерных графиков; типовые средства программирования.

Системами для численных расчетов являются: а) встроенные калькуляторы Windows; б) табличные процессоры; в) математические системы Eureka и Mercury.

С математической системой Eureka началось применение компьютерных математических систем массовым пользователем. Эта система под MS-Dos была создана фирмой Borland. Eureka основана на алгоритме решения произвольных систем нелинейных и линейных уравнений с минимизацией погрешности решения по методу наименьших квадратов. Она использовалась для решения оптимизационных задач, решением систем линейных и нелинейных уравнений и задачами из области линейного программирования. Сегодня же эта система устарела.

Система Mercury - это творческая переработка Eureka. Был улучшен входной язык и стала использоваться обычная графика. На современный момент программа Mercury также устарела.

2) Математические системы MathCad под MS-DOS.

Эти версии разрабатывались как системы для численных расчетов с пользовательским интерфейсом и входным языком, позволяющим создавать документы в стиле блокнотов, записи в которых максимально приближены к обычному математическому языку. Такие записи в одном документе содержат текстовые комментарии, математические выражения, формулы, таблицы, результаты вычислений и рисунки.

3) Системы класса MATLAB – матричные системы. У этих систем даже единичное числовое значение воспринимается как элемент матрицы размера 1×1 . Практически все функции системы определены как матричные – способные обрабатывать массивы.

4) Системы для статистических расчетов.

Особую разновидность математических систем образуют программы, предназначенные для проведения статистических расчетов: StatGraphics Plus, Statistica, SPSS, S-PLUS и др. Интерфейс таких программ напоминает интерфейс табличного процессора Excel. Так, вначале пользователю предоставляется возможность ввести данные в виде электронной таблицы или загрузить их в таблицу с накопителем информации.

Правила работы с электронными таблицами StatGraphics те же, что и для табличного процессора Excel. Большинство вычислений выполняется по правилу: ввел данные в таблицу, выделил нужные, исполнил команду нужного вида вычислений (например, регрессии, корреляции, обработки временных рядов и т.д.).

К числу нового поколения статистических программ можно отнести и программу S-PLUS, созданную фирмой MathSoft Inc. - разработчиком всемирно известной универсальной программы Mathcad.

Главное отличие статистических программ от табличных процессоров заключается в большем числе встроенных специальных статистических функций, позволяющих выполнять без программирования огромное число статистических вычислений, представляя их результаты в табличной, графической и иной форме.

Некоторые статистические программы, например, Statistica, обладают весьма представительным числом типов графиков, которые они могут создавать. Широко распространены многовариантные статистические расчеты. С помощью таких программ, выполняя приближение данных с помощью регрессии, можно использовать сразу десятки функций регрессии, оценив пригодность каждой из них и достигаемую при этом погрешность.

При выполнении серьезных статистических расчетов такие программы имеют определенные преимущества перед универсальными программами, что позволяет им занимать важное место в арсенале средств компьютерной математики.

5) Системы для специальных расчетов.

Имеется большое число программ, изначально ориентированных на некоторые специальные виды математических расчетов. Например, на решение систем нелинейных уравнений (TK Solver), решение систем дифференциальных уравнений (Dynamic Solver), построение графиков функций (Axum, MathPlot, Sigma

Plot), выполнения нелинейной регрессии (DataFit Nonlinear Regression), моделирования электронных схем (MicroCAP 5, Electronics Workbench, PSpice, Design Labs и др.) и т.д.

Из программ этого класса особый интерес представляют программы для построения графиков. Здесь выделяется AXUM 5.0/6.0, созданная фирмой MathSoft Inc. Она хорошо интегрируется математической системой Mathcad.

В настоящее время эти программы (за исключением графических) находят ограниченное применение, поскольку все их возможности перекрываются математическими системами для численных и аналитических вычислений и системами универсального назначения.

Уникальные графические возможности предоставляет и программа VISIO. Однако при всех своих презентационных и прочих графических возможностях эта программа прямого отношения к математическим системам не имеет.

К особому классу систем компьютерной математики относятся различные системы математического моделирования. Например, для моделирования блочнозаданных произвольных систем и устройств служит приложение Simulink, вошедшее в новые версии системы MATLAB.

Большими возможностями обладают современные программы проектирования и моделирования электронных схем, например MicroCAP, OrCAD, DesignLab, Electronics Workbench и др. Они позволяют задавать в графическом виде электронные схемы, после чего автоматически составляют и решают громоздкие системы уравнений, описывающих их работу. Результаты моделирования представляются в удобной графической форме в виде осциллограмм, спектрограмм, частотных характеристик и др.

6) Системы аналитических вычислений – это новейшее направление развития современной компьютерной математики. Основное их достоинство заключается в возможности выполнения вычислений в аналитическом виде и проведения арифметических и многих иных вычислений практически с любой желаемой точностью и без ограничений по максимальным (минимальным) значениям чисел.

Системы символьной математики (компьютерной алгебры) представляют наиболее интеллектуальное и интересное направление развития систем компьютерной математики. Они выполняют сложнейшие аналитические вычисления, в прошлом доступные только человеку.

ЭВМ и программные системы, производящие символьные вычисления и способные выдавать результаты в виде аналитических формул, известны довольно давно.

Был создан ряд языков программирования и программных систем для символьных операций: muMATH, Macsyma, Reduce, Maple V, Mathematica и др., создавших реальную основу для развития компьютерной алгебры. Среди этих систем одной из самых простых и получивших массовое распространение была система muMATH, реализованная на многих мини- и микро-ЭВМ.

Средства компьютерной алгебры со временем были включены в наиболее серьезные системы для численных расчетов (Mathcad и MATLAB), что превратило их в мощные и гибкие универсальные математические системы.

Отличительной чертой систем компьютерной алгебры является возможность вычисления математических выражений в общем виде. Например, если попытаться выполнить вычисление выражения в общем виде – для любого x , к примеру, взять

и поставить справа знак равенства, то при использовании обычных языков программирования или математических систем для численных расчетов будет выведено сообщение об ошибке – напоминание о том, что переменная x не определена. При использовании же систем аналитических вычислений результатом будет, как и положено, единица. В этом принципиальное отличие данных систем от любых систем численного счета.

Также они способны вычислять аналитически производные и интегралы, выполнять подстановки одних сложных выражений в другие, выполнять математические преобразования и др.

7) Универсальными считаются системы, которые необходимы для выполнения как численных, так и аналитических расчетов, включая статистические расчеты и визуализацию всех видов расчетов средствами графики. Каждая из таких систем относится к одному из этих двух классов – численных или аналитических. К ним относятся: математические системы класса MathCad под Windows; математические системы Mathematica 2/3/4; математическая система Maple; математическая система Matlab.

Каждая система имеет определенные специфические для нее свойства, которые необходимо учитывать при решении конкретных математических задач.

SECTION 2. Economics and management

Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina H.S., Pakulin S.L. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL SOCIAL COMPLEX

Feklistova I.S. PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Political Science and Public Policy, Faculty of state and municipal management and Economics the national economy, Central Russian Institute of Management, Branch of RANEPА (The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration) (Orel, Russian Federation)

Pakulina A.A. PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Economic faculty, Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture (Kharkov, Ukraine)

Pakulina H.S. Student, Department of Accounting and Auditing, Economic Faculty, Ukrainian state University of railway transport (Kharkov, Ukraine)

Pakulin S.L. Doctor of sciences (Economics), academician Ukrainian Science Academy of National Progress, Leading Researcher, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» (Kyiv, Ukraine)

"УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА"

Социальный комплекс региона представляет собой совокупность видов экономической деятельности, направленных на удовлетворение потребностей населения, включающих: системы образования и здравоохранения, сферу культуры, жилищно-коммунальное хозяйство (ЖКХ), транспортное обслуживание населения, торговлю и ресторанное хозяйство, туризм и рекреационную деятельность. Социальный комплекс региона характеризуется общностью территориального размещения, тесной взаимосвязью составляющих его элементов, зависимостью от процессов международной интеграции. Недостаточное развитие одного или нескольких видов экономической деятельности может привести к замедлению развития социального комплекса в целом или его разрушению.

Научная новизна представленного определения социального комплекса региона состоит в том, что составляющими комплекса являются виды экономической деятельности, согласно Классификации видов экономической деятельности (КВЭД), а не отрасли. Также нами особо подчеркивается влияние на состояние и развитие социального комплекса региона процессов международной интеграции.

Актуальной научной проблемой является обеспечение устойчивого развития социального комплекса. Главной целью социального развития региона, а следовательно, и планирования социального комплекса является повышения уровня жизни населения, а также формирование человеческого капитала в целом как главной производительной силы. Можно заметить, что это довольно общая цель,

которая поэтому и не может быть смоделирована, хотя и должна учитываться в процессе планирования. Она служит его основой. Понятно, что региональные планы относительно повышения уровня жизни должны дополняться усилиями производственных коллективов социального комплекса, населенных пунктов, районов. Вместе с тем в планы социального развития необходимо закладывать и такие показатели, которые бы оказывали содействие уменьшению существующих дифференциаций.

На развитие социального комплекса влияет много факторов, часто неоднозначно связанных между собой. Влияние это может быть как непосредственным, так и опосредствованным. Функционирование социального комплекса нужно рассматривать как неотъемлемую часть всей социально-экономической системы регионов, в которой сосредоточены одна треть основных фондов и почти столько же всех работающих. Кстати, следует отметить, что здесь сосредоточен высочайший интеллектуальный потенциал.

Все это свидетельствует о весомой роли социального комплекса в жизни региона. Ее значение для экономики можно рассматривать в двух аспектах: один из них заключается в том, что этот сегмент экономики существенно определяет уровень развития региональной экономики. Поэтому в перспективе без гибкой и эффективной системы финансирования невозможно ее полноценное функционирование. В перспективе в развитии социального комплекса должны произойти существенные изменения, к которым, на наш взгляд, целесообразно отнести: рост инвестиций, что обусловит улучшение ее инфраструктурного потенциала; дальнейшая диверсификация услуг социального комплекса; активизация развития рынка услуг; повышение образовательного, профессионального и квалификационного уровня кадрового потенциала, что, в свою очередь, обусловит повышение эффективности производства.

Социальный комплекс региона является частью социальной сферы.

Социальная сфера представляет собой часть экономической системы, функциональным назначением которой является предоставление услуг социального характера. В данном случае понятие «сфера» следует рассматривать как совокупность видов экономической деятельности, которые имеют четко выраженную общность функций, особенное предназначение в общественном разделении труда и ряд характеристик, которые существенно отличают эти виды экономической деятельности от материального производства, в частности: по большей части совпадение стадий производства и потребления, наличие непосредственного контакта с потребителем, ориентация на индивидуального потребителя или общество в целом, локальность потребления из-за невозможности транспортировки и накопления услуг.

Актуальной научной проблемой является обеспечение устойчивого развития социальной сферы. Главной целью социального развития, а следовательно, и планирования социальной сферы является повышения уровня жизни населения, а также формирование человеческого капитала в целом как главной производительной силы. Можно заметить, что это довольно общая цель, которая поэтому и не может быть смоделирована, хотя и должна учитываться в процессе планирования. Она служит его основой. Понятно, что планы всей страны относительно повышения уровня жизни должны дополняться усилиями

производственных коллективов социальной сферы, населенных пунктов, районов, регионов. Вместе с тем в планы социального развития необходимо закладывать и такие показатели, которые бы оказывали содействие уменьшению существующих дифференциаций.

На развитие социальной сферы влияет много факторов, часто неоднозначно связанных между собой. Влияние это может быть как непосредственным, так и опосредствованным. Функционирование социальной сферы нужно рассматривать как неотъемлемую часть всей социально-экономической системы государства, в которой сосредоточены одна треть основных фондов и почти столько же всех работающих. Кстати, следует отметить, что здесь сосредоточен высочайший интеллектуальный потенциал.

Все это свидетельствует о весомой роли социальной сферы в жизни общества. Ее значение для экономики страны можно рассматривать в двух аспектах: один из них заключается в том, что этот сегмент экономики существенно определяет уровень развития национальной экономики. Поэтому в перспективе без гибкой и эффективной системы финансирования невозможно ее полноценное функционирование. В перспективе в развитии социальной сферы должны произойти существенные изменения, к которым, на наш взгляд, целесообразно отнести: рост инвестиций, что обусловит улучшение ее инфраструктурного потенциала; дальнейшая диверсификация услуг социальной сферы; активизация развития рынка услуг; повышение образовательного, профессионального и квалификационного уровня кадрового потенциала, что, в свою очередь, обусловит повышение эффективности производства.

Необходимо улучшение доступности всех элементов инфраструктуры социального комплекса и соответствующих услуг для каждого гражданина. Решая эту задачу, социальная сфера создает предпосылки для всестороннего развития личности. Именно планируя и прогнозируя достижение социального равенства, можно целеустремленно решать и задачи развития личности, формирования главной продуктивной силы общественного развития. Повышение уровня жизни, формирование здорового образа жизни, снижение социальной дифференциации дают возможность выразить себя как через главную цель социального развития, так и через иерархию – «дерево целей». Процесс конкретизации целей от высшего уровня к наиболее низкому напоминает процесс разрастания дерева. К этому способу – построению «дерева целей» – приходится обращаться каждый раз, когда цель большая и сложная, чтобы ее можно было непосредственно связать со средствами ее достижения. Тем не менее, такая формулировка программы социального развития предусматривает необходимость детального определения целей для разных уровней организации общества, каждого коллектива согласно их роли в процессе общественного производства.

Современные культура, образование дают человеку значительные возможности в реализации своих личных стремлений при выборе профессии; определении характера досуга, стиля личной жизни. И в этом важная роль принадлежит социальной сфере, которую можно рассматривать в перспективе как феномен жизнедеятельности современного общества, социализации личности. Социальная сфера предполагает тесную взаимосвязь человека и культуры, образования, науки, искусства, чтобы удовлетворить ее нужды в гармонии с общими

интересами своего народа, всего цивилизованного мира, чтобы научиться подчинять свои действия, поступки, намерения моральным, духовным требованиям культурной цивилизованной сферы.

Принимая участие в социокультурных процессах, создавая новые культурные образцы, развивая на основе этого свой внутренний мир, человек вместе с тем должен постоянно приобщаться к имеющемуся миру культуры, созданного трудом и умом предыдущих поколений. Социальная сфера – это не статическое состояние определенной системы материальных и духовных ценностей, а динамичный процесс, который постоянно развивается, в котором человек не только создает, потребляет ценности, а и саморазвивается.

Социальная сфера возвращает обществу научный потенциал. По нашему мнению, это единственный социальный институт, благодаря которому реализуются, развиваются, обогащаются и расширяются научные знания. Достижения же науки в мире стимулирует развитие социальной сферы. Понятно, что это влияние не прямое, а опосредствованное. Знания, которые передаются через такое звено социальной сферы, как образование, выступают важнейшим условием социального развития в целом. Социальная сфера интенсифицирует взаимосвязь содержательных основ духовной жизни, что выступает как относительно целостное явление общественно-экономических процессов, реализуясь в общественных и экономических процессах сознания, духовной культуры и будничных взглядов людей. Указанная сфера и в перспективе активно будет участвовать в социально-экономических и культурных процессах. А реальной возможностью формирования личности является критерий развития современной системы социального предназначения.

В настоящее время перед экономикой страны стоят сложные задания, которые требуют внедрения новых технологий обслуживания и совершенствования структуры социального комплекса, поиска на этой основе путей повышения эффективности его функционирования, оптимальных управленческих решений и активной социальной политики [1, с. 14]. По нашему мнению, ускоренный экономический рост и преодоление бедности – важнейшие стратегические задачи, поставленные перед национальной экономикой. Наиболее острые угрозы безопасности страны, особенно в условиях финансового кризиса, проявились именно в социальном комплексе. В целях создания эффективной системы экономической безопасности в социальной сфере необходим новый подход к мониторингу количественных показателей в социальном комплексе с последующей качественной его оценкой.

В основе реализации активной социальной политики должно лежать комбинированное использование государством механизмов и методов разного типа, направленных на ускорение адаптации к рыночной системе работоспособных граждан, способных получить достойную оплату труда; укрепление гарантированной социальной защищенности для неработоспособных и социально незащищенных граждан, которые не имеют возможности поддерживать свое существование в рыночной конкурентной среде без помощи государства; расширение инвестиций в «человеческий капитал», – здоровье, образование, подготовку кадров, воспитание подрастающего поколения, культуру и информатику, науку, экологию.

Инновации в социальном комплексе направлены на решение актуальных социальных проблем. Значительная часть инноваций в социальном комплексе носит некоммерческий характер, они предполагают длительный срок отдачи и оказывают влияние на большие группы людей. Отмеченные особенности определяют необходимость системного подхода к осуществлению инноваций в социальном комплексе.

Основными элементами институциональной структуры инновационных отношений социального комплекса являются два блока институтов – формальных (право) и неформальных, в качестве которых выступают неформальные ограничения (стиль поведения, мировоззрение), структурирующие политическое, экономическое и социальное взаимодействие.

При всей практической важности вопросов государственного управления социально-экономическим развитием, результаты современных исследований по этой тематике применяются недостаточно эффективно. Зарубежной наукой и практикой накоплен весьма большой багаж теоретических концепций, конкретных форм и методов в сфере государственного управления, сформировались различные школы, проповедующие очень разные идеи о роли государства, а также и регионов в экономике. Достаточно назвать работы таких, иногда резко различных по своим взглядам, ученых как А. Смит, Ж. Сэй, К. Вагнер, Ф. Лист, К. Маркс, А. Пигу, Дж. Кейнс, В. Леонтьев, Д. Гэлбрейт, Ф. Хайек, М. Фридман, Л. Столерю, Л. Эрхардт и др. Однако прямое применение зарубежных теоретических разработок и рекомендаций в отечественных условиях весьма затруднительно. Дело в том, что эти разработки и рекомендации носят отчетливо выраженный прагматический характер. Они в сильнейшей степени ориентированы на конкретные общества и страны и далеко не всегда поддаются адаптации.

Следует отметить достаточно высокий научный уровень современных отечественных исследований по вопросам государственного управления социально-экономическим развитием. Однако пока еще не разработана единая научная парадигма использования системного подхода в государственном регулировании и при формировании стратегии социально-экономического развития, не определены технологии выбора стратегий и приоритетов развития, методы оценивания эффективности достижения целей и инструменты их реализации. Научно-теоретическая и практическая значимость указанных проблем обусловила выбор темы, актуальность и целевую направленность нашего исследования.

Одной из важных проблем развития общества на протяжении столетий являются вопросы поиска разумного соотношения между государственным и частным секторами экономики, между общегосударственной, региональной и корпоративной экономической политикой. Опыт реальной жизни показывает: ни одно общество не может существовать без выраженного в разной мере контроля, содействия и управления со стороны государства. Сфера экономической жизни не является исключением.

В странах с централизованной экономикой воздействие государства на экономику проявляется, как правило, в виде директивных планов, государственного распределения различных ресурсов. По существу, государство является основным центром управления деятельностью хозяйственных единиц.

В странах с рыночной экономикой степень вмешательства государства и его органов в экономическую деятельность хозяйствующих субъектов существенно меньше и носит преимущественно косвенный характер. Государство воздействует на экономику посредством законодательных ограничений, налоговой системы, других финансовых инструментов и нормативов, инвестиций, субсидий, льгот, кредитования, реализации социальных программ и др.

Необходимость государственного регулирования экономики была обоснована теоретически и подтверждена мировой хозяйственной практикой XIX – XXI веков, как в Европе, так и в США. Это регулирование всегда имеет место, но характер государственного вмешательства в экономику, его принципы, формы и методы в сильной степени зависят от конкретной исторической ситуации, особенностей стран и регионов, господствующих концепций о роли государства в обществе. Государственный сектор во всех странах выполняет важную макрорегулирующую функцию, создавая и поддерживая благоприятные условия деятельности рыночной экономики. На практике нет чисто рыночной (частной) экономики, но существует смешанная государственно-рыночная экономика, где рынок – основной производитель и продавец товаров и услуг, а государство – его регулирующий агент и важный субъект хозяйствования. Налицо тесное переплетение государства и частного предпринимательства в экономической деятельности.

В нашей стране идеология государственного управления экономикой трансформировалась за последние годы от позиции дерегулирования и разгосударствления до признания необходимости упреждающего государственного регулирования, активизации управления государственными предприятиями и государственными пакетами акций. Между тем, в стране особенно важна роль государства в период интенсивного реформирования.

Роль государства в крупнейших странах имеет особую специфику. На него возлагаются здесь дополнительные обязанности по поддержанию единого экономического пространства, недопущению чрезмерной социально-экономической дифференциации регионов и др. Дополнительные экономические функции проистекают из особенностей геополитического и экономико-географического положения государства и места в международном разделении труда, демографической ситуации, национального и религиозного состава населения.

Роль социальной сферы в обществе будет возрастать [2, с. 13]. В условиях глобализации и интеграции экономики страны в европейский и мировой рынок проблема ускорения развития социальной сферы, которая нуждается в создании соответствующих технических, структурных, организационных и управленческих предпосылок, актуализируется. Мировой опыт свидетельствует, что без создания современного рынка качественных услуг, развитого транспорта и связи, финансово-кредитной сферы и комплекса деловых услуг, сферы образования и здравоохранения страны не сможет стать составляющей глобальной экономики.

Литература:

1. Feklistova, I.S., Pakulin, S.L. & Pakulina, H.S. (2018), "Increase the effectiveness of the process of providing social and information services to the people of the region", Proceedings of VI International scientific conference "Millennium innovations in science", March, 30, 2018. London, SI Universum, 2018. pp. 10–15.
2. Pakulin, S.L. & Pakulina,

A.A. (2017), "Forming of social strategy in the region", Proceedings of IV International scientific conference "Discussion of problems related to the development of science in different countries", Dec 25, 2017. London, SI Universum, 2017. pp. 13–21."

Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina H.S. CONTROLLING AND RATIONALITY OF SMALL BUSINESS MANAGEMENT

Pakulin S.L. Doctor of sciences (Economics), academician Ukrainian Science Academy of National Progress, Leading Researcher, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» (Kyiv, Ukraine)

Feklistova I.S. PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Political Science and Public Policy, Faculty of state and municipal management and Economics the national economy, Central Russian Institute of Management, Branch of RANEPА (The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration) (Orel, Russian Federation)

Pakulina A.A. PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Economic faculty, Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture (Kharkov, Ukraine)

Pakulina H.S. Student, Department of Accounting and Auditing, Economic Faculty, Ukrainian state University of railway transport (Kharkov, Ukraine)

"КОНТРОЛЛИНГ И РАЦИОНАЛЬНОСТЬ УПРАВЛЕНИЯ МАЛЫМ БИЗНЕСОМ"

Проведенный в ходе исследования теоретический анализ выявил, что единого понимания термина «контроллинг» не существует. Целью функционирования системы контроллинга является повышение рациональности принимаемых решений и деятельности малого бизнеса. Таким образом, встаёт вопрос обоснованности, что особенно актуально для малого бизнеса, где, как правило, предприниматель единолично принимает решения. В связи с этим, в поле нашего исследования была включена область экономики, изучающая влияние социальных, когнитивных и эмоциональных факторов на принятие экономических решений, а именно поведенческая экономика.

Исследование эволюции взглядов на контроллинг показало отсутствие теоретической основы, применимой к малому бизнесу. В классических концепциях рассматривается взаимодействие менеджера и контроллера, а, следовательно, основой выступает теория агентских отношений. С одной стороны, в связи с неразвитой организационной структурой, в малом бизнесе не наблюдается столкновения интересов собственников и менеджмента, руководства и подчиненных. С другой, согласно положениям поведенческой экономики, в любом человеке сосуществует две противоборствующие системы мышления: автоматическая и

аналитическая. Таким образом, аналитическая система предпринимателя должна быть контроллером, отстаивающим интересы предприятия.

Эволюция концепции контроллинга прошла путь от информационной поддержки менеджмента к гаранту рационального управления предприятием [1, с. 87]. На основании положений контроллинга, стратегического управления и поведенческой экономики нами был разработан концептуальный подход к управлению предприятием. За счёт учёта особенностей когнитивной системы руководителя, стратегический контроллинг выступает системой, направленной на снижение частоты когнитивных искажений, и позволяет выстроить стратегическое управление таким образом, что руководитель придаёт необходимое движение факторам внутренней среды, которые посредством своевременного взаимодействия с факторами окружения дают требуемые результаты. Таким образом, контроллинг выступает системой, направленной на повышение обоснованности и, как следствие, рациональности при управлении малым бизнесом.

Если руководитель стремится достичь устойчивого развития малого бизнеса и перейти на новый качественный уровень деятельности, он неминуемо должен учитывать как внутреннюю и внешнюю среду малого бизнеса, так и свои индивидуальные возможности. Контроллинг в классическом понимании предполагает взаимодействие контроллера и менеджера. Контроллер должен поддерживать, дополнять либо ограничивать менеджера. За счёт этого достигается эффективность деятельности малого бизнеса. Однако в малом бизнесе, с плоской структурой управления, нет дополнительных штатных мест контроллеров. Руководитель и собственник, как правило, являются одним лицом. Вся полнота ответственности при анализе информации, принятии решений и воплощении планов лежит на предпринимателе [2, с. 31]. С одной стороны, в случае малого бизнеса, ресурсная теория, которая рассматривает лидера как ключевую фигуру в организации, позволяет заключить, что предприятие в конечном итоге является отражением потребностей, возможностей, стиля управления предпринимателя. С другой, теория агентских отношений предлагает выстраивать долгосрочные планы с учётом интересов руководителя и подчиненного, за счёт чего достигается рациональность деятельности. При этом теорию контроллинга и стратегического управления наилучшим образом дополняет поведенческая экономика, основным объектом которой является изучение границ рациональности экономических агентов. Поведенческая экономика опирается не столько на динамику внешней либо внутренней среды, сколько рассматривает поведение человека, в котором зачастую присутствуют элементы когнитивных ошибок и эгоизма. Данные эффекты связаны с тематическим мышлением человека. Предприниматель, как основной ресурс организации, сталкивается с постоянным противостоянием автоматического и аналитического мышления. Именно автоматическое мышление под влиянием когнитивных, эмоциональных и социальных факторов на личность снижает рациональность и самоконтроль руководителя, приводя к ложным умозаключениям на основе имеющейся информации и, как следствие, к снижению экономической эффективности предприятия в целом. Нерациональной когнитивной системе противопоставляется аналитическое мышление, которое тщательно анализирует имеющуюся информацию, ищет причинно-следственные связи. Автоматическое мышление не требует значимых умственных затрат, аналитическое, напротив. Таким

образом, для повышения рациональности деятельности малого бизнеса, подобно теории агентских соглашений, предприниматель должен вытеснять быстрые, иррациональные действия – обдуманно и обоснованно. Система управления должна быть выстроена таким образом, чтобы автоматическое мышление было подконтрольно аналитическому. В связи с чем, предприниматель нуждается в системе контроллинга, которая базируется не на взаимодействии менеджера с контроллером, а на главенстве аналитической системы над автоматической. Данные положения позволяют выдвинуть новый взгляд на контроллинг, где основополагающим элементом является особенность когнитивной системы предпринимателя.

Под стратегией понимается главная цель – стратегический ориентир, вектор развития и комплексный план действий [3, с. 75]. Все три составляющих руководителю малого бизнеса приходится определять и разрабатывать самостоятельно. Вследствие чего, высока вероятность необоснованности принимаемых решений, что может вызвать критические последствия, в особенности при принятии стратегических решений. Таким образом, стратегический контроллинг должен предоставить анализ факторов, влияющих на деятельность малого бизнеса с разных точек зрения, тем самым выступая инструментом повышения объективности стратегического и, как следствие, оперативного управления. Вопрос определения направления развития становится для малого бизнеса жизненно необходимым. Таким образом, первоочередной задачей системы контроллинга является предоставление методик по выявлению стратегических ориентиров предпринимателя и определению вектора развития малого бизнеса.

В теоретических работах по теме проведенного исследования нет методик, характерных исключительно для контроллинга. Все методы заимствованы из смежных дисциплин: организация и планирование производства, экономика предприятия, теория организации, маркетинг, бухгалтерский учет, стратегическое управление и др. Для оперативного контроллинга характерны различные формы бюджетирования, балансы в натуральном и стоимостном выражении, срок планирования и контроля имеет горизонт до года. Методы, применяемые в ходе стратегического контроллинга, относятся к методам портфельного анализа и оценки факторов внутренней и внешней среды организации. Связкой между оперативным и стратегическим контроллингом, в основном, выступает бизнес-планирование, направленное на достижение стратегических целей.

В связи со спецификой деятельности, предприниматель находится в постоянном взаимодействии с внутренней и внешней средой малого бизнеса, владеет необходимыми компетенциями и опытом, способен определить основные факторы для поиска ориентиров, а также сделать прогноз по их развитию. Стратегические ориентиры должны быть сбалансированным, непротиворечивым комплексом, с опорой на внутреннюю, внешнюю среду и время [4, с. 78]. Соединение внутренних, внешних и временных ориентиров образует «пространство ориентирования». Методика определения стратегических ориентиров должна увеличивать обоснованность полученных результатов. С другой стороны, анализ деятельности не должен быть слишком трудоёмким. Однако на этом задачи контроллинга не ограничиваются.

Любой управленческий цикл упрощенно состоит из планирования, действий, контроля и при необходимости корректировки плана. Действия в данном случае – это исполнение плана, а корректировка – измененный или новый план. Таким образом, второй задачей системы контроллинга является методическая поддержка руководителя в определении целей и их формализации, т.е. разработки проекта и определении плановых показателей. Фундаментальным элементом системы контроллинга является план-факт анализ. В связи с чем, третьей задачей является обработка фактических данных, обязательный анализ причин отклонений и, при необходимости, разработка корректирующих мероприятий (изменение плановых показателей). Поэтому нами предлагается выделить цикличность методической поддержки системы контроллинга: определение плановых показателей, сбор фактических показателей и анализ отклонений (контроль), определение новых плановых показателей.

Достижение конечной цели необходимо рассматривать с позиции рационального выполнения основных функций менеджмента. Таким образом, система контроллинга должна обеспечить предпринимателя методиками, которые позволяют оценить планирование, организацию, контроль и мотивацию. Выбор конкретных методов должен зависеть от конечной цели и логически связанных подцелей по каждому направлению деятельности малого бизнеса: минимизация затрат, персонала, времени на операции, либо максимизация объёма выпуска, выручки, прибыли, повышение уровня трудовой дисциплины, снижение брака и т.д. План-факт методы должны распространяться как на стратегическое, так и оперативное (бюджеты) управление. Стоит отметить, что задачи контроля на уровне стратегического управления имеют определенную специфику. Стратегический контроль направлен на оценку фактически проделанной работы по отношению к будущим перспективам. В результате может быть принято решение о корректировке как стратегии, так и целей малого бизнеса. Принципиальным является то, что стратегический контроль должен быть сконцентрирован на окупаемости расходов по стратегическому проекту, а не на контроле бюджета. Расходы должны приводить к запланированным результатам. Это является принципиальным отличием от оперативного контроля, задача которого стоит в соблюдении правильности выполнения операций, функций и отдельных работ. Помимо этого, стратегический контроль предполагает установление контрольных точек, в которых необходимо сопоставить расходы и перспективы. Так как стратегический контроль основывается на неопределенных расчетах, существенное значение для правильной оценки и своевременной корректировки имеет личностный фактор. В нашем случае этим фактором является предприниматель – руководитель малого бизнеса.

В концептуальном подходе формирования системы стратегического контроллинга для предприятий малого бизнеса главным элементом является предприниматель и его восприятие внешней и внутренней среды предприятия. При отсутствии системы стратегического контроллинга, а, следовательно, информационно-аналитической и методической составляющих управления, в связи с низким уровнем самоконтроля, предприниматель пренебрегает значимостью факторов, обуславливающих его поведение, внутреннюю и внешнюю среду малого бизнеса. Таким образом, при принятии управленческих решений, руководитель малого бизнеса предрасположен к когнитивным искажениям, что приводит к

снижению эффективности деятельности малого бизнеса. За счёт учёта особенностей когнитивной системы руководителя, стратегический контроллинг выступает системой, направленной на повышение обоснованности принимаемых решений, и позволяет выстроить стратегическое управление таким образом, что руководитель заблаговременно придаёт необходимое движение факторам внутренней среды, которые посредством своевременного взаимодействия с факторами окружения дают требуемые результаты.

На состояние малого бизнеса влияют предприниматель и внешняя среда. Предприниматель непосредственно взаимодействует с факторами внутренней среды. Одной из главных задач руководителя малого бизнеса является создание жизнеспособной сбалансированной системы. Внешняя среда при этом является практически независимой. С одной стороны, внешняя среда находится в постоянной динамике и, в зависимости от конкретной ситуации, передаёт своё движение внутренней среде. С другой стороны, внешняя среда состоит как из благоприятных для деятельности факторов, так и негативных. В связи с тем, что на малый бизнес влияет множество факторов зачастую независимых внешних систем, совокупность данных факторов не является сбалансированной. При прямом воздействии изменяющихся факторов внешней среды происходит разбалансировка внутренней среды малого бизнеса. В результате при бездействии предпринимателя, внутренняя среда малого бизнеса может быть разрушена. Для отражения угроз извне предприниматель взаимодействует со внутренней средой. При этом руководитель противопоставляет негативным факторам внешней среды сильные стороны малого бизнеса, стремится избегать влияния на слабые. Предприниматель находится в постоянном процессе удовлетворения своих потребностей за счёт взаимодействия ограничений.

Особенно остро встаёт вопрос обоснованности принятия тех или иных решений при управлении малым бизнесом. В данном случае контроллинг выступает системой, направленной на повышение объективности и, как следствие, рациональности при управлении малым бизнесом. Контроллинг является весьма динамичной системой, основу которой составляет причинно-следственная связь. Используя систему контроллинга, предприниматель придаёт необходимое движение факторам внутренней среды, которые, в свою очередь, по средствам своевременного взаимодействия с факторами внешней среды дают требуемые результаты.

Важным элементом системы контроллинга является учёт специфики малого бизнеса и когнитивной системы предпринимателя. Стратегический контроллинг начинается с определения стратегических ориентиров. Особенностью является то, что факторами, в данном случае, выступают потенциальные ориентиры руководителя. Определение начинается с этапа оценки внешней среды, с учетом положительного и отрицательного влияния каждого фактора. После чего определяется итоговое влияние отдельных факторов. Следующим этапом в процессе стратегического контроллинга выступает разработка прогноза по предполагаемым изменениям внешней среды малого бизнеса. Руководитель малого бизнеса находится в постоянном взаимодействии с внутренней и внешней средой предприятия. Исходя из каждого сценария, предприниматель оценивает факторы будущей внешней среды. На основании полученных данных проводится анализ и

выявляется, какие факторы могут благоприятно влиять, а какие угрожают деятельности малого бизнеса. Тем самым могут быть предприняты действия, позволяющие в дальнейшем использовать потенциальные благоприятные факторы и уменьшать угрозу от негативных.

Следующим этапом выступает оценка внутренних факторов предприятия малого бизнеса. Результаты анализа сильных и слабых сторон являются следствием влияния внешней среды. Согласно предложенному подходу, деление на слабые и сильные стороны достаточно условно. При разных комбинациях внешнего влияния, с течением времени сильные стороны могут оказаться губительными для малого бизнеса, слабые же поддержать его. Третьим этапом выступает сопоставление влияния внешней среды, с учётом прогноза на внутреннюю среду малого бизнеса. В результате руководитель получает информацию о положительном потенциале развития малого бизнеса и возможные потери в будущем. Полученный результат указывает, какие стороны малого бизнеса необходимо просто поддерживать, а какие укреплять либо развивать. По итогам анализа потенциально наиболее сильного взаимодействия внутренней и внешней среды руководитель должен с помощью группировки определить наиболее значимое направление движения малого бизнеса. Данное направление выступает стратегическим ориентиром малого бизнеса. Основополагающими принципами при нахождении стратегических ориентиров является простота анализа, учёт специфики деятельности и метод абстрагирования. В итоге руководитель малого бизнеса получает достаточно объективную картину развития внешних и внутренних факторов, влияющих на деятельность предприятия. Конечно, стоит учесть, что данный анализ должен проводить достаточно разносторонний, интеллектуально развитый и образованный человек. Описанный порядок действий предполагает установление неких контрольных точек. Через определенные промежутки времени менеджер получает относительные показатели настоящего положения факторов и предполагаемого будущего. Помимо сравнения данных показателей между собой, возможно их сравнение с показателями прошлого периода. При сравнении существующих положений можно отследить эффективность выполнения поставленных планов, задач. Сравнение предполагаемого развития дает почву для совершенствования оценки факторов. Таким образом, можно анализировать и накапливать статистическую базу взаимозависимости факторов и контролировать развитие малого бизнеса.

Вторым элементом системы контроллинга является определение вектора развития малого бизнеса. Данный этап является самодостаточным и не затрагивает стратегические ориентиры предпринимателя. Руководитель должен понять, что должно представлять в его понимании малый бизнес. Для этого, в первую очередь, необходимо определить собственные внутренние компетенции предпринимателя. В зависимости от многих факторов, таких как воспитание, опыт, темперамент, возраст и т.д., люди могут совершенно по-разному воспринимать одну и ту же информацию, иметь различные стили поведения. Таким образом, согласно поведенческой экономике, человеку необходимо понять свои сильные и слабые стороны. Определив тип своего поведения, предприниматель должен соотнести свои способности с существующим положением дел в малом бизнесе. Путем анализа своих возможностей и занимаемого положения предприниматель может определить

естественные пути развития малого бизнеса. Принципиальным условием здесь должно выступать рациональное использование сильных сторон предпринимателя, минимальное подключение слабых сторон и их дальнейшее укрепление.

Третьим элементом системы контроллинга является определение конечных целей и их формализация. В первую очередь, на данном этапе необходимо провести сопоставление главной цели деятельности, а именно стратегических ориентиров и направления развития малого бизнеса. Стратегические ориентиры и вектор развития малого бизнеса должны органично дополнять друг друга. При обнаружении противоречий рекомендуется повторить этапы 1 и 2 системы контроллинга. При сохранении противоречия следует переосмыслить направление развития. Это вызвано тем, что стратегический ориентир, как миссия, задаёт главную цель и смысл существования предприятия, при этом выступая гарантом развития малого бизнеса. Следующим шагом для руководителя является определение целей. Цели в данном случае предприниматель получает из анализа выбранного пути развития. Причём сделав выбор, руководитель получает набор определённых показателей. Для получения плановых значений необходимо определить количественные данные по каждому показателю в настоящее время. Получив фактические значения, предприниматель должен установить плановые и их контрольные значения по выбранному горизонту планирования малого бизнеса. В данном случае показателями выступают расчётные коэффициенты, отражающие определённые экономические аспекты деятельности. Завершающим этапом является оценка допустимых отклонений по каждому плановому показателю. Таким образом, руководитель получает основную цель движения малого бизнеса и подцели с конкретными количественными показателями. Движение к стратегическому ориентиру по выбранному вектору должно быть связано и оформлено в виде проекта.

Одним из основных принципов контроллинга является анализ причинно-следственных связей. В связи с чем, завершающим элементом системы контроллинга выступает план-факт анализ. С целью расчёта необходимых экономических показателей руководитель малого бизнеса должен организовать систему сбора и обработки необходимой информации. После подготовительных действий, первым этапом проведения план-факт анализа выступает периодический мониторинг фактических значений принятых показателей. Контрольные точки по горизонту планирования предприниматель определяет самостоятельно. Следующим этапом руководитель должен сравнить контрольные плановые и фактические показатели. Третьим этапом предприниматель должен установить причинно-следственную связь отклонений. В случае, когда отклонения незначительны, рекомендуется завершить цикл и через определенное время начать его заново. При оценке стратегических ориентиров и вектора развития не рекомендуется проводить исследование на основании имеющегося материала. Если отклонения существенны, руководитель должен оценить их с допустимыми отклонениями, понять причину этих явлений. В результате предприниматель должен принять решения о целесообразности движения заданным курсом, проанализировать выбранные средства достижения целей по разработанному проекту. В случае, если ориентиры и вектор развития не изменяются, руководитель должен разработать комплекс корректирующих действий с учётом новых факторов, повлиявших на результат. При

этом результат может быть как неудовлетворительным (т.е. предприниматель недооценил часть факторов), так и наоборот, превышающий ожидания. Цикл управления планированием и контролем должен повторяться на определенных руководителем контрольных точках по горизонту планирования. Горизонт планирования рекомендуется принять равным проектному.

В результате использования системы контроллинга малый бизнес получает ряд преимуществ: анализ поведения и прогноз внешней среды, формализация абстрактных понятий, планирование и контроль развития малого бизнеса, повышение уровня обоснованности принимаемых решений и рациональности деятельности малого бизнеса. Таким образом, система контроллинга позволяет перейти на новый уровень развития малого бизнеса и укрепить позиции предприятия в долгосрочной перспективе.

Констатируя вышеизложенное, на основании интеграции теорий поведенческой экономики и элементов контроллинга нами предложен концептуальный подход системы стратегического контроллинга, определена структурная схема и циклический характер управления. Как результат, выделены основные задачи системы контроллинга: методическая поддержка в выявлении, формализации стратегических ориентиров, вектора развития и целевых показателей, их диагностика, корректировка деятельности с целью снижения неопределенности пространства ориентирования, повышения обоснованности в принятии решений и, как следствие, устойчивого роста результативности деятельности малого бизнеса. Таким образом, проведенное исследование позволяет перейти к следующему этапу работы, а именно исследованию предпринимательской среды и разработке методик для реализации задач системы контроллинга с учётом специфики малого бизнеса.

Литература:

1. Pakulin S.L. Controlling in the process of development and implementation of the financial strategy of the enterprise / S.L. Pakulin, H.S. Pakulina, A.A. Pakulina // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 4. Economics and management». – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – С. 86–88.
2. Pakulina A.A. Rational organization of financial controlling systems at the enterprise (Раціональна організація систем фінансового контролінгу на підприємстві) / A.A. Pakulina, S.L. Pakulin, H.S. Pakulina // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 4» (4 листопада 2018 р., м. Полтава, Україна). – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – С. 29–32.
3. Feklistova I.S. The mechanism of enterprise management based on the system of strategic controlling / I.S. Feklistova, S.L. Pakulin, A.A. Pakulina, H.S. Pakulina // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 4. Economics and management». – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – С. 72–80.
4. Пакулин С.Л. Использование инструментов контроллинга для повышения эффективности реформирования жилищно-коммунального хозяйства муниципального образования / С.Л. Пакулин, И.С. Феклистова, Ю.А. Цыпкин // Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції «Дослідження з економіки у 2018 році» (2 лютого 2018 р., м. Краматорськ, Україна). – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – С. 77–78."

Pakulina A.A., Pakulina H.S., Pakulin S.L., Feklistova I.S. TASKS, FORMS AND METHODS OF STATE MANAGEMENT OF SOCIAL COMPLEX OF THE REGION

Pakulina A.A. PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economics, Economic faculty, Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture (Kharkov, Ukraine)

Pakulina H.S. Student, Department of Accounting and Auditing, Economic Faculty, Ukrainian state University of railway transport (Kharkov, Ukraine)

Pakulin S.L. Doctor of sciences (Economics), academician Ukrainian Science Academy of National Progress, Leading Researcher, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» (Kyiv, Ukraine)

Feklistova I.S. PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Political Science and Public Policy, Faculty of state and municipal management and Economics the national economy, Central Russian Institute of Management, Branch of RANEPa (The Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration) (Orel, Russian Federation)

"ЗАДАЧИ, ФОРМЫ И МЕТОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМ КОМПЛЕКСОМ РЕГИОНА"

Государственное управление социально-экономическим развитием представляет собой постоянное воздействие государства на самостоятельно хозяйствующие субъекты в целях обеспечения экономического роста и нормальных условий хозяйствования, эффективной реализации государственной и региональной социально-экономической политики, обеспечения стабильности, национальной безопасности. Это воздействие осуществляется различными методами, достаточно отработанными отечественной и мировой практикой. Конкретный набор их и роль определяются моделью государственного управления, которая избрана тем или иным государством.

Задачи государственного управления социально-экономическим развитием в конкретной стране исходят, во-первых, из самой концепции государства, как ее понимают в данном обществе, его экономической роли, из господствующей экономической и социальной идеологии. Они определяются спецификой и объективными условиями функционирования народного хозяйства, традициями, менталитетом населения, типом его хозяйственного поведения, характером экономической ситуации и конкретным набором экономических, социальных, экологических проблем. В числе наиболее важных задач, стоящих перед государством в настоящее время, необходимо выделить следующие:

- содействие созданию эффективной рыночной инфраструктуры, работающей на реальный сектор экономики;
- комплексное проведение экономической реформы, содействие нахождению эффективных собственников и их поддержка, внедрение передовых форм и методов организации экономики;
- последовательное создание законодательной и нормативно-правовой базы хозяйствования в новых условиях;
- постепенная структурная перестройка всего народного хозяйства, региональных экономик, отдельных видов деятельности, сфер экономики, предприятий;
- содействие демонополизации и развитию конкуренции при одновременной защите внутреннего национального и региональных рынков, обеспечении экономической безопасности.

Задачи государственного воздействия на экономику в условиях сложившихся стабильных социально-экономических систем, с преобладанием рыночных факторов достаточно ясны из практики зарубежных стран, если говорить о них в общем плане. В их числе:

- обеспечение максимально полной занятости населения;
- постоянное повышение минимального уровня доходов;
- обеспечение стабильности цен на основные товары и услуги в течение возможно более длительных периодов;
- стабилизация денежного обращения и финансовых рынков;
- создание благоприятных макроэкономических и инфраструктурных условий для хозяйствующих субъектов, ориентирование их в стратегической конъюнктуре;
- постоянное стимулирование инвестиционной активности;
- обеспечение равновесия и экономической безопасности внешнеэкономического обмена, защита внутреннего рынка;
- ограничение монополистических проявлений в хозяйстве, элиминирование их негативных последствий;
- создание и поддержание систем социальной защиты граждан, особенно социально уязвимых слоев и групп.

Территориальная специфика задач государственного управления социально-экономическим развитием. Региональный уровень государственного регулирования – вопрос не менее сложный, чем государственное регулирование на национальном уровне. Между тем, и зарубежный, и отечественный опыт говорят о том, что регулирование со стороны территориальных органов, региональная экономическая политика часто дают больший эффект, чем централизованное воздействие. Наиболее удачным вариантом признается сочетание централизованного и

регионального воздействия на хозяйствующие субъекты. При этом централизованное воздействие играет стратегическую роль, но основной объем задач регулирования экономики, осуществляется на региональном уровне.

Региональные органы управления объективно были поставлены в такие условия, когда они отвечали за главное и наиболее сложное – социальное развитие территории, повышение уровня жизни населения.

Задачи государственного управления социально-экономическим развитием на региональном уровне конкретизируются и приобретают определенную специфику [1, с. 26]. Традиционно в зарубежных странах в регионах и крупных городах обращается особое внимание на решение следующих задач:

- пропорциональное развитие местной экономики;
- сохранение местных предприятий и рабочих мест;
- обеспечение доходной базы местных бюджетов;
- рациональное землепользование;
- структурная перестройка старых индустриальных районов;
- улучшение экологической ситуации и благоустройства;
- целенаправленное профессиональное образование в соответствии с потребностями региона, переподготовка и переквалификация кадров;
- помощь бедным территориям.

Применительно к отечественным условиям на региональном уровне общие задачи государственного управления социально-экономическим развитием можно сформулировать следующим образом:

- поддержание необходимых уровней производства стратегических товаров, обеспечение региональной экономической безопасности;
- поддержание важнейших региональных макроэкономических пропорций (между спросом и предложением, экспортной и внутренней экономикой);
- поддержание необходимого соотношения между количеством и качеством рабочих мест и предложением рабочей силы (по отдельным контингентам населения, городам и районам);
- развитие социальной инфраструктуры и создание общих условий хозяйствования для всех секторов экономики. Обеспечение возможностей пользования в регионе энергетическими и транспортными системами;
- компенсация для социально значимых сфер и предприятий объективно существующих негативных факторов их деятельности;
- комплексное решение проблем в народном хозяйстве региона (на основе реализации взаимосвязанной системы региональных целевых программ).

Социально–экономическая политика региона – это, основанные на общепризнанной стратегии, определенные цели и принципы действий администрации и хозяйствующих субъектов в сфере экономики, а также направления и приоритеты этой деятельности, учитывающие общегосударственные, региональные и корпоративные интересы, имеющие стабильный, предсказуемый характер. Социально-экономическая политика исходит из общей национальной социально-экономической политики и определяет все текущее управление и регулирование экономики в регионе.

В современных условиях актуализируется научная проблема обоснования стратегии развития социально-экономического развития региона. В современный период важнейшее значение приобрели вопросы стратегии развития региональных экономик. Проблематика стратегии социально-экономического развития крупных городов и регионов, как показывает проведенный анализ конкретной региональной практики, включает следующие основные проблемные вопросы. Первый, и главный, состоит в том, что для большинства регионов страны нужна новая стратегия дальнейшего развития. Прежняя специализация, структура и организация экономики не в состоянии и сейчас, и в будущем обеспечить занятость населения и получение необходимого дохода. Второй, – оказалось трудно выбрать общепризнанную стратегию развития в конкретном регионе. Слишком разными оказываются исходные платформы и цели у различных сил, заинтересованных в той или иной стратегии, неэффективны согласовательные механизмы. Третий блок выявился достаточно неожиданно – серьезной трудностью стало применение уже разработанных стратегических документов в конкретной практике управления, определение механизмов реализации стратегии, с тем, чтобы стратегические документы не оставались только книгами в шкафах губернаторов. Наконец, выявилась достаточно большая теоретическая и методологическая неясность ряда вопросов стратегического развития.

В применении к региону как территориальной социально-экономической общности понятие стратегии социально-экономического развития можно сформулировать следующим образом. Это принятые регионом на длительную перспективу генеральные цели, направления и принципы действий в экономике и социальном комплексе. Они должны базироваться на общих интересах и максимально учитывать корпоративные интересы, содействовать социально-экономической активизации всех субъектов хозяйствования и населения.

Понятие стратегии социально-экономического развития региона многомерно. Есть стратегия региона в целом. Есть корпоративная стратегия в регионе (стратегия крупных фирм, банков) со своими целями, интересами. Есть, далее, стратегия администрации региона, несущая на себе отпечаток ее собственных, бюрократических интересов. Есть экономическая стратегия отдельных политических сил, действующих в регионе. Наконец, можно говорить о стратегических интересах населения. Встает сложная задача согласования и объединения этих стратегий в общерегиональной стратегии социально-экономического развития. Ее носителем и разработчиком обязана стать именно региональная власть как полномочный представитель всех интересов в регионе, при общественном контроле за всем

процессом, что поможет ей максимально отойти от своих бюрократических интересов.

Принципиален вопрос о сроках действия стратегии. И прошлый опыт, и логический подход, и макроэкономический расчет показывают, что речь должна идти о периоде в несколько десятков лет. То есть, регион по выбранной им стратегии должен жить и развиваться в течение 30-40 лет и далее, вплоть до нового стратегического поворота. Именно на такой период должно выбираться направление стратегического развития, именно через такой период возможен будет новый стратегический выбор (когда сменится несколько поколений, сменится производственная и культурно-информационная база, экономическая идеология). Ситуация, когда регион меняет стратегию каждые 15-20 лет, нелогична.

Основные этапы формирования стратегии социально-экономического развития, которые одновременно характеризуют и ее основное содержание, следующие:

1. Формирование стратегической идеологии социально-экономического развития региона.
2. Анализ имеющегося потенциала развития:
 - геополитическое положение;
 - природно-ресурсный потенциал;
 - экологическая ситуация;
 - демографический потенциал;
 - производственный потенциал;
 - научно-информационный потенциал;
 - рекреационно-туристический потенциал;
 - культурно-исторический потенциал.
3. Прогноз условий и факторов развития на стратегическую перспективу.
4. Формирование стратегических целей социально-экономического развития:
 - социальные цели;
 - экономические цели;
 - организационные цели;
 - стратегические ограничения.
5. Определение стратегических направлений развития экономики региона:
 - стратегические функции;
 - внутренний сектор;

– производственная инфраструктура;

– социальная инфраструктура.

6. Формирование организационных условий и методов реализации стратегии.

7. Определение роли и места региональной администрации в реализации стратегии.

Очень важен самый первый этап – выбор стратегической идеологии. Региональная власть, как главный носитель стратегии, должна четко определиться – каковы основные стратегические ценности, интересы регионального общества. В каком направлении собирается двигаться регион, к какому типу жизненного уклада, экономических отношений, хозяйственного поведения. Без этой четкой позиции стратегию не сформулировать.

При анализе и прогнозе факторов и условий регионального развития необходимо охарактеризовать как внутреннюю, так и внешнюю среду.

Хотя мировой практикой накоплен значительный потенциал форм и методов государственного регулирования экономики, уровень их разработанности для отечественных условий нельзя признать сколь-нибудь удовлетворительным. Особенно мало исследована специфика применения общих методов управления на региональном уровне. Следует отметить, что каких-либо особых, чисто региональных методов управления не существует. Проблема состоит в том, каким методам должны отдаваться приоритеты, как учесть региональные особенности при их применении.

С учетом этого можно рекомендовать следующую систему форм и методов управления экономикой для применения их в регионе.

1. Прямое и косвенное воздействие. Первое означает вмешательство региональных органов, непосредственно в основную деятельность хозяйствующих субъектов. Оно может осуществляться различными методами (как «жесткими», так и «мягкими»). Косвенное воздействие – это воздействие не на саму деятельность, а на условия этой деятельности, на внешнюю среду хозяйствующего субъекта (налоговую, административную и др.).

2. Директивное и рекомендательное (индикативное) воздействие. Директивное воздействие означает направление обязательных для выполнения заданий, указаний, норм, требований. Директивно можно осуществлять и прямое и косвенное воздействие. То есть могут быть директивные, обязательные требования и по деятельности предприятия, и по условиям этой деятельности. Рекомендательное (индикативное) воздействие также может быть обращено как на саму деятельность хозяйствующего субъекта, так и на условия этой деятельности. Предложения, ориентиры и другие «сигналы», направляемые регионом, не являются для предприятия обязательными, но они должны стать для него желательными и подкрепляться стимулирующими мерами.

3. Частное и комплексное воздействие. Первое предполагает воздействие на отдельные элементы внутренней или внешней среды субъекта или сферы

экономики региона. Второе означает регулирование деятельности предприятия и региона в целом предполагает учет всех взаимосвязей, последствий, основывается на комплексном, системном анализе.

4. Текущее и перспективное (стратегическое) воздействие. При первом региональная администрация реагирует на изменяющуюся ситуацию, на постоянно возникающие новые проблемы, вопросы, задачи. Она мало управляет развитием этой ситуации. Второе предусматривает предвидение ситуации, вытекающий из этого план текущих и перспективных действий, решение долгосрочных задач. Развитие ситуации контролируется, развивается стратегическое управление ситуацией в регионе. Подводя итог, можно сказать, что преимущество должно иметь косвенное, рекомендательное, системное, стратегическое государственное воздействие. Оно, как правило, более трудоемко и сложно, но и более эффективно.

Через планирование могут эффективно реализовываться многие важные задачи государственного управления экономикой, экономической и социальной политики государства и регионов.

Для реализации планов, программ и прогнозирования социально-экономического развития может быть предложена (применительно к региону) система перспективных экономических документов, каждый из которых выполняет свою функцию. Одни из них употребляются в практике, другие целесообразно в эту практику внедрить. Рекомендуемый перечень такого рода документов включает:

- долгосрочную стратегическую концепцию социально-экономического развития;
- экономические, социальные, ресурсные прогнозы;
- стратегический план социально-экономического развития региона, который разворачивает стратегическую концепцию развития на период ближайших 10-15 лет;
- среднесрочную программу администрации по стабилизации и дальнейшему развитию экономики, разрабатываемую на срок 3-4 года;
- целевые программы и инвестиционные проекты;
- годовые прогнозы социально-экономического развития, разрабатываемые в единой системе государственных прогнозов;
- среднесрочный план социально-экономического развития региона, составляемый на период 4-5 лет.

В стабильной социально-экономической ситуации этот план является основным инструментом экономического управления. Он имеет комплексный характер, охватывает всю региональную экономику, позволяет увязать и делает целенаправленными меры текущего управления и регулирования. План является адресным документом и доходит до низовых управленческих структур и хозяйствующих субъектов. Строится он по сферно-проблемному и функциональному принципу и содержит:

- индикативные показатели и целевые ориентиры, ограниченный круг директивных заданий;
- систему региональных заказов;
- перечни региональных проектов и программ,
- систему контрольных балансов производства и распределения стратегически важных ресурсов и продуктов;
- стратегическую прогнозную информацию, важную для хозяйствующих субъектов;
- систему принимаемых на предстоящий период стабильных экономических, финансовых, социальных, экологических нормативов и иных инструментов регулирующего воздействия.

Среднесрочный план социально-экономического развития региона может иметь отраслевой, программно-целевой, ведомственный и районный разрезы.

Эффективное государственное регулирование социально-экономического развития требует четкого уяснения целей и задач воздействия на него государства. Наиболее острыми на региональном уровне в стране являются проблемы выбора новой стратегии социально-экономического развития, установления оптимальных взаимоотношений всех ветвей власти, поддержания региональной экономической безопасности.

Необходимо пересмотреть отношение к целевым программам как инструментам экономического управления. В настоящее время их роль уменьшилась, основные функции программно-целевого подхода не реализуются, программы превратились по большей части в конъюнктурные, мало обоснованные документы

Резко возросла актуальность улучшения управления государственным сектором экономики. Необходимо усилить позиции регионального уровня в управлении государственным сектором и концентрация на антикризисной государственной политике и активном государственном регулировании в регионах процессов банкротства.

Социальный комплекс оказывает активное воздействие на темпы и эффективность экономического развития, влияя на качество жизни человека. Рост результативности материального производства на основе повышения качественных характеристик человеческого капитала способствует увеличению доходов населения и государственного бюджета, как источников финансирования социального комплекса. В стране разрушение отечественного производства и импорт потребительских товаров создают видимость ненужности вложений в социальный комплекс. Однако при таком подходе страна лишает себя возможности эффективного развития в будущем. Так, оценки адаптационного потенциала населения, включающего образовательный, профессионально-квалификационный, информационно-культурный, социальный капитал показали, что сильным ресурсным потенциалом обладают лишь шестая часть населения, а слабым – почти четверть. Вероятность эффективного использования каждого из накопленных ресурсов не достигает 50%.

Значение социального комплекса недостаточно исследовано в отечественной экономической науке. Необходим глубокий анализ и всестороннее объективное обоснование возрастающей роли социального комплекса в функционировании инновационной экономики и формировании национального человеческого капитала. Развитие социального комплекса и его быстрый рост являются необходимыми условиями прогресса во всех сферах человеческой деятельности [2, с. 21]. Наиболее высокие темпы развития социального комплекса наблюдались во второй половине XX века и были обусловлены научно-технической революцией. Последняя предъявила высокие требования к качественным характеристикам человеческого капитала. Страны, сумевшие эффективно использовать мировые достижения НТР, должны были увеличить «вложения в человека». Эти вложения осуществлялись не только через увеличение бюджетного финансирования в отрасли социального комплекса, но и за счет роста доходов всего населения развитых стран. Инвестиции в социальный комплекс в этих странах полностью окупались высокими темпами экономического роста и увеличением эффективности производства.

Литература:

1. Pakulina, A.A., Pakulin, S.L., Feklistova, I.S. & Pakulina, H.S. (2018), "Logical scheme of research of mechanisms of social policy implementation", Proceedings of XXVI International scientific conference "New trends in the scientific world", Sept 8, 2018. Morrisville, Lulu Press., 2018. pp. 24–27.
2. Feklistova, I.S., Pakulin, S.L. & Tsyppin, Y.A. (2018), "The implementation of the strategy of sustainable development of the social sphere", Proceedings of VII International scientific conference "Innovations in modern world", June, 1, 2018. London, SI Universum, 2018. pp. 18–24."

Polovinko S.V MARKETING MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Половинко С.В

Студент БГТУ, Инженерно-экономический факультет

Пузыревская А.А Научный руководитель, Преподаваемые дисциплины: Экономическая теория, Маркетинг предприятия, Промышленный сервис, Маркетинг инноваций, Маркетинг, Поведение потребителей, Функционально-стоимостной анализ.

"III. МАРКЕТИНГОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ"

Тема 9. Формирование маркетинговой стратегии инновационного развития предприятия

9.1. Стратегическое планирование маркетинга

Логика развития новаторской фирмы приводит к переносу центра тяжести с оперативного тактического планирования на стратегический уровень, на уровень

формирования нового типа управления – инновационного маркетинга. Инновационный маркетинг в современном понимании представляет собой единство стратегий, философии бизнеса, функций и процедур управления компанией. В индустриально развитых странах маркетинговая концепция развития фирмы занимает почетное место уже в течение десятилетий.

Основная цель стратегического инновационного маркетинга заключается в разработке стратегии проникновения новшества на рынок. Поэтому в основу стратегических маркетинговых исследований закладывается анализ конъюнктуры рынка с последующей разработкой сегментов рынка, организацией и формированием спроса, моделированием поведения покупателя.

Стратегический инновационный маркетинг определяется сегментированием рынка, позиционированием товара. Ключевым моментом стратегии маркетинга является исследование и прогнозирование спроса на новый товар, основанное на доскональном изучении восприятия потребителем новшества. В ходе стратегических исследований руководитель инновационного проекта должен определить, какую продукцию, какого качества и каким потребителям он будет предлагать. Поэтому стратегический маркетинг ориентирован на тесный контакт работников маркетинговых и социологических служб предприятия с потребителем (анкетирование, опрос по телефону, репрезентативные выборки и т. д.).

Первостепенной задачей подразделения маркетинга на начальном этапе разработки инновационной стратегии является исследование рынка. На начальном этапе такого исследования, как правило, проводится общеэкономический анализ. Этот вид анализа тесно связан с изучением «внешней среды» предприятия и позволяет исследовать макроэкономические факторы, имеющие отношение к спросу на новшества, в т. ч. население, темпы его роста, душевой доход и потребление, индекс потребительских цен, «потребительскую корзину», темпы инфляции и пр. Кроме того, сюда же относится изучение юридических условий, а также практики законодательства, связанной с импортом и экспортом подобной продукции, квотированием, ограничениями по стандартам, обязательствам, налогам, субсидиям и т. д. При этом необходимо проанализировать существующий уровень национального производства подобной продукции, наличие или возможность импорта, существующий уровень экспорта, данные о производстве импортозамещающей продукции и о новшествах.

В качестве базовой информации для проведения общеэкономического исследования используются данные официальных статистических и государственных органов, правительственных источников, данные международных организаций, посольств, банков, промышленных каталогов, исследований, нормативов и инструкций, специализированных справочников или деловых журналов и газет, торговых ассоциаций, торговых палат и т. д.

С целью систематизации ниже мы приводим обобщенные этапы процедуры стратегических маркетинговых исследований:

Анализ потребностей.

В результате анализа потребностей инновационное предприятие должно ответить на вопрос: «Для каких покупателей предназначена наша новая продукция?». Чаще всего при проведении анализа потребностей используется метод сегментации. При проведении сегментации предприятие должно точно

определить, что именно необходимо анализировать. Выбранный сегмент (целевой рынок данной продукции) является основной рабочей единицей для маркетингового подразделения предприятия.

Привлекательность.

Следующим шагом разработки стратегии маркетинга является определение степени привлекательности различных рыночных сегментов и выбор одного или нескольких сегментов (целевых рынков) для освоения. При оценке привлекательности используются различные инструменты маркетинга. При этом обязательно учитываются размер сегмента (рынка), тенденции его изменения (уменьшается или растет), а также цели и ресурсы компании, осваивающей сегмент. Методы анализа привлекательности основаны на изучении спроса и потенциала данного сегмента рынка. Также анализируется жизненный цикл инновационной продукции.

Конкурентоспособность.

Оценка способности малого и среднего предприятия конкурировать на рынке данной продукции. В ходе оценки определяются конкурентные преимущества. Данный вид анализа тесно связан с методикой предварительного позиционирования каждого вида продукции, входящего в «портфель», предлагаемый целевой группе потребителей. Позиционирование инновационного продукта – это определение его места в ряду уже имеющихся товаров на рынке. Цель позиционирования – укрепление позиций новшества на рынке. Используются различные аналитические подходы, основанные на изучении предложения.

Выбор «портфеля продукции».

«Портфельный» анализ – инструмент, с помощью которого руководство организации выявляет и оценивает различные направления своей хозяйственной деятельности с целью вложения ресурсов наиболее прибыльные из их числа и сужения наиболее слабых направлений деятельности. В результате тщательного анализа отбираются виды деятельности (продукты) с наиболее высокой степенью привлекательности для потребителей, и соответственно с высокой конкурентоспособностью.

Выбор инновационной стратегии развития.

Стратегия развития – главное направление маркетинговой деятельности, следуя которому организация стремится достигнуть выбранных целей. На выбранных целевых рынках могут использоваться различные типы инновационных стратегий.

При работе с инновационными продуктами наиболее популярны матрицы Ансоффа и Абея.

Модель развития товара/рынка Игоря Ансоффа (матрица Ансоффа) позволяет использовать одновременно нескольких стратегий. Она основывается на предположении, что наиболее подходящая стратегия для интенсивного роста объема продаж может быть определена решением продавать существующие или новые продукты на существующем или на новых рынках. Данная матрица Ансоффа представляет собой схему, предназначенную для помощи менеджерам в принятии решения о выборе стратегии, а также служит диагностическим инструментом. Матрица Ансоффа предназначена для описания возможных стратегий предприятия в условиях растущего рынка.

По одной оси в матрице рассматривается вид товара – старый или новый, по другой оси – вид рынка, также старый или новый.

Рекомендации по выбору стратегии в матрице Ансоффа следующие:

- стратегия совершенствования деятельности (проникновения на рынок). При выборе данной стратегии компании рекомендуется обратить внимание на мероприятия маркетинга для имеющихся товаров на существующих рынках: провести изучение целевого рынка предприятия, разработать мероприятия по продвижению продукции и увеличению эффективности деятельности на существующем рынке;
- товарная экспансия (развитие продукта) – стратегия разработки новых или совершенствования существующих товаров с целью увеличения продаж. Компания может осуществлять такую стратегию на уже известном рынке, отыскивая и заполняя рыночные ниши. Доход в данном случае обеспечивается за счет сохранения доли на рынке в будущем. Такая стратегия наиболее предпочтительна с точки зрения минимизации риска, поскольку компания действует на знакомом рынке;
- стратегия развития рынка. Данная стратегия направлена на поиск нового рынка или нового сегмента рынка для уже освоенных товаров. Доход обеспечивается благодаря расширению рынка сбыта в пределах географического региона, так и вне его. Такая стратегия связана со значительными затратами и более рискованна, чем обе предыдущие, но более доходна. Однако выйти напрямую на новые географические рынки трудно, так как они заняты другими компаниями;
- стратегия диверсификации предполагает разработку новых видов продукции одновременно с освоением новых рынков. При этом товары могут быть новыми для всех компаний, работающих на целевом рынке или только для данного хозяйствующего субъекта. Такая стратегия обеспечивает прибыль, стабильность и устойчивость компании в отдаленном будущем, но она является наиболее рискованной и дорогостоящей.

Достоинствами использования планирования по матрице И. Ансоффа являются наглядность и простота применения. Недостатки использования планирования – односторонняя ориентация на рост и ограничения в разрезе двух характеристик (продукт – рынок).

Матрица Д. Абеля, фактически, исправила недостатки модели, предложенной И. Ансоффом. Абель предложил определять область бизнеса в трех измерениях (рис. 3):

- обслуживаемые группы покупателей;
- потребности покупателей;
- технология, используемая при разработке и производстве продукта.

Первым важнейшим критерием оценки по матрице Абеля является соответствие рассматриваемой отрасли общему направлению деятельности компании, с тем, чтобы использовать синергический эффект в технологии и маркетинге. Другими критериями выбора являются привлекательность отрасли и «сила» бизнеса (конкурентоспособность).

Д. Абель развивает подход И. Ансоффа, предлагая дополнительный третий фактор для определения бизнеса – технологию. Вначале на схеме устанавливается положение исходного бизнеса. Затем, двигаясь от исходного положения по трем осям, предприятие может найти другие сегменты рынка, иное применение

продукций для удовлетворения выявленных потребительских нужд или определить возможности сокращения издержек производства за счет изменения технологии производства и сбыта продукции.

Р. Купер (Cooper) рассматривает использование трехмерного подхода на примере фирмы, производящей оборудование для изготовления смесей в целлюлозно-бумажной промышленности. Существование новых областей деятельности для данной компании можно рассматривать, двигаясь по трем осям. Новые потребительские группы: химическая промышленность, очистка нефти, пищевая промышленность. В этих отраслях также может быть использовано производимое компанией оборудование для изготовления смесей. Расширение характеристик потребностей предполагает, что покупателям могут потребоваться дополнительные операции: вентиляция жидкости и ее откачка, фильтрация, перемалывание и др. Сочетание новых потребительских групп с дополнительными требованиями покупателей дает набор возможных направлений развития бизнеса. Например, компания может развивать функцию перемалывания для пищевой и химической промышленности, функцию специального откачивания для очистки нефти в химической промышленности и т. д. Каждая из этих возможностей представляет новую область для компании. Вместе с тем компания может двигаться и по третьему направлению, совершенствуя технологии выполнения рассмотренных операций. Она может использовать принципы магнитной гидродинамики для перемещения жидкостей, применять процессы биоокисления и другие технологии.

В российской практике также можно найти соответствующие примеры. Омский завод стиральных машин производил стиральную машину «Сибирь» с центрифугой. Затем на основе существующей технологии производства центрифуг было организовано производство сепараторов для небольших сельских молокозаводов. Следовательно, было найдено новое применение имеющейся технологии.

9.2. Инновационный проект как объект маркетинга (бизнес-проект инновации)

Инновационный проект может выступать самостоятельным объектом маркетинга в виде некоторых идей, способа ведения бизнеса и т. д.

Потребителем инновационного проекта могут являться инвесторы, предприниматели, предприятия. Потребителей инновационного проекта интересует возможность организации производства по новым технологиям с выпуском новых продуктов, что дает возможность получить дополнительную прибыль.

Для привлечения инвесторов необходимо показать рыночную привлекательность инновационного проекта. С этой целью разрабатывается бизнес-план проекта.

Бизнес план включает в себя восемь разделов.

1. Резюме. Краткая информация о проекте, в котором указывается суть проекта, возможности его реализации и предполагаемая эффективность.

2. Общая характеристика исполнителя проекта. Репутация, финансирование, технические возможности.

3. Описание предполагаемой продукции. Наименование нового продукта или группы услуг, его преимущества перед аналогами, особые характеристики, которые делают его конкурентоспособным.

4. Характеристика рынка реализации продукции. Анализ рынка: объем, емкость рынка, потенциальный объем продаж, характеристика клиентов, конкуренты.

5. Организационный план. Содержит информацию о сроках, этапах реализации проекта, исполняемых руководством обязанностях и распределении ответственности.

6. Производственный план. Описываются техническое производство, предполагаемое или наличное оборудование. Во второй части производственного плана рассчитывается производственная программа, включая предполагаемый объем продукции, выручку, себестоимость.

7. Финансовый план включает оценку эффективности проекта, т. е. расчет основных финансовых показателей проекта: прибыль, рентабельность продукции (производства); кроме того планируются основные показатели финансового состояния предприятия в процессе реализации проекта. Используются показатели ликвидности финансовой стоимости и обеспеченности средствами.

Отдельно рассчитываются показатели оценки эффективности инвестиций, включая чистый дисконтированный доход, срок окупаемости, коэффициент рентабельности и т. д.

8. Оценка рисков. В данном разделе перечисляются наиболее вероятные риски, которые могут помешать реализации проекта: законодательно-административные, маркетингово-сбытовые (появление новых конкурентов), производственно-технические, финансовые (рост процента по кредитам, задержка оплаты по поставкам), природно-экологические.

При оценке риска важно выделить главные источники опасности и дать им по возможности количественную оценку. Количественный риск измеряется двумя параметрами:

- вероятностью реализации;
- масштабом возможных потерь.

Согласно рис. 4, можно составить карту рисков проекта.

Все риски, которые лежат ниже кривой можно считать приемлемыми и не обращать на них внимания, все риски выше кривой неприемлемы, поэтому необходимо разработать меры по их снижению или устранению.

9. Юридический план. В нем указывается юридический статус участников проекта, включая разделение прав собственности на результаты проекта, участие в управлении и т. д. Также указываются основные законодательные и юридические рамки реализации проекта (использование чужих авторских прав и т. п.)

9.3. Оценка эффективности инновационных проектов

Эффективность – это соотношение полученного эффекта к затратам на его получение. Эффективность может оцениваться в зависимости от того, какой эффект и какие затраты получаются в результате реализации инноваций.

В широком смысле эффект может быть экономическим, социальным, экологическим и т. д. (таблица 6). Затраты выделяют прямые, косвенные, отдаленные во времени и т. д. С позиции конкретного предприятия эффективность принято оценивать исходя из полученной прибыли и понесенных затрат, прямо отраженных в отчетности формы 9 предприятия.

Все методы оценки эффективности проекта подразделяются на две группы, основанные на дисконтированных и учетных оценках.

Методами, основанными на учетных ставках (без дисконтирования) являются период окупаемости (pay back period, PP), коэффициент эффективности инвестиций (average rate of return, ARR) и коэффициент покрытия долга (debt cover ratio, DCR).

Также существует коэффициент эффективности инвестиций, понимаемый как средний показатель прибыльности за весь период осуществления проекта. Этот коэффициент рассчитывается делением среднегодовой прибыли на среднегодовую величину инвестиций.

Данный показатель сравнивается с коэффициентом рентабельности авансированного капитала.

В случае инноваций наибольшей проблемой является приведение эффекта и затрат к одному временному периоду. Чем больше во времени разбросаны затраты и доходы, тем сложнее их сопоставить и оценить эффективность. Для приведения финансовых потоков к сопоставленному виду применяется дисконтирование.

Методы оценки эффективности проекта, основанные на дисконтированных оценках, значительно более точны, так как учитывают различные виды инфляции, изменения процентной ставки, нормы доходности и др. Это показатели индекса рентабельности (profitability index, PI), чистой стоимости (чистый дисконтированный доход ЧДД или net present value, NPV) и внутренней нормы доходности (internal rate of return, IRR).

В общем виде проект может считаться эффективным, если суммарные доходы превышают суммарные расходы. С учетом дисконтирования для оценки эффективности использования инноваций предпочтителен показатель чистого дисконтированного дохода (ЧДД).

ЧДД является показателем абсолютным, более точно эффективность отражает коэффициент рентабельности KR.

Внутренняя норма доходности – это ставка процента, при которой ЧДД при запланированном уровне поступлений и затрат равен нулю, а KR=1.

Внутренняя норма доходности показывает, при какой ставке процента выгодно брать кредит на реализацию проекта. Если банковская ставка выше внутренней нормы доходности, то выгоднее средства вложить в банк.

Срок окупаемости может быть простым и динамическим. Простой рассчитывается без учета дисконтирования и фактора времени.

Если проект является долгосрочным, обычно используется динамический срок окупаемости, который определяется исходя из динамики потока доходов и расходов.

Так как для инновационных проектов часто невозможно определить все возможные эффекты от их реализации в финансовом выражении, для сравнительной оценки эффективности различных проектов часто пользуются экспериментальными методами, где кроме финансовых критериев используются социальные, научные, экологические и т. д., на основе которых рассчитывается интегральный показатель значимости проекта.

В таблице 7 приведены критерии оценки эффективности инноваций, опирающиеся на маркетинговые индикаторы рынка. Неудачный выбор инновации обходится предприятию всегда дорого: распыляются ограниченные ресурсы; напрасно тратится ценное время; специалисты пренебрегают другими

(перспективными) возможностями, стараясь минимизировать ущерб от неудачно выбранного варианта покорения потребителей своими товарами, услугами. "

Polovinko S.V. MARKETING AND INNOVATIVE ACTIVITIES

*Половинко С.В.
студент БГТУ, Инженерно-экономический факультет*

*Пузыревская А.А.
Научный руководитель, Преподаваемые дисциплины:
Экономическая теория, Маркетинг предприятия, Промышленный сервис,
Маркетинг инноваций, Маркетинг, Поведение потребителей, Функционально-
стоимостной анализ.*

МАРКЕТИНГ И ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Тема 3. Внешняя и внутренняя среда в маркетинге инноваций

3.1. Внутренняя инновационная среда предприятия. Инновационный потенциал организации и его оценка

Инновационная среда разделяется на внешнюю и внутреннюю.

Внутренняя среда организации построена из элементов, образующих ее производственно-хозяйственную систему. Для удобства анализа эти элементы обычно группируют в следующие блоки:

- 1) продуктовый (проектный) блок – направления деятельности организации и их результаты в виде продуктов и услуг (проекты и программы);
- 2) функциональный блок – преобразование ресурсов и управленческих воздействий в продукты и услуги в процессе трудовой деятельности сотрудников организации;
- 3) ресурсный блок – комплекс материально-технических, трудовых, информационных и финансовых ресурсов предприятия;
- 4) организационный блок – организационная структура, технология процессов по всем функциям и проектам, организационная культура;
- 5) блок управления – общее руководство организации, система управления и стиль управления.

Инновационный потенциал организации – это степень ее готовности выполнить задачи, обеспечивающие достижение поставленной инновационной цели, т. е. степень готовности к реализации инновационного проекта или программы инновационных преобразований и внедрению инноваций.

Развитие инновационного потенциала организации может осуществляться только через развитие всех ее подразделений, а также всех элементов производственно-хозяйственной системы. Поэтому для оценки инновационного потенциала необходим тщательный анализ или диагностика внутренней среды организации.

Задачи оценки инновационного потенциала организации могут быть поставлены в двух плоскостях:

- 1) частная оценка готовности организации к реализации одного нового проекта;
- 2) комплексная оценка текущего состояния организации относительно уже реализуемых проектов.

В соответствии с тем, каким образом ставится основная задача оценки инновационного потенциала, применяется одна из двух возможных методик оценки: детальная или диагностическая.

Детальный анализ проводится в основном на стадии обоснования инновации и подготовки проекта ее реализации и внедрения.

Схема оценки инновационного потенциала организации при детальном анализе внутренней среды вкратце такова:

- 1) дается описание нормативной модели состояния инновационного потенциала организации, т. е. четко устанавливаются те качественные и количественные требования к состоянию потенциала по всем блокам, которые обеспечивают достижение уже поставленной инновационной цели;
- 2) устанавливается фактическое состояние инновационного потенциала по всем вышеуказанным блокам и их компонентам;
- 3) анализируется расхождение нормативных и фактических значений параметров потенциала; выделяются сильные (соответствующие нормативу) и слабые (значительно расходящиеся с нормативом) стороны потенциала;
- 4) составляется перечень работ по усилению слабых сторон организации.

Ограничение в сроках, отсутствие специалистов, способных проводить системный анализ, отсутствие информации об организации (особенно при анализе инновационного потенциала конкурентов) заставляют использовать диагностические подходы к оценке инновационного потенциала организации. Необходимо заметить, что проведение диагностического анализа требует определенных навыков и информационной базы. В качестве диагностических параметров используется доступная информация, характеризующая различные стороны деятельности компании (например, численность сотрудников, средний уровень заработной платы, производительность труда, себестоимость продукции, качество продукции и услуг и т. д.)

Схема диагностического анализа и оценки инновационного потенциала организации такова:

- 1) оценка управляющих воздействий;
- 2) оценка состояния внешней среды;
- 3) ведение каталога диагностических параметров, характеризующих внешние проявления (политические, экономические, социальные, технологические);
- 4) ведение каталога структурных параметров, характеризующих внутреннее состояние организации;
- 5) установление взаимосвязи структурных и диагностических параметров системы;
- 6) наблюдение диагностических параметров и обработка статистических данных;
- 7) оценка структурных параметров;
- 8) определение интегральной оценки потенциала организации.

3.2. Микросреда инновационной деятельности. Макросреда инновационной деятельности

Внешняя инновационная среда – дальнее (макросреда) и ближнее (микросреда) окружение, составляющее внешнюю среду любого участника инновационного процесса, оказывающее либо косвенное (макросреда), либо прямое (микросреда) влияние на условия инновационной деятельности и ее результат.

В качестве компонентов макросреды выступают социальная, технологическая, экономическая и политическая сферы (СТЭП/ПЭСТ).

Компонентами внешней микросреды принято считать определенные стратегические зоны хозяйствования (СЗХ), бизнес-область, рынок новшеств, рынок чистой конкуренции нововведений (инноваций), рынок капитала (инновационных инвестиций), звенья административной системы, звенья инновационной инфраструктуры, обслуживающие инновационный процесс.

Знание внутренней инновационной среды дает возможность оценить инновационный потенциал фирмы. Знание внешней – инновационный климат. Знание среды в целом – инновационную позицию фирмы.

Состояние сфер внешней макросреды оказывает влияние на зоны внешней микросреды и вместе с ней одновременно – на внутреннюю среду организации.

Проблемы, возникающие в процессе управления внешней средой:

- 1) сложность – число факторов, на которые предприятие обязано реагировать в целях своего выживания, и уровень вариаций каждого фактора;
- 2) подвижность (динамичность) – скорость, с которой происходят изменения в среде;
- 3) неопределенность – зависит от количества и точности информации, которой располагает предприятие по поводу конкретного фактора внешней среды;
- 4) взаимосвязанность – уровень силы, с которой изменения одного фактора воздействует на другие факторы внешней среды.

Основные требования, предъявляемые изменчивой внешней средой к предприятию:

- 1) уменьшение размеров;
- 2) реорганизация;
- 3) постоянное отслеживание ситуации во внешней среде;
- 4) немедленная реакция на изменение, произошедшее во внешней среде.

Макроокружение создает общие условия среды функционирования фирмы. В большинстве случаев макроокружение не носит специфического характера по отношению к отдельно взятой фирме. Однако степень влияния его состояния на инновационную деятельность фирм неодинакова. Это связано с различиями как в сферах их деятельности, так и во внутреннем потенциале.

Анализ экономических составляющих внешней среды позволяет понять, как формируются и распределяются инновационные ресурсы, как величина валового национального продукта, темп инфляции, уровень безработицы, нормы налогообложения влияют на инновационную деятельность.

Анализ правового регулирования предполагает изучение законов, устанавливающих правовые нормы, и дает фирме возможность определить для себя границы действий во взаимоотношениях с другими субъектами и методы, применяемые для отстаивания своих интересов.

Анализ политической составляющей проводят для того, чтобы ясно представить намерения органов государственной власти в области инновационной деятельности. В ходе анализа выясняют, какие инновационные программы пытаются

провести в жизни различные общественные структуры, какие группы лоббирования существуют в органах государственной власти, каково отношение правительства к различным отраслям экономики региона страны и какие изменения в законодательстве возможны.

Анализ социальной составляющей направлен на выявление влияния на инновационную деятельность отношения людей к работе и качеству жизни, существующих в обществе обычаев и ценностей, демографической структуры общества, изменения количества населения, уровня образования, готовности людей к перемене места жительства.

Анализ технологической среды позволяет своевременно увидеть те возможности, которые развитие науки и техники открывает для производства новой продукции, оказания услуг и выполнения работ по усовершенствованию производимой продукции.

При анализе микросреды полезно сформулировать ответы на вопросы в рамках следующих разделов.

I. Рынки:

– какие основные тенденции существуют на рынках продукции экономических субъектов, расположенных в регионе, какие основные сегменты выделяются на этих рынках?

– какие основные мероприятия можно и необходимо осуществлять на региональном уровне для того, чтобы в максимальной степени воспользоваться открывающимися рыночными возможностями или минимизировать негативные последствия в рыночной среде?

II. Клиентура:

– каково отношение существующей и потенциальной клиентуры на различные аспекты маркетинговой и инновационной деятельности региональной администрации?

– какие мероприятия можно и необходимо реализовывать на региональном уровне для того, чтобы клиентура принимала благоприятные для региональной экономической системы решения?

III. Конкуренты:

– каковы основные характеристики существующих и предполагаемых регионов-конкурентов;

– что необходимо сделать для того, чтобы в максимальной степени минимизировать отрицательные последствия существующей и прогнозируемой конкуренции со стороны регионов-конкурентов?

IV. Инновационные, маркетинговые и вспомогательные организации:

– какие прогнозы существуют относительно основных показателей деятельности региональных инновационных, маркетинговых и вспомогательных организаций?

– что на региональном уровне можно и необходимо осуществить для повышения эффективности взаимоотношений региональной администрации с инновационными, маркетинговыми и вспомогательными организациями?

– что на региональном уровне можно и необходимо осуществить для повышения инновационного потенциала региональной администрации, маркетинговых и вспомогательных организаций?

V. Контактные аудитории:

– какие контактные аудитории несут региональной экономической системе и региональной администрации дополнительные возможности или проблемы?

– какие мероприятия на региональном уровне можно и необходимо осуществлять для эффективной работы с каждой контактной аудиторией?

Анализируя перечисленные компоненты внешней среды, нужно иметь в виду:

- 1) сильное взаимовлияние всех компонентов, поэтому их анализ должен производиться системно с отслеживанием влияния изменений друг на друга;
- 2) степень воздействия отдельных составляющих на различные фирмы, т. к. степень влияния может проявляться по-разному, в зависимости от размеров фирмы, ее отраслевой принадлежности и территориального расположения.

Результаты исследования внешней и внутренней среды должны сводиться в виде аналитической модели, позволяющей сделать выводы и сформулировать рекомендации по улучшению позиции фирмы в рыночном пространстве. Наибольшее распространение получил SWOT-анализ.

3.3. Оценка конъюнктуры рынка

Анализ спроса на нововведения имеет огромное значение, поскольку от его результатов зависит точность разработки производственной программы предприятия, стратегия и объем реализации его продукции и, следовательно, финансовые результаты его деятельности.

Рыночный спрос на товар – это то количество товара, которое может быть куплено определенной группой потребителей в указанном регионе в заданный отрезок времени в рамках отдельной маркетинговой программы.

Спрос на товар компании – это часть совокупного рыночного спроса, приходящаяся на товар данной компании при различных уровнях маркетинговых расходов.

Анализ спроса на новую продукцию – одно из важнейших направлений деятельности инновационных компаний. Коммерческим компаниям нет смысла вкладывать средства в НИОКР, если конечный результат разработок себя не окупит.

Анализ спроса на нововведения проводится в следующих направлениях:

- 1) анализ потребности в выпускаемом или реализуемом новшестве (продукте или услуге);
- 2) анализ спроса на нововведение и связанные с ним услуги, а также влияние на них различных факторов;
- 3) анализ влияния спроса на результаты деятельности предприятия;
- 4) определение максимального объема сбыта и обоснование плана сбыта с учетом проведенного анализа и производственных возможностей фирмы.

Анализ спроса на нововведения по времени проведения может быть предварительным, текущим и последующим относительно периода, когда продукция считается новой.

Предварительный анализ спроса на новую продукцию – один из наиболее важных, поскольку на его базе разрабатывается производственная программа и строится стратегия продвижения на рынке новой продукции. Предварительный анализ проводится на базе данных, получаемых с помощью специальных обследований, проводимых в сфере потребления инноваций, когда продукция

находится в стадии подготовки опытного образца, запуска в производство или на этапе выведения ее на рынок.

Спрос отражает объем продукции, который потребитель хочет приобрести по некоторой из возможных цен в течение определенного времени на конкретном рынке. Из этого определения видны основные показатели, по которым компания может судить о спросе на ее продукцию или услуги:

- количество потенциальных покупателей для данного вида продукции;
- объем спроса;
- время реализации (предложения для реализации) продукции на рынке;
- цена предлагаемой продукции;
- чувствительность спроса к цене.

В анализе спроса на новую продукцию могут применяться различные методы. Один из них – анализ чувствительности спроса. Он позволяет определить изменение величины спроса в зависимости от изменения какого-либо из его факторов. С этой целью рассчитывают коэффициент эластичности спроса, характеризующий чувствительность спроса к изменению какого-либо влияющего фактора (чаще всего, цены).

В общем случае эластичность спроса – это зависимость его изменения от изменения какого-либо рыночного фактора. Различают ценовую эластичность спроса и эластичность спроса по доходам потребителей.

Если коэффициент эластичности спроса равен нулю, спрос абсолютно неэластичен. Иначе говоря, при любом изменении фактора спрос остается постоянным.

Если коэффициент эластичности меньше единицы, это свидетельствует об относительно неэластичном спросе.

При коэффициенте, равном 1, эластичность спроса единична. Это случается, когда процентное изменение спроса равно процентному изменению фактора. Если коэффициент ценовой эластичности спроса больше единицы, спрос относительно эластичен.

При коэффициенте эластичности спроса по цене, стремящемся к бесконечности, спрос считается абсолютно эластичным. Это происходит в том случае, когда при неизменной цене спрос неограниченно растет, что является следствием действия неценовых его факторов: моды, рекламы, ожидания роста цен, экологической обстановки и др.

Чем больше угол наклона кривой спроса, тем эластичнее спрос (иными словами, спрос более чувствителен к цене).

Большинство компаний использует в анализе кривых спроса следующие методы:

- 1) статистический анализ имеющихся данных об установленных ценах, объемах продаж и оценка их соотношения за определенный период времени;
- 2) проведение экспериментов с ценами (изменение цены на отдельные виды товаров и отслеживание изменения спроса);
- 3) проведение опросов покупателей для того, чтобы выяснить, какое количество продукта они готовы приобрести при различных предполагаемых уровнях цен.

Анализ спроса по месту приобретения позволяет оценить эффективность и целесообразность используемого канала товародвижения, что особенно актуально

при реализации новой продукции для населения. Интересен анализ спроса по намерениям покупателей. Он дает возможность учесть их требования еще на стадии разработки продукции, что позволяет избежать ее технической неопределенности. Все перечисленные методы базируются на результатах опросов потребителей.

Маркетологи часто прибегают к структурному анализу спроса, проводимому с помощью специальных таблиц, строящихся по каждому факторному признаку – направлению анализа, например, стадиям жизненного цикла новой продукции, распределению по потребителям новой продукции, по планируемым каналам ее реализации и т. д. Подобные таблицы служат инструментом оперативного принятия управленческого решения и являются базой для дальнейшего углубленного анализа влияния факторов на величину и характер спроса.

Указанные методы анализа спроса позволяют избежать ошибок при проектировании новой продукции и планировании производственной программы и не включать в нее те виды нововведений, которые не будут пользоваться спросом.

При анализе и прогнозе спроса для сбора информации полезны следующие процедуры:

- 1) сбор имеющихся данных об установленных ценах и объемах продаж аналогичной продукции конкурентов. Если прямых аналогов нет, воспользоваться информацией о продуктах-заменителях. Оценить, насколько существующий уровень цен отличается от предполагаемой цены новой продукции;
- 2) проведение опроса потенциальных покупателей для того, чтобы выяснить их мнение о новой продукции и оценить, какое количество продукта они готовы приобрести при различных предполагаемых уровнях цен;
- 3) приобретение готовых маркетинговых исследований рынка, на который предполагается выходить с новой продукцией. Эти исследования регулярно проводят и публикуют многие маркетинговые фирмы;
- 4) обращение к своим дилерам, дистрибьюторам, поставщикам и сотрудникам отделов сбыта с просьбой дать экспертный прогноз уровня спроса. Все оценки проанализировать, а затем обобщить.

Polovinko S.V. MARKETING KNOWLEDGE AND TECHNOLOGY

*Половинко С.В.
Студент БГТУ, Инженерно-экономический факультет*

*Пузыревская А.А.
Научный руководитель, Преподаваемые дисциплины:
Экономическая теория, Маркетинг предприятия, Промышленный сервис,
Маркетинг инноваций, Маркетинг, Поведение потребителей, Функционально-
стоимостной анализ.*

"Тема Маркетинг знаний и технологий"

6.1. Знания как элемент интеллектуального труда

Когнитивный (познавательный) капитализм – фаза капитализма, в которой качественной компонентой, преобладающей в структуре накопления, является накопление на основе эксплуатации и присвоения знаний.

Эта идея (накопления знаний) объединяет понятия «знания» как форму нематериального капитала и использует информационные технологии и системы для того, чтобы сделать возможным получение и использование знаний.

Базы данных в информации – единственный способ добавить информации ценность, следовательно, превратить информацию в знания, а затем в мудрость.

Знания можно описать как понимание того, что и как делать в определенной ситуации.

Обмен знаниями и их использование включают четыре действия:

- 1) люди готовы обмениваться идеями;
- 2) люди готовы использовать опыт других людей;
- 3) люди готовы сотрудничать с другими экспертами;
- 4) люди готовы развивать свое собственное мышление.

Практический интерес компаний к управлению знаниями вызван тремя причинами (концепция тотального управления качеством TQM):

- 1) комплексное управление качеством, реинжиниринг бизнес-процессов (BPR) и схожие инициативы помогли организациям повысить эффективность и конкурентоспособность;
- 2) знания существенно увеличивают ценность продукции и услуг;
- 3) сохранение знаний во время реструктуризации или уменьшения размеров помогает избежать дорогостоящих ошибок.

Используя знания и опыт исполнителей в схожих ситуациях, компании существенно экономят и ускоряют адаптацию на рынке.

Внутренние коммуникаторы (маркетологи, топ-менеджеры) будут способствовать передаче знаний, если выполнят семь шагов:

- создадут понимание миссии организации и стоящих перед ней стратегических проблем;
- сообщат ее конкурентную стратегию и параметры дифференциации;
- распространят информацию о потребностях клиентов и об их технических возможностях;
- распределят задачи, чтобы управлять информацией эффективно;

- распределяют задачи, чтобы улучшить операционный эффект;
- установят равновесие между информацией и взаимодействием поддержания выбранной конкурентной стратегии организации;
- будут способствовать знакомствам и доброжелательному отношению к коллегам из других подразделений организации для поддержки работы в сетях.

В маркетинге права интеллектуальной собственности позволяют:

- отличать продукцию и услуги и делать их легко узнаваемыми.
- продвигать товары/услуги и приобретать лояльность потребителей.
- диверсифицировать рыночную стратегию с учетом различных целевых групп.
- сбывать товары/услуги в других странах.

В зависимости от прав интеллектуальной собственности различают товарные знаки и знаки обслуживания, когнитивные знаки, промышленные образцы, географические названия и названия доменов.

Организационно эффективными являются модели «корпорации знания». Корпорации знания – это предприятия, которые признают важность знания как своего наиболее ценного актива, который служит основой для достижения конкурентных преимуществ.

Различают следующие модели корпорации знаний:

- обучающаяся организация наиболее полно описана Сенжем (Senge, 1990) – это организация, в которой люди постоянно расширяют свои возможности для создания желаемых результатов, создают новые, способные расширяться, модели мышления, где коллективные стремления свободны и люди постоянно учатся тому, как учиться вместе. Данная модель способствует росту степени дифференциации, лежащей в основе позиционирования на рынке;
- гипертекстовая организация разработана Нонакой и Такеши (Nonaka & Takeuchi, 1995), построена по иерархической системе, действующей одновременно на нескольких уровнях. Главные уровни иерархии: основная команда, работающая над проектом, система для решения коммерческих задач и база знаний – запас накопленного знания, умений и опыта внутри команды. Более эффективна при матричной организации маркетинга, повышает скорость реакции на рыночную динамику;
- виртуальная организация описана Голдманом (Goldman, 1995), Гренье и Мете (Grenier & Metes, 1995), Вориером и Витцелем

(Worrier & Witzel, 1999), представляет собой организацию, в которой знание, как форма нематериального актива, включено в число основных элементов организации, и процесс преобразования знания большей частью происходит в информационном и/или виртуальном пространстве внутри организации. Более эффективна при продаже «виртуальных» товаров, например, банковских услуг или программного обеспечения.

Построение организационной структуры предприятия должно обеспечивать ее гетерогенность (многообразие). Принципы организации современных предприятий:

- 1) многообразие повышает количество новых идей;
- 2) многообразие способствует появлению исключительных конкурентных преимуществ, которые являются отклонением от средней нормы;
- 3) многосложность среды функционирования должна отражаться в организации предприятия.

На мобильных рынках успешная компания должна быть не-большой по размеру, с небольшим количеством уровней, временной (работа в проектах), горизонтальной, циркулярной, открытой, в том числе, когда нужен опыт и ресурсы конкурента.

При любом из вариантов организации маркетинговой деятельности должно достигаться эффективное управление знаниями, основанное, главным образом, на превращении скрытого в явное, чтобы им можно было обмениваться. Практически, управление знаниями базируется на применении интеллектуальных систем и интеллектуальных информационных технологий, которые делают возможным рациональное и эффективное хранение, распространение и использование знаний. Различают информационные технологии аккумуляции, обработки и распространения знаний.

Для эффективной аккумуляции знаний предприятие может использовать распределенные базы знаний и информации, электронные библиотеки информации, знаний и технологий.

Для комплексной обработки знаний можно использовать корпоративные информационные системы, ориентированные на создание и использование знаний; классические поисковые информационные системы; поисково-информационные технологии, ориентированные на аналитическую обработку распределенной информации в вероятностных условиях неопределенности; информационно-аналитические, экспертно-аналитические, проектно-конструкторские, расчетно-аналитические и прочие системы, ориентированные на увеличение масштабы использования информации в соответствии с потребностями компании и др.

Для распространения знаний используются интернет-сети, использующие современные стандарты передачи данных и системы дистанционного образования, базирующиеся на средствах обмена информацией на расстоянии (спутниковое телевидение, радио, компьютерная связь и т. п.).

6.2. Маркетинг ученых и научных школ, образовательных учреждений

Рынок образовательных услуг – совокупность социально-экономических отношений и связей между субъектами рынка по поводу предоставления и получения образовательных услуг.

Исходя из этого, маркетинг в сфере образования – это философия, стратегия и тактика отношений и взаимодействий потребителей и производителей образовательных услуг и продуктов в условиях рынка, свободного выбора приоритетов и действий с обеих сторон. Целевой результат маркетинговой деятельности – это обеспечение рентабельности через наиболее эффективное удовлетворение потребностей: личности – в образовании, учебного заведения – в развитии и благосостоянии сотрудников, фирм – в росте кадрового потенциала, общества – в расширенном воспроизводстве интеллектуального потенциала. Базируется на принципах социального или социально-этичного маркетинга.

Термин «социальный маркетинг» был впервые использован в 1971 году, однако более широкое применение понятие социального маркетинга получило позже. Одним из первых его определил Ф. Котлер: «социальный маркетинг – это понимание людей и такое с ними общение, которое ведет к усвоению ими новых взглядов. Изменение их позиции заставляет изменять собственное поведение, что оказывает влияние на решение той социальной проблемы, в которую вы

вовлечены». Это разработка, претворение в жизнь и контроль за выполнением программ, имеющих целью добиться восприятия целевой группой социальной идеи, движения, практики. По определению профессора Кристофера Эбнера, социальный маркетинг – это стратегия для изменения поведения людей посредством понимания их проблем и общения с ними.

Вслед за Ф. Котлером, В. Э. Гордин трактует социальный маркетинг как маркетинг идей. В качестве его характеристик называет следующие:

- 1) регулирование обществом социальных перемен методами убеждения, различного рода стимулирования, что соответствует маркетинговому инструментарию;
- 2) усиление роли неприбыльного сектора в решении большинства социальных проблем;
- 3) проникновение рыночных отношений во все сферы жизни общества.

Рыночная ориентация образовательного учреждения предполагает следующие установки и решения в отношении его деятельности:

- оказываются только те образовательные услуги, которые пользуются или будут пользоваться с учетом интервала времени на оказание образовательных услуг спросом на рынке. В соответствии с этим осуществляется перестройка потенциала и всей системы работы образовательного учреждения;
- ассортимент образовательных услуг достаточно широк и интенсивно обновляется с учетом требований общества и научно-технического прогресса. Соответственно процессы и технологии оказания образовательных услуг гибки и перенастраиваемы;
- цены на образовательные услуги формируются под значительным влиянием рынка, действующих на нем конкурентов, величины платежеспособного спроса;
- коммуникационная деятельность ведется активно, направлена на конкретные целевые группы потребителей образовательных услуг;
- научно-педагогические исследования ведутся как по профилю учреждения, так и в сфере исследований и прогнозирования конъюнктуры рынка образовательных услуг;
- в организационной структуре образовательного учреждения формируется подразделение маркетинга.

Субъектами маркетинга выступают:

- 1) фирмы, организации и предприятия – промежуточные потребители образовательных услуг, формирующие спрос на рынке;
- 2) студент, слушатель – единственный конечный потребитель образовательных услуг;
- 3) образовательные учреждения – формирующие предложение образовательных услуг;
- 4) посредники (биржи труда, службы занятости), способствующие продвижению образовательных услуг на рынок;
- 5) государство – создание имиджа образования, финансирование государственных образовательных учреждений, установление перечней профессий и специальностей и правовая защита субъектов маркетинга образовательных услуг.

В зависимости от состава и структуры фактически реализуемых функций различают три условных уровня применения маркетинга в учебных заведениях:

- высший уровень (использование комплекса инструментов маркетинговой деятельности);
- средний уровень (использование отдельных составных частей маркетинговой деятельности);
- низший уровень (использование отдельных элементов маркетинговой деятельности).

Маркетинговая деятельность предполагает использование четырех основных элементов комплекса маркетинга: продукт, цена, продвижение, распределение.

Первый элемент в комплексе маркетинга образовательных услуг – продукт. В рыночной экономике существуют товары и услуги общественного пользования, производство которых оплачивается одной частью населения, а пользуются ими другие. Производя продукты общественного пользования, учебное заведение работает одновременно на двух рынках. Вуз предоставляет обществу образовательные услуги определенного вида, потребителями которых являются учащиеся и студенты, и одновременно представляет результаты своей деятельности на рынке труда, потребителями которых являются предприятия и организации различных отраслей экономики. Присутствуя на двух рынках (рынок образовательных услуг и рынок труда), вуз предоставляет два вида взаимосвязанных продуктов: образовательную программу на рынке образовательных услуг и выпускников на рынке труда.

На рынке труда вуз выступает производителем специфического «товара» – выпускников, которых нанимают предприятия и компании с целью удовлетворения своей потребности в кадрах нужной квалификации. Особенность такого специфического «товара» связана со следующими основными факторами:

- 1) в производстве этого «товара» участвует не только вуз, но и родители, школа, среда и окружение, а также сам выпускник. Даже в формировании профессионально значимых знаний, умений и навыков, которые требуются работодателям на рынке труда, участвует не только вуз. Самообразование в период обучения, параллельное обучение на различных курсах, влияние семьи приносят выпускникам знания, востребованные затем на рынке труда;
- 2) профессиональные качества нельзя рассматривать в отрыве от других характеристик личности, которые значимы как при трудоустройстве, так и во время профессиональной деятельности;
- 3) предлагая группе студентов одну и ту же образовательную программу, вуз в итоге выпускает разных специалистов. Отличаются они в основном по степени усвоения образовательной программы, по личностной ориентации на те или иные аспекты своей профессии и т. д.

На рынок образовательных услуг вуз выходит с образовательными программами, основными составляющими которых являются содержание учебной программы, организация и система управления учебным процессом, научно-методическое и кадровое обеспечение. При этом каждый вуз для разных специальностей предлагает различный ассортимент таких образовательных программ. Образовательная программа разрабатывается вузом для того, чтобы удовлетворить потребность в образовании, профессиональной подготовке, обучении или переподготовке, – то есть в достижении определенного социального эффекта (изменение образовательного или профессионального уровня). Именно с

этим продуктом выходит на рынок любое образовательное учреждение (вуз, средняя школа, курсы и т. д.). Вуз не предлагает на рынке отдельные образовательные услуги в виде лекций, семинаров и т. п., он предлагает комплекс услуг, объединенных единой задачей и обеспеченных соответствующими ресурсами. Вуз, не имеющий специалистов по информационным технологиям и оборудованных компьютерных классов, не может предлагать образовательные программы по данному направлению. Однако, даже располагая указанными ресурсами, вуз не предлагает своим клиентам разрозненные лекции или практические занятия, а выходит на рынок с образовательной программой по данной специальности, включающей определенное содержание, организацию учебного процесса, систему управления этим процессом и систему его методического, материального и кадрового обеспечения. Поэтому продукт вуза можно определить как образовательную программу.

Образовательная программа – это комплекс образовательных услуг, нацеленный на изменение образовательного уровня или профессиональной подготовки потребителя и обеспеченный соответствующими ресурсами образовательной организации. В зависимости от своих возможностей и потребностей клиентов вузы предлагают различный ассортимент таких программ, которые классифицируют по ряду признаков.

По уровню предлагаемого образования программы могут быть до-вузовскими, бакалаврскими, магистерскими, аспирантскими, программами профессиональной переподготовки.

По ориентации на определенную специальность программы могут быть по финансам, маркетингу, товароведению, управлению персоналом и другим, пользующимся спросом на рынке видам деятельности.

По форме обучения различаются программы дневные, вечерние, заочные, дистанционные, экстернат.

По используемым методам обучения программы могут быть традиционными, программами проблемного обучения, программами, основанными на анализе деловых ситуаций и т. п.

При работе с продуктом важное значение имеет грамотное управление номенклатурой направлений, специальностей и специализаций. Необходимо своевременно вводить новые и отказываться от устаревших.

Для каждого вуза изменение номенклатуры специальностей является достаточно болезненным процессом. Это обусловлено тем, что под определенные специальности сформирован соответствующий профессорско-преподавательский состав, созданы учебно-лабораторная база, библиотечный фонд. Изменение номенклатуры сопряжено с переориентацией накопленного образовательного потенциала на новые виды образовательных программ. С точки зрения минимизации потерь вуз должен предпочесть те специальности, которые потребуют наименьшей перестройки всего учебного комплекса.

Работа с продуктом является для образовательного учреждения главным инструментом маркетинга и конкурентной борьбы. Новые или улучшенные услуги обеспечивают образовательному учреждению на какое-то время известное преимущество перед конкурентами. Это позволяет ослабить интенсивность ценовой конкуренции, с которой связана реализация образовательных услуг.

Важными мероприятиями в работе с продуктом являются инновации и модификация.

Инновации предполагают внедрение новых, не предлагаемых ранее, образовательных услуг.

Продуктовые инновации позволяют вузу увеличить прибыль за счет повышения цены реализации новой образовательной услуги по сравнению с ее себестоимостью. Это может быть достигнуто лишь в том случае, если на предлагаемую новую образовательную услугу имеется неудовлетворенный спрос. Кроме того, вуз может быть мотивирован к созданию инноваций перспективой получения инновационной монополии. Иногда эта монополия носит временный характер (конкуренты также осваивают данную образовательную услугу), иногда – постоянный (конкуренты по ряду причин не могут предложить такую же образовательную услугу ввиду отсутствия квалифицированных кадров, необходимой лабораторной базы и оборудования и пр.). Кроме того, продуктовые инновации могут привести к росту объемов продаж, так как предлагаемые новые образовательные услуги, переключаящие на себя от конкурентов спрос потребителей, влекут за собой перераспределение рынка.

При выводе на рынок новых видов образовательных услуг и программ с учетом региональной специализации государственных вузов предпочтение отдают направлениям и специальностям:

- имеющим стабильный или потенциальный растущий спрос со стороны государственных структур региона;
- соответствующим экономической специализации и специфике регионов;
- имеющим достаточно высокий научно-образовательный уровень в рамках страны.

Решение о внедрении новой образовательной услуги принимается на основе комплекса требований. Во-первых, данная услуга должна соответствовать как стратегическим, так и тактическим целям развития вуза. Во-вторых, вуз должен обладать необходимым научным, методическим, кадровым, материально-техническим и финансовым потенциалом для освоения данной услуги, а ее реализация должна привести к позитивным экономическим результатам.

Модификация представляет собой изменение характеристик уже предлагаемой образовательной услуги, придание ей новых свойств. Модификация продукта возможна с помощью вариации или дифференцирования.

Вариация в сфере образования рассматривается как изменение свойств образовательной услуги, причем прежняя образовательная услуга вузом уже не предлагается. Вариациями являются замена специализаций у некоторых учебных специальностей, переход на другой уровень обучения (например, с бакалавра на дипломированного специалиста), изменение сроков обучения у различных образовательных услуг в области дополнительного образования.

Под дифференцированием понимается модификация имеющейся образовательной услуги, приводящая к появлению нового продукта наряду со старым – введение новых форм обучения (очно-заочная, заочная, экстернат); расширение спектра специализаций в рамках данной специальности.

Второй элемент комплекса маркетинга образовательных услуг – цена. Цена является важнейшим фактором при принятии потребительских решений на рынке

образовательных услуг, поэтому можно утверждать, что ценообразование – это одно из главных направлений в маркетинговой деятельности вуза.

Цена – ключевой элемент для частных вузов, где основу финансирования составляет оплата за обучение. Однако для государственных вузов это также немаловажный момент, поскольку многие вузы имеют так называемый коммерческий набор или предлагают дополнительные образовательные услуги на платной основе.

Polovinko S.V. Product Marketing Innovation Process

Половинко С.В

Студент БГТУ, Инженерно-экономический факультет

Пузыревская А.А

Научный руководитель, Преподаваемые дисциплины:

Экономическая теория, Маркетинг предприятия, Промышленный сервис, Маркетинг инноваций, Маркетинг, Поведение потребителей, Функционально-стоимостной анализ." "II. Маркетинг продуктов инновационного процесса

Тема 5. Проектирование продукта и выход на рынок

5.1. Понятие товарной политики, стратегии и тактики ЖЦТ, товары-новинки

Цель товарной политики – организация производства необходимых товаров, способных удовлетворить реальные нужды и потребности человека. Она призвана обеспечить преемственность решений по:

- 1) формированию ассортимента и управлению им;
- 2) поддержанию конкурентоспособности товара на требуемых рынках;
- 3) нахождению товаров, оптимальных товарных ниш или сегментов;
- 4) разработке или осуществлению стратегий упаковки, маркировки, обслуживания товаров.

Товарная политика разрабатывается и реализуется при соблюдении следующих условий:

- 1) четкого представления целей производства, сбыта, экспорта;
- 2) наличия стратегий производственно-сбытовой деятельности предприятия;
- 3) хорошего уровня знаний рынка и характера его требований;
- 4) ясного представления о своих возможностях и ресурсах.

К решению задач товарной политики необходим стратегический подход.

Стратегия – это долговременный курс товарной политики, рассчитанный на перспективу и предусматривающий решение принципиальных задач.

В маркетинге под новым товаром понимают товар, удовлетворяющий совершенно новую потребность покупателей или обеспечивающий уже известные

потребности на качественном уровне, следовательно, товар может быть новым по удовлетворению новой потребности, по отношению к новому потребителю, по отношению к старому товару, по отношению к новому рынку.

Жизненный цикл товара рассматривается в двух аспектах: рыночном и технологическом.

Рыночный жизненный цикл характеризует длительность и интенсивность существования продукта на рынке.

Жизненный цикл инновационного продукта на рынке должен планироваться с учетом того, чтобы выручка, в зависимости от длительности и интенсивности продаж, покрывала все расходы, связанные с разработкой, производством, реализацией продукта, включая убытки от неудачных альтернативных проектов.

Инновационно-ориентированное предприятие должно планировать жизненный цикл последовательно созданных инновационных продуктов таким образом, чтобы стадия зрелости предыдущего продукта сочеталась с выходом на рынок нового инновационного продукта.

Технологический жизненный цикл включает в себя все этапы разработки и реализации товара, объединенные в следующие стадии:

- 1) проведение исследований;
- 2) разработка опытного образца;
- 3) налаживание и запуск производства;
- 4) разработка упаковки;
- 5) использование и обслуживание продукта;
- 6) утилизация.

Планирование технологического инновационного цикла необходимо осуществлять с учетом длительности эффективного использования продуктов, когда они приносят предприятию прибыль.

Планирование может иметь следующие особенности:

- 1) искусственное старение;
- 2) технологическая привязка при обслуживании продукта к процессу его эксплуатации;
- 3) проведение акций по замене старых моделей на новые со снижением цены;

Рыночный потенциал инновационного продукта определяется возможностями реализации и получения прибыли от данного товара на рынке. Он зависит от следующих факторов:

- 1) стоимость продукта, средний доход потребителя;
- 2) наличие конкурентов для данного вида продукции;
- 3) количество инновационно-ориентированных потребителей;
- 4) возможности (технологические, культурные) использования на рынке инновационного продукта;
- 5) уровень государственной поддержки, который обеспечивает спрос на инновационную продукцию;
- 6) качество маркетинговой программы по выводу товара на рынок.

5.2. Подходы к созданию нового товара

В настоящее время существует несколько стратегических подходов к созданию товара: модификационный; пионерный; имитационный, совместный с конкурентами; случайный.

Наибольшее распространение (60% новинок) при создании товара получил модификационный подход, сущность которого заключается в изменении качественных характеристик товара и/или сервиса к нему в соответствии с выявленными с позиции покупателя недостатками.

Преимуществом модификационного подхода к созданию изделий является, прежде всего, его рыночная направленность. Являясь отражением реальных, существующих потребностей, он максимально снижает риск неудач при выходе товара на рынок, а значит, становится наиболее эффективным направлением разработки товара.

Другой значимый подход к созданию товара – пионерный (20% новинок). Содержание такого подхода – создание в научных лабораториях на базе фундаментальных научных исследований принципиально новых товаров, обеспечивающих предприятию на какое-то время лидерство, монопольное положение на рынке. Однако монопольное направление характеризуется высокой степенью риска. Основная причина заключается в том, что зачастую разработчики принципиально новых продуктов далеки от рынка. В то же время технические инновации являются потенциалом и капиталом только тогда, когда находят адекватную затратам рыночную реализацию. На практике это проявляется в активизации усилий по поиску спектра применения нового технического достижения.

Существуют примеры того, как разработки находили свое коммерческое применение не в тех областях, для которых были первоначально предназначены. Так, тефлон создавался для использования в радиолокационной технике, а нашел применение в производстве кухонной посуды.

С целью наиболее полного использования результатов фундаментальных разработок компании стремятся подключить к изучению возможностей их практического применения как можно большее число специалистов. Однако поскольку фундаментальные исследования составляют предмет коммерческой тайны фирмы, то обсуждение проводится, прежде всего, среди своего персонала на основе так называемой «U-образной» системы управления инновационным процессом. Суть этой системы следующая: высшие эшелоны руководства фирмы с помощью уполномоченных представителей постепенно «спускают» новую идею вниз, а затем по мере обсуждения «поднимают» ее вверх. В результате специалисты, находящиеся на самых разных уровнях, вырабатывают свои предложения, на основе анализа которых и принимаются окончательные решения.

Примерно седьмая часть продукции создается на основе имитационного подхода, т. е. вместе с конкурентами, путем покупки лицензий или создания совместных предприятий и т. д. (15% новинок). Так, признавая необходимость отражения конкуренции из-за рубежа, США, тем не менее, изменили свое антитрестовское законодательство, разрешив фирмам-конкурентам совместные действия в области исследований и разработок. В связи с этим некоторые американские компании образуют со своими конкурентами коммандитные товарищества по исследованиям и разработкам.

В Японии, где важным направлением инновационной стратегии является имитационный подход, большинство идей о новинках компании получают от конкурентов.

Несмотря на то, что случайный подход не является доминирующим (5% новинок), не следует его полностью игнорировать. Необходимо внимательно следить за случайными событиями, так как это может принести значительную пользу.

П. Друкер выделяет семь источников инновационных возможностей:

- 1) неожиданный успех, неудача или какое-либо внешнее событие;
- 2) несоответствие между объективной действительностью и ранее спрогнозированным ходом событий;
- 3) потребности предприятия;
- 4) негативные изменения в структуре отрасли или рынка;
- 5) демографические изменения;
- 6) изменения в восприятии и настрое общества;
- 7) новое знание, как научное, так и ненаучное.

5.3. Процесс создания нового товара

Новые товары можно объединить в шесть групп:

- 1) товары, новые в мире (создают новые рынки);
- 2) новые товарные ряды;
- 3) дополнение к существующим товарным рядам (продление торговой марки);
- 4) модификация и улучшение существующих товаров (повышают воспринимаемую ценностную значимость);
- 5) репозиционированные товары (когда изменяется восприятие имеющегося товара);
- 6) товары, созданные при снижении издержек (когда та же ценность предлагается за меньшую цену).

Первым этапом при создании новых товаров является поиск идей, который может осуществляться через потребителей, собственный пер-сонал, патенты и т. д.

Методы получения идей о новых товарах можно классифицировать следующим образом.

- 1) системно-логические методы, которые подразумевают постановку задач при более-менее выраженном абстрагировании от реальной формы существующего товара, а затем – систематические исследования всех возможных признаков вариантов решения задач;
- 2) интуитивно-творческие методы, которые подразумевают активизацию творческого мышления разработчика, максимальное раскрытие его интуиции и использование самых разнообразных аналогий;
- 3) алгоритмические методы, основанные на четких алгоритмах, правилах, приемах решения задач.

Существуют следующие критерии фильтрации идей:

- 1) общие (например, потенциальная прибыль, потенциальная конкуренция, существующая конкуренция, размер рынка, степень риска, возможность кредитования);
- 2) маркетинговые (возможности воздействия на продуктовую привлекательность для потребительских рынков, потенциальная длительность ЖЦТ, влияние на имидж фирмы, устойчивость к сезонным воздействиям);
- 3) производственные (соответствуют производственным возможностям: простота производства, доступность трудовых и материальных ресурсов, время до начала

коммерческой реализации, возможность производства по конкретным ценам, конкурсным ценам).

Далее происходит отбор идей. На этом этапе необходимо ответить на следующие вопросы:

- имеет ли фирма доступ к необходимому сырью?
- позволяет ли текущее финансовое положение осуществить проект такого масштаба?
- позволяют ли производственные мощности и опыт произвести продукт?
- обеспечивает ли продукт синергетический эффект в сочетании с нынешней товарной линией?
- являются ли нынешние клиенты потенциальным рынком или предстоит осваивать новые рынки?
- можно ли продавать новый товар через имеющихся продавцов и дистрибьюторов?
- соответствует ли идея возможностям отдела разработки товара?
- окажет ли успешная разработка товара влияние на существующие продукты, рынки и систему маркетинга?

Эти вопросы должны охватывать четыре направления:

- товарную единицу (все, что характеризует товар);
- компанию (ее внутренние и внешние возможности);
- внешнюю среду;
- венчурные характеристики.

Далее, после того как идеи отобраны, происходит бизнес-анализ, т. е. анализ маркетинга и производственных показателей, связанных с выпуском нового товара.

Затем следует разработка нового товара, его тестирование. При тестировании важно избегать ошибок:

- измерения;
- слишком длительного периода времени от разработки до коммерциализации продукта.

При тестировании возникает риск случайной передачи конкурентам информации о товаре.

Возможен также риск, связанный с неправильным выбором критерия тестирования, что обусловлено тем, что потребитель (не имеющий особых знаний) и разработчик имеют разное мышление.

Методы тестирования ранжируются по степени затратности:

- 1) вторичные исследования – самые доступные;
- 2) фокус-группа;
- 3) опрос по почте;
- 4) телефонный опрос;
- 5) личные интервью;
- 6) product placement;
- 7) пробный маркетинг.

Тестирование продукта на рынке позволяет получить уникальную информацию, позволяющую выделить ключевые рынки со значительным потенциалом:

- о реакции пользователя на продукт и его характеристики;
- о подходящей сфере применения продукта и планируемого режима эксплуатации;

- об основных факторах, влияющих на принятие решения о покупке;
- о рыночном потенциале и прибыльности при различных ценах;
- о возможных причинах недостаточного спроса;
- о покупательских привычках и схемах совершения закупок, их влиянии на каналы распределения;
- об альтернативных методах продаж и стимулирования сбыта.

П. Друкер считает, что нужно провести четкую линию между тем, что нужно делать при разработке новаций:

- 1) целенаправленная систематическая инновационная деятельность требует непрерывного анализа возможностей источников инноваций;
- 2) инновация должна соответствовать нуждам, желаниям, привычкам людей, которые будут ею пользоваться. Следует задать себе вопрос: «Что должна отражать данная инновация, чтобы у будущих потребителей возникло желание ею пользоваться?»;
- 3) инновация должна быть простой и иметь точную цель. Величайшая похвала инновации звучит так: «Смотрите-ка, как все просто! Как я до этого не додумался?»;
- 4) внедрять инновации эффективнее, имея небольшие деньги и небольшое количество людей, ограниченный риск. В противном случае почти всегда не хватает времени и средств для многочисленных доработок, в которых нуждается инновация;
- 5) эффективная инновация должна быть нацелена на лидерство на ограниченном рынке, в своей нише. Иначе она создает ситуацию, когда конкуренты вас опередят;
- 6) инновациями будут пользоваться обычные люди, а при достижении крупных масштабов – и люди некомпетентные. Все чересчур сложное в конструкции или в эксплуатации почти наверняка обречено на неудачу;
- 7) не следует разбрасываться, пытаться делать несколько вещей сразу. Инновация требует концентрации энергии. Необходимо, чтобы люди, над ней работающие, хорошо понимали друг друга;
- 8) нужно осуществлять нововведения ради удовлетворения по-требностей текущего времени. Если нововведение не найдет немедленного приложения, оно останется лишь идеей.

5.4. Стратегия управления новым товаром

В исследованиях лояльности покупателя к маркам указано три типа лояльности, которым соответствуют следующие типы потребителей:

- 1) стопроцентный лояльный потребитель;
- 2) неразборчивый потребитель (с низкой лояльностью);
- 3) полигамный потребитель.

Грамотное управление ассортиментом продукции позволяет достигать высоких результатов. Для этого используются различные стратегии управления ассортиментом:

- 1) полная или ограниченная серия изделий – предполагает создание семейства товара. Недостатком стратегии является: сложность привлечения внимания, если много новинок, снижение эффекта масштаба;
- 2) стратегия заполнения ассортимента – для заполнения неохваченных позиций или позиций, появившихся в результате изменения спроса;

3) стратегия расширения ассортимента и влияния торговой марки – при расширении влияние бренда переносится на новые товары. К преимуществам этой стратегии относятся низкие издержки выхода на рынок, высокая эффективность коммуникаций;

4) стратегия расширения товарного ряда: с понижением – включением более дешевых товаров, или с повышением – включением более дорогих товаров;

5) стратегия повторного позиционирования: повторное позиционирование обычно предполагает использование рекламы и проведение действий по новому продвижению, призванные изменить существующий стереотип в отношении производителей;

6) стратегия планируемого морального старения – принимает одну из четырех форм:

- техническое старение;
- отложенное старение;
- физическое старение;
- модное старение (смена моды);

7) стратегия удаления товара: сокращение ассортимента может осуществляться по стратегии продолжения продаж, «доения», «концентрации»;

8) стратегии на стадии зрелости: угасания, оборонительная и наступательная (на стадии зрелости снижается отдача от финансовых возможностей).

При разработке стратегии новых товаров большую эффективность приносит использование турбомаркетинга.

При выводе на рынок нового товара или инновационной модификации уже существующего необходимо помнить о ценностях бренда компании. Развитие бренда является стратегическим инструментом конкуренции, а значит, бренд должен затрагивать и представлять ценность, исповедуемую как самой организацией, так и целевой группой (или группами) клиентов.

Создать идентичность бренда можно, обратившись к целому ряду ценностей:

- связанных с компанией;
- отражающих суть бренда;
- воспринимаемых потребителем.

Все эти категории взаимосвязаны.

Развитие основных ценностей равнозначно развитию бренда. Это означает, что корпоративный бренд и его основные ценности во всех смыслах служат осью, вокруг которой вращаются стратегия компании и ее деятельность, в том числе инновационная. Этот принцип необходимо соблюдать при разработке любых инновационных продуктов или услуг.

5.5. Ценообразование для новых товаров

Основными факторами, влияющими на назначение цены на новый продукт, являются:

- уровень издержек производства;
- степень конкуренции на рынке;
- вид товара или услуги;
- уникальность предлагаемого товара или услуги;
- имидж компании;

- соотношение спроса и предложения на аналогичные товары или товары-заменители на рынке;
- эластичность спроса;
- факторы «внешней среды» (например, государственное регулирование цен на определенные виды товаров).

Очевидно, что при определении цены наиболее правильно будет учитывать все основные факторы, хотя удельный вес каждого из них может быть различным. Цена на новую продукцию должна определяться после проведения тщательного анализа, с учетом ее восприятия покупателями, цен конкурентов, а также с учетом производственных затрат. В конце концов, является цена разумной или нет, решит потребитель, который «голосует деньгами», приобретая тот или иной товар. Этапы принятия решений по ценам.

Первый этап:

- а) определение спроса на поставляемые на рынок товары, его объемы и динамика;
- б) определение показателей эластичности спроса относительно цены по каждой группе товаров на конкурентных рынках;
- в) определение возможностей (экономических и психологических) покупателя оплатить данный товар за предполагаемую цену.

Второй этап:

- а) выбор для предприятия наиболее выгодной цены, которая с учетом предполагаемых объемов продаж, обеспечит максимальный уровень массы предельной прибыли;
- б) подсчет составляющих полных издержек, использование метода прямого отнесения затрат на выпускаемый товар для нахождения ориентирующей цены.

Третий этап:

- а) определение уровня цены товара и ее структуры на основе сравнения с аналогичными товарами конкурентов, корректируя цену по технико-экономическим показателям качества и другим составляющим конкурентоспособности;
- б) приведение цены к единым условиям и срокам поставки к условиям и срокам платежа;
- в) корректировка цены с учетом возможностей реакции на нее конкурентов.

Четвертый этап:

- а) определение верхних и нижних пределов цены, а также возможных пределов и условий снижения цен;
- б) определение динамики цен, зависимости цены от стадии ЖЦТ.

Пятый этап:

- а) определение соотношения цены между товарами и их модификациями;
- б) определение ценовых линий (определение ценовых линий связано с продажей товаров в диапазоне цен, где каждая цена отражает уровень качества различных моделей одного и того же товара);
- в) установление конечного числа конкретных цен, которые должны быть четкими и не слишком близкими, для того чтобы потребитель осознавал разницу между товарами;
- г) определение цены на дополнительные и вспомогательные товары;
- д) установление цены на обязательные принадлежности и аксессуары.

Шестой этап:

- а) разработка тактики цен (единая линия цен, сезонные распродажи);
- б) расчет возможного варианта скидок.

Седьмой этап:

- а) определение контактной цены, по которой можно продать товар (контактная цена может быть твердой или фиксированной, ценой с последующим фиксацией, подвижной, скользящей);
- б) определение экспортной цены;
- в) определение базисных условий цены, франкирование цены;
- г) определение валютной цены и валютного платежа, страхование от валютных рынков.

Если фирма выводит на рынок подлинную новинку, при установлении цен на нее она может выбрать:

- стратегию снятия сливок;
- стратегию прочного внедрения.

Стратегия снятия сливок заключается в установлении максимально высокой цены, при этом ориентируется на лиц с высокими доходами или на тех, кому важны качественные характеристики, а не цена. Условия применения стратегии:

- предприятие ограждает себя от конкурентов с помощью патента или постоянного совершенствования качества;
- достаточный спрос на товар;
- спрос не эластичный или отсутствуют заменители;
- издержки мелкосерийного производства настолько высоки, чтобы свести на нет выгоду от высоких цен.

Стратегия прочного внедрения на рынок заключается в установлении сравнительно низкой цены на новинку, чтобы привлечь больше покупателей и завоевать большую долю рынка.

Zayukov I.V., Pugach FORMING OF MOTIVATION OF THE CONCERNED CITIZENS TO HEALTHY AND SAFE TERMS OF LABOUR AS FACTOR OF DEVELOPMENT OF LABOUR POTENTIAL

Заюков І. В.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки
Вінницький національний технічний університет;*

*Пугач В. М. викладач кафедри правового регулювання економіки і правознавства
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського
національного економічного університету*

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ЗАЙНЯТИХ ГРОМАДЯН ДО ЗДОРОВИХ ТА БЕЗПЕЧНИХ УМОВ ПРАЦІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що високий рівень виробничого травматизму в Україні гальмує її соціально-економічний розвиток. Так, за оцінкою

МОП світовий приріст ВВП складає біля 4,3%, а економічні втрати від аварій та нещасних випадків сягають 4% загального валового внутрішнього продукту світової економіки. Отже, майже весь прибуток країн нівелюється через величезні витрати на ліквідацію наслідків промислових аварій, відшкодування шкоди потерпілим на виробництві та їх реабілітацію.

Доцільно підкреслити, що величезні фінансові втрати, пов'язані з ліквідацію наслідків промислових аварій, відшкодуванням шкоди потерпілим на виробництві та їх реабілітацію, стримують сталий економічний розвиток держави і призводять до негативних наслідків щодо обмеження конкурентоспроможності компаній, підприємств і установ та національної економіки в цілому. Наявність цих проблем здійснює негативний вплив на результати проведення економічних та соціальних реформ. Необхідність їх вирішення стосується не тільки забезпечення конституційного права працівників на безпечні та здорові умови праці, збереження трудового потенціалу України, але й сприятиме сталому соціально-економічному розвитку України. Тому одним із дієвих напрямків вирішення даної проблеми має бути формування мотивації зайнятих громадян до здорових та безпечних умов праці.

Активно висвітлюються проблеми зайнятого населення в контексті забезпечення безпечних умов праці, економіки охорони здоров'я в наукових публікаціях українських вчених: Д. Айстраханова, В. Баранова, Ю. Вороненка, О. Голяченка, І. Даценко, В. Костицького, В. Клименка, Ю. Кундієва, В. Лехана, Е. Лібанової, А. Мельник, В. Москаленка, В. Марунича, О. Осауленка, В. Пили, Н. Рингач, І. Рогача, В. Рудня, Г. Старостенко, С. Стеченка, Л. Тарангул, В. Таралла, С. Трубича, М. Фашевського, І. Чопея, В. Шевчука, Л. Шевчук та багатьох інших.

Проаналізувавши праці наведених вище вчених можна зробити висновок, що найбільш ефективним і доцільним напрямом мотивації зайнятих громадян до самозбереження здоров'я, зокрема формування здорового способу життя є економічний. Тому в роботі зробимо саме на цьому наголос.

Метою роботи є формування мотивації зайнятих громадян до здорових та безпечних умов праці як фактору розвитку трудового потенціалу України.

За даними Міжнародної організації праці рівень смертельного травматизму в Україні ще залишається одним із самих високих порівняно з європейськими країнами та США: з розрахунку на 100 тис. працюючих порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 рази, США – у 2 рази, Італією – в 1,3 рази, але нижчий ніж у Росії в 1,5 рази. Крім того, в країнах з ринковою економікою середній показник нещасних випадків із смертельними наслідками становить один випадок за рік на 23,5 тисяч працюючих, тоді як в Україні він у середньому складає один випадок за рік майже на 16 тисяч працюючих. При цьому майже 80% випадків травмування та понад 40% випадків загибелі людей ставалося на підприємствах вугільної промисловості, машинобудування, агропромислового комплексу, соціально-культурної сфери.

Варто відмітити, що майже 70 % нещасних випадків і аварій на виробництві стаються з організаційних причин. Найпоширенішими організаційними причинами нещасних випадків зі смертельними наслідками, пов'язаними з виробництвом є: порушення трудової та виробничої дисципліни, низький рівень необхідних знань і навичок з питань охорони праці та безпечного виконання робіт у працівників, низька кваліфікація, порушення правил дорожнього руху, порушення технологічного

процесу, порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів тощо.

Однією із головних проблем в галузі охорони праці, забезпечення здорових і безпечних умов праці є низька мотивація роботодавців та працівників до створення безпечних та здорових умов праці, відсутність системи стимулювання роботодавців та працівників за створення безпечних та здорових умов праці, запобігання аваріям, нещасним випадкам та профзахворюванням. Тому, на наш погляд, важливим напрямом розвитку трудового потенціалу, соціально-економічних процесів в країні, концепції збереження і зміцнення здоров'я є розробка ефективної системи мотивації працівників до безпечних умов праці.

Для цього варто звернути увагу на аспект економічного стимулювання охорони праці (ст. 25 Закону України «Про охорону праці»), яка б мала стимулювати працівників та роботодавців до безпечних умов праці, але зазначена норма практично на вітчизняних підприємствах (установах, організаціях) не працює. В зазначеній нормі вказано, що до працівників можуть застосовуватися будь-які заохочення за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів з підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці. Тому варто для реалізації на практиці згаданої норми проаналізувати основні фактори, які будуть мотивувати працівників до ефективної праці, у тому числі до безпечних умов праці.

Аналізуючи основні мотиваційні фактори до ефективної праці можна відмітити такий важливий фактор, як «умови праці». Тобто, забезпечення безпечних умов праці на виробництві має сприяти: по-перше, зростанню обсягів виробництва, а, отже, і продуктивності праці; по-друге, зменшенню рівня виробничого травматизму на підприємствах та кількості днів невиходу на роботу в зв'язку з різноманітними причинами непрацездатності, зокрема через професійні захворювання тощо.

Для забезпечення мотивації працівників до безпечних умов праці розглянемо основні показники, які можна включати в систему економічного стимулювання, або дестимулювання працівників. До основних показників, які дозволяють оцінити рівень дотримання, або недотримання вимог з охорони праці працівниками, можна віднести:

- дотримання вимог особистої безпеки (в процесі роботи не дотримуються правил особистої безпеки та здоров'я, а також безпеки і здоров'я оточуючих) – х1;
- дотримання вимог законодавства з охорони праці та техніки безпеки (виявлені незнання і невиконання вимог нормативно-правових актів з охорони праці, правил поведіння з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва) – х2;
- проходження медичного огляду (виконання робіт без засвідченого документа щодо проходження періодичних медичних оглядів) – х3;
- проходження навчання з охорони праці (виконання робіт без проходження інструктажів та навчання з охорони праці) – х4;
- застосування засобів індивідуального захисту (робота без спецодягу, спецвзуття; робота без захисних окулярів, масок, захисної каски, запобіжного поясу, навушників тощо) – х5;
- безпечність виконання робіт (робота без посвідчення на право виконання робіт підвищеної небезпеки; робота з порушенням технологічного процесу; робота з оснащенням і пристроями, які не передбачені технологічним процесом тощо) – х6;

- дотримання вимог дисципліни (виконання робіт, що не доручались (крім робіт в інтересах виробництва; паління на робочому місці тощо) – х7;
- стан робочого місця (захарашеність робочого місця сторонніми предметами тощо; порушення порядку та правил складування будівельних матеріалів, виробів, конструкцій) – х8;
- стан ручного інструменту (робота несправними будівельними інструментами (кельмами, кірками, правилом тощо) – х9;
- стан обладнання (робота з несправною або виведеною з ладу системою сигналізації та блокування; несправним обладнанням (бетонозмішувачі, монтажні пристрої тощо) – х10;
- використання засобів колективного захисту (робота без захисного огороження різального інструменту, без захисного огороження небезпечної зони, без заземлення або занулення тощо) – х11;
- виявлення та своєчасне усунення порушень вимог охорони праці – х12;
- впровадження раціоналізаторських пропозицій, спрямованих на поліпшення стану охорони праці – х13;
- інші показники – хп.

На основі наведених вище показників можна заохотити працівників щодо дотримання безпечних умов праці, що може враховуватися під час розрахунку заробітної плати та інших соціальних винагород. Недотримання працівниками вимог законодавчих і нормативно-правових актів має бути відображено бальною оцінкою зі знаком «мінус», що зменшуватиме розмір заробітної плати, премій, бонусів тощо. При активному ставленні працівників до збереження і зміцнення здоров'я, що є основою розвитку трудового потенціалу, варто вводити додатні бальні оцінки, що збільшуватимуть рівень преміювань працівників, а, отже, і рівень їх доходів.

Наведені вище показники (х1– хп) не є догматичними, вони можуть бути доповнені, або скорочені. Мотиваційні та демотиваційні складові можна включити до розрахунку заробітної плати працівникам з метою їх мотивації до безпечних умов праці. Враховуючи те, що заробітна плата складається з основної та додаткової, то саме до другої її складової варто врахувати відповідний коефіцієнт, який можна назвати «коефіцієнт мотивації працівників до безпечних умов праці». Його можна розрахувати як доданок одиниці до відсотка премії, який може визначатися за рішенням колективу, бригади або спеціальною комісією підприємства (установи, організації).

Таким чином, формування мотивації зайнятих громадян до здорових та безпечних умов праці, через запровадження економічного стимулювання працівників, з урахуванням системи мотивуючих та демотивуючих показників дозволять зберегти та зміцнити найважливіший фактор людського капіталу та трудового потенціалу працівників – здоров'я. Реалізація зазначеної пропозиції, яка узгоджується із рекомендаціями Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки, розглядається як актуальний шлях вирішення проблем в галузі охорони праці та спрямована на поліпшення економічного стану в державі, зниження ризику виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві, що сприятиме зменшенню видатків з державного бюджету на їх ліквідацію та відшкодування шкоди потерпілим на виробництві. І в кінцевому результаті – спрямовано на збереження та

оздоровлення трудового потенціалу України, збереження й підвищення працездатності та функціональних можливостей працівників, що в сучасних умовах вкрай актуально.

SECTION 3. Philosophy

Hanaba S. A. Critical Thinking as Immanent Manifestation of Human Freedom: Educational Aspect

Ганаба Світлана Олександрівна - доктор філософських наук, доцент, професор кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

"Критичне мислення як іманентний прояв людської свободи: освітній аспект"

Методологічним орієнтиром щодо розвитку творчих здібностей людини у процесі навчання є розуміння свободи як особливого буття особистості, яке протистоїть необхідності як принципу буття природи. Свобода розглядається як можливість і здатність людини бути собою і бути відкритою до змін у всіх можливих модусах її суспільної та особистісної реалізації. Вона засвідчує незалежність людського існування, визволення від певної обмеженості. Проте по справжньому свободною (вільною) людина може стати за умови не лише звільнення від чогось, а й здатності і можливості набувати щось нове, змінюватися, вдосконалюватися тощо.

У сфері освіти вона символізує відмову від відповідних умовностей, детермінацій, якими позначений навчальний процес і які його перетворюють у відповідний ритуал. Вони заганяють навчальну діяльність у певні межі і передбачають розвиток творчих здібностей за поданим алгоритмом. За таких умов творчі здібності «прищеплюються» зовні, шляхом використання певного набору методів та прийомів. Практично не задіюється внутрішній потенціал тих, хто навчається. У результаті, знання і вміння, отримані в навчальному процесі, є «відчуженими» від інтересів і запитів учасників освітньої взаємодії. Відтак декларативними видаються заяви чиновників освітньої сфери, авторів навчальних програм, педагогів про те, що спочатку необхідно створити умови для творчості, необхідну матеріально-технічну базу, відповідний методичний інструментарій і лише потім розвивати творчі здібності учнів/студентів. Навпаки, творчість як одну із сутнісних характеристик людини, можливо лише «розбудити», активізувавши та актуалізувавши внутрішній потенціал кожної особистості. Проілюструємо дану позицію, спираючись на філософсько-освітню концепцію представника критичної педагогіки П. Фрейре. У своїх працях «Педагогіка пригноблених» та «Педагогіка свободи» від ґрунтуючись на дихотомії: «домінування і пригноблення» аналізує дві освітні моделі - «накопичувальну» (банківську) і «проблематизуючу». «Накопичувальна» модель, на думку дослідника, є процесом вкладення, у якому учні є депозитаріями, а вчитель – вкладником. Замість спілкування вчитель формує і вкладає повідомлення в учнів, які терпляче його приймають, запам'ятовують і відтворюють. Навчальний заклад уявляється фабрикою, своєрідним конвеєром з тиражування «готових» знань, досить часто абстрактних та відчужених від інтересів, потреб та уподобань учасників навчального процесу. Накопичення чітко окреслених істин в своїй основі має механістичну природу, а тому не сприяє розкриттю людської сутності. Результатом навчання є формування покірної людини-виконавця.

Освіта як практика свободи, згідно поглядів П.Фрейре, можлива тільки за умов переходу до «проблематизуючої» освіти, що не дихотомізує діяльність педагог-учень/студент. Суть цієї освітньої моделі полягає у створенні педагогом разом з тими, хто навчається умов, які сприяють сумісному здійсненню пошуку та народженню знань задля вирішення окресленої проблеми. Педагог є дійовою особою у творенні знань, який розвиває природну допитливість учня/студента. Методологічним орієнтиром у побудові проблематизуючого навчання є здатність критично осмислювати та переосмислювати отриману інформацію. Визначальним у процесі мислення є не концентрування уваги на спільному, тотожному, закономірному, а радше на відмінному, неповторному, одиничному. Критичне мислення допомагає людині формувати свій унікальний погляд на явища та процеси і, керуючись логікою, вибудувати систему аргументації для доведення власних думок. Також вміння аналізувати інформацію зменшує шанси на інтелектуальному капітуляцію та вірогідність стати на бік конвеєрного мислення. Характерною особливістю цього типу мислення є те, що процес міркування нестандартний, нешаблонний, відсутній взірць розв'язку. Проблемність забезпечує внутрішню мотивацію тих, хто навчається. Критичне мислення – це вміння логічно мислити та аргументувати, правильно вести дискусію, дебати, приймати обґрунтовані, виважені рішення. Під критичним мисленням розуміють мислення вищого порядку, яке характеризується цілеспрямованістю, обґрунтованістю, рефлексивністю, контрольованістю, самоорганізованістю, самостійністю.

Проблемні ситуації передбачають активну самостійну діяльність суб'єктів освітньої взаємодії у побудові знаннєвого ресурсу, сприяють розвитку у них творчого мислення. Вони не лише пробуджують у них нові продуктивні думки, надають їм необхідної спрямованості, викликають певну пізнавальну потребу. Способів створення проблемних ситуацій безліч. Їх виникнення залежить від специфіки навчальної дисципліни, особливостей викладання, від творчого потенціалу учасників освітньої взаємодії тощо. Проблемні ситуації можуть використовуватися при розв'язанні дослідницьких завдань, при спонуканні до порівняння, співставлення, протиставлення, при формулюванні гіпотез, при організації практичної роботи, при зіткненні учнів /студентів з фактами, які потребують теоретичного обґрунтування тощо. У цьому контексті знання втрачають статус раз і назавжди окресленої істини та набувають ознак плюральності, інтердисциплінарності, динамічності. Вони втрачають ту стандартно об'єктивно створену форму, яка призначена для використання у навчальному процесі.

Таким чином, свобода як засадничий екзистенціал людини символізує її здатність бути собою та відкривати й творити світ свого буття. Оскільки освіта як соціальний інститут реагує на всі зміни, які відбуваються у суспільстві, то розвиток особистості, її особистісне зростання і розкриття індивідуальних рис є одним із його основних завдань. Навчальна діяльність розглядається як середовище, у якій «народжується» нові ідеї, думки, у яких розкриваються і реалізується індивідуальна природа кожного учасника освітньої взаємодії. Їх діяльність відбувається у позитивній психологічній атмосфері. Вони перестають «ховатися» за чітко визначені соціальні ролі, відкриваючи своє людське обличчя. В процесі діяльності вони не лише свідчать про свою «присутність» в навчальному процесі, скільки перетворюється на творців знань, які є дослідниками, які конструктивно відносяться до різноманіття ідей та їх

інтерпретацій, виявляють здатність адекватно сприймати і аналізувати різнопланову і навіть суперечливу інформацію, висловлювати і відстоювати власну позицію, приймати зважені рішення тощо. В таких умовах освітній процес зосереджується на культурній трансформації особистості, а не на її соціальній адаптації.

Chikarkova M.Y., THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP OF FAITH, SPIRITUALITY AND RELIGION IN MODERN WESTERN STUDIES

*Чікарькова М.Ю. професор кафедри культурології, релігієзнавства і теології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича"*

"Проблема співвідношення віри, спіритуальності та релігії у сучасних західних дослідженнях"

У повсякденній свідомості межі між такими поняттями, як віра, спіритуальність і релігія часто не існує, між тим, як для фахівців це здавна становить предмет дискусій. Зокрема, варто звернути увагу на вивчення даного питання у західній (насамперед англомовній) науці. Зрозуміло, що зробити навіть побіжний огляд усіх наукових розвідок західних дослідників неможливо – адже питаннями вивчення феномену релігії займаються різні науки (релігієзнавство, психологія релігії, філософія релігії тощо), і триває цей процес вже не одне століття. Отже, ми зупиняємося лише на репрезентативних розвідках останніх років.

Почнемо з визначення релігії, щодо якого А. Грейл слушно зауважив, що тут не лише зараз не існує консенсусу, але і цілком справедливо буде твердити – не схоже, аби він з'явився в осяжному для нашої свідомості майбутньому (Greil A. L. Art: Defining Religion // The World's Religions / Eds. P. Clarke, P. Beyer. – London: Routledge, 2009. – P. 136). Визначення релігії, які функціонують у сучасній англомовній науковій літературі, переважно не зосереджені на внутрішньому світі релігійної людини. Тут аналізується система вірувань у божественну або надлюдську силу і практики її вшанування або інші ритуали, спрямовані на досягнення цієї сили (Argyle M., Beit-Hallahmi B. The social psychology of religion. – London: Routledge & Kegan Paul, 1975. – P. 1), система вірувань в божественне, і реакції на сакральні книги, культові ритуали та етичні практики прихильників (O'Collins G., Farrugia E. G. A Concise Dictionary of Theology. – New York: Paulist Press, 1991. – P. 203), комплекс символічних форм та дій, що пов'язують людину з основоположними умовами її існування (Bellah R. N. Beyond belief. Essays on Religion in a Post-Traditional World. – New York: Harper & Row, 1970. – P. 21). Деякі дослідники (як, наприклад, М. Бергундер) взагалі твердять про дві іпостасі релігії – «пояснювану» та «непояснювану». «Пояснювана» релігія – це релігія, якою вона постає в ретельно розроблених визначеннях у полі релігійних штудій та пов'язаних з цим академічних дисциплінах, «непояснювана» ж релігія – це сучасне щоденне розуміння релігії (Bergunder M. What is Religion? The Unexplained Subject Matter of Religious Studies // Method and Theory in the Study of Religion. – 2014. – № 26. – P. 252). Утім, це

риторичне питання – чи можна ввести до сфери «поясненого» безліч індивідуальних або нехай навіть групових релігійних переживань і спроб їхнього інтелектуального витлумачення.

Доволі часто дослідники зводять релігійний досвід до сфери емоцій та почуттів, обмежуючи тим само цей досвід діяльністю однієї з півкуль мозку. Але спроби інтелектуального осягнення Потоїбічного, Трансу й загалом релігійного досвіду, мабуть, не менш значні: це теологія, яка формується в своїх засадах вже в сиву давнину, почасти в лоні міфологізму, але не варто забувати, що міф вже давно трактують як «м'яку» форму раціональності й не зводять його до поетично-фантазійного начала. З розвитком же науки як такої у ще язичницькому античному суспільстві формується й теологія в статусі науки (Ямвліх, Прокл та ін.), яка у Середньовіччі осмислюється вже як «пані» всіх інших наук. Спроби вилучити теологію зі сфери науки розгортаються паралельно спробам загалом викоринити релігію з життя суспільства, й усе це диктується духом утопічно-тоталітарного прагнення епохи Модерну проголосити людину титаном, покликаним «переробити світ», але нині така позиція вже не виглядає переконливою – хоча б з погляду постмодерністського плюралізму.

Як ми вже зазначали, однією з центральних проблем, пов'язаних з вивченням феномену релігії є дискусія, що вже багато років точиться навколо термінів «релігія» (релігійність) і «спіритуалізм» (спіритуальність). Ми зупинимося лише на деяких репрезентативних прикладах, аби продемонструвати, наскільки по-різному можуть тлумачитися ці поняття різними авторами. Зацікавлених же у більш детальному аналізі ми відсилаємо до ґрунтовної статті двох сучасних дослідників, які здійснили ретельний аналіз співвідношення цих концептів, продемонструвавши як історію їхнього конститування, так і еволюцію зміни смислів (Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality / Ed. R. F. Paloutzian, C. L. Park. – New York – London : The Guilford Press, 2005. – P. 21-42).

Насамперед зауважимо, що приблизно починаючи з 1990-х років спостерігається тенденція, коли згадані терміни вживаються як синоніми. Так, типовою з цієї точки зору є робота, в якій релігійність та спіритуальність сприймаються як взаємозамінні поняття (Spilka B., McIntosh D. N. Religion and Spirituality: The Known and the Unknown. Paper presented at the annual conference of the American Psychological Association. – Toronto, Canada, 1996).

Водночас ми можемо зафіксувати й протилежну тенденцію, коли ці терміни сприймаються ледь не як антагоністичні – принаймні, у дисертації Р. Джіанаркіс можна знайти численні приклади з наукових розвідок, що дотримуються саме цієї точки зору (Gianarkis R. Spiritual but not Religious: on the Collection of Spirituality. And the Creation of Spiritual Narrative. – Hofstra University: Thesis, 2013. – 67 p.).

Р. Кінг та Дж. Каррет обґрунтовано вважають, що вибір бути «спіритуальним, але не релігійним» слід розглядати у контексті капіталістичної ідеології неолібералізму, стверджуючи що це – побічний ефект гуманістичної психології та капіталізму, причому вибір версії спіритуальності тут – зазвичай індивідуалістичний або споживацький (Carrette J. R., R. King. Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion. – New York: Routledge, 2005. – PP. 79, 19).

У свою чергу, різні визначення спіритуальності являють собою значний розкид думок. За одним твердженням – це пошук екзистенційного смислу (Doyle D. Have We

Looked beyond the Physical and Psychosocial? // *Journal of Pain and Symptom Management*. – 1992. – № 7. – P. 302), за іншим – відповідь людини на Боже милосердя, що кличе до взаємовідносин з самим собою (Benner D. G. *Toward a Psychology of Spirituality: Implications for Personality and Psychotherapy* // *Journal of Psychology and Christianity*. – 1989. – № 5. – P. 20). Третє визначення ставить в центр уваги суб'єктивний досвід сакрального (Vaughan F. *Spiritual issues in psychotherapy* // *Journal of Transpersonal Psychology*. – 1991. – № 23. – P. 105). Четверте – трансцендентний вимір людського досвіду, який відкривається у моменти, коли особистість замислюється над смыслом власного існування і пробує знайти своє місце у ширшому онтологічному контексті (Shafranske E. P., Gorsuch R. L. *Factors Associated with the Perception of Spirituality in Psychotherapy* // *Journal of Transpersonal Psychology*. – 1984. – № 16. – P. 231). Р. Неш бачить різницю між термінами «релігія» та «спіритуальність», вважаючи, що спіритуальність – це внутрішнє відчуття, в той час як релігія – зовнішній вираз віри (Nash R. J. *Religious Pluralism in the Academy: Opening the Dialogue*. – New York: Peter Lang Publishing, 2001. – 224 p.).

Л. Ньюман, намагаючись знайти співвідношення між поняттями «віра», «спіритуальність» та «релігія», пропонує модель, в якій спіритуальність і релігія (культ) виступають функціями віри, причому не обов'язково усі три складових мають бути наявні. Так, можна мати віру, але не бути релігійним. Строго кажучи, за Л. Ньюманом виходить, що релігія та спіритуальність – це необов'язкові елементи віри людини, але вони є індикаторами глибини її віри, оскільки спіритуальність – це «буття» у вірі, а релігійність – це «діяння» у вірі (Newman L. L. *Faith, Spirituality, and Religion: A Model for Understanding the Differences* // *College Student Affairs Journal*. – 2004. – Vol. 23. – № 2. – P. 106). У свою чергу, Д. Елкінс виокремлює шість характеристик спіритуальності, яка, на його думку, є: універсальним загальнолюдським феноменом; її ядро – феноменологічне, вона виражає нашу здатність реагувати на нумінозне; вона характеризується як «містична енергія», а її кінцева мета – співчуття (Elkins D. N. *Beyond Religion: toward a Humanistic Spirituality* // Schneider K. J., Bugental J. F. T., Frasier J. *The Handbook of Humanistic Psychology*. – Calif. : Sage Publication, 2001. – P. 201–212).

Отож, ми бачимо, англomовна теологічно-релігієзнавча думка пропонує дуже різні підходи до визначення понять «віра», «спіритуальність», «релігійність», що пов'язано і з використанням різної методології, і з тим, якою дисципліною вивчається феномен релігії і, очевидно, поглядів самих дослідників. З врахуванням того, що метафізичні питання завжди були одними з найскладніших в історії людства, навряд чи можна очікувати, що у питанні тлумачення цих концептів колись буде досягнений консенсус.

Danylova T.V. A FEW WORDS ON CHINESE COSMOLOGY

Данилова Т.В. кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного університету біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

"ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО КИТАЙСЬКУ КОСМОЛОГІЮ"

Існують дві точки зору щодо творення світу: творення з нічого (*creatio ex nihilo*) та творення процесуальне, в контексті (*creatio in situ*). У першому випадку творцем виступає зовнішня сила, яка не потребує для свого існування нічого, а творить світ лише за власною волею. Іудео-християнська традиція називає цю силу Богом, який встановлює певний порядок речей в світі. Подібне розуміння світу постулює «мету для досягнення» – таку, як рай, Небесний Отець, Бог.

На відміну від прибічників західної концепції креаціонізму, китайські філософи сприймають космос як процес *creatio in situ*: не одна річ з'являється за іншою у певному порядку, а одна річ трансформується в іншу. Китайський Космос – це живий організм, який інтегровано у динамічну цілісність, а базовим принципом існування і розвитку світу є вічні зміни. Безмежне, неосяжне, позбавлене форми Дао породжує міриади речей, процесів, явищ, які проходять весь життєвий цикл, а потім повертаються до свого першоджерела, щоби надати життя іншим речам, процесам, явищам.

В «Дао Де цзін» У-вей (Порожнеча) називається Дао. «Хто, знаючи біле, пам'ятає про чорне, той стає прикладом для всієї Піднебесної. Хто стає прикладом для всієї Піднебесної, той не відривається від постійного Де і повертається до Безмежного (Дао – Т.Д.)» [1, р. 28]. Інколи поняття Дао та У-цзі розрізняють. У такому випадку мають на увазі, що У-цзі, трансформуючись у Тай-цзі, перестає існувати, проявляючи себе як енергія Ци через поляриність Інь та Ян, в той час як для Лао-цзи Дао існує завжди, воно не зникає в процесі проявлення локальних форм.

Починаючи з засновника суньського неоконфуціанства Чжоу Дунь-і [2], філософи сперечалися з приводу того, чи являються поняття У-цзі та Тай-цзі різними назвами єдиного процесу або ж У-цзі передує Тай-цзі та породжує його. Найвірогідніше, що Чжоу Дунь-і зазнав впливу буддизму та даосизму і запозичив в останньому концепцію Безмежного (У-цзі). Це і призвело до виникнення певних суперечностей в філософії неоконфуціанства. Лу Цзююань [4], засновник сінь сюе, витлумачив співставлення У-цзі та Тай-цзі як відношення первинного і вторинного відповідно. Один з найвидатніших представників неоконфуціанства Чжу Сі [3] вважав ці поняття за своєю суттю тотожними і стверджував, що Чжоу Дунь-і не хотів, щоби люди розуміли Тай-цзі як щось оформлене, саме тому він дав йому назву У-цзі (Порожнеча).

І сьогодні не існує єдиної точки зору у цьому питанні. Наприклад, Р. Невілл [5] вважає, що Безмежне породжує Велику Межу, тобто є первинним. Але на думку Х. Вена [6], подібне пояснення призводить до обґрунтування принципу творення світу *ex nihilo*, що суперечить китайському космогонічному принципу творення *in situ*. Проблема полягає в тому, що досвід повернення до витоків, де не існує ані речей, ані

форм, а є лише творча сила, неможливо описати, саме тому космогонічний наратив потрапляє у лінгвістичну пастку. Для китайської думки істинна сила творення – це взаємодія Інь та Ян, що найадекватніше передає значення принципу творення *in situ*, а дублювання метафізичних термінів є розповсюдженою практикою в Китаї.

Такі вчені як Чун-ін Чен, Ту Вей-мін, Р.Еймс [6] наполягають на тому, що китайські філософи сприймали космос як єдине ціле, як безперервний процес. Джерелом змін є не зовнішня сила, а прояв внутрішньо притаманної всьому Всесвіту тенденції до трансформації. У-цзі трансформується Тай-цзі, Тай-цзі в «десять тисяч речей», які повертаються до У-цзі після проходження повного космічного циклу і знову стають непроявленим цілим. Це триває вічно.

Література

1. Лао-цзы. (1972). Дао Дэ Цзин. Пер. с древнекит. Ян Хин-шуна. Древнекитайская философия. Т.2. М.: Мысль.
2. Чжоу Дунь-и. (без дати). Тай цзи ту шо. Електронний ресурс: http://www.philosophy.ru/library/asiatica/china/zhou_dunyi.html
3. Gardner, D. K. (2003). *Zhu Xi's Reading of the Analects: canon, commentary, and the classical tradition*. NY: Columbia University Press.
4. Lu Jiuyuan, a Chinese scholar and philosopher who founded the school of the universal mind. (undated). Retrieved from <http://www.theeastworld.com/2010/09/lu-jiuyuan-chinese-scholar-and.html>
5. Neville, R. C. (1991). *Behind the Masks of God: An Essay Toward Comparative Theology*. Albany: State University of New York Press.
6. Wen, H. (2010). One and Many: Creativity in Whitehead and Chinese Cosmology. *Journal of Chinese Philosophy*, 37(1), 102–115.

Hanaba S. A. Critical Thinking as Immanent Manifestation of Human Freedom: Educational Aspect

Ганаба Світлана Олександрівна - доктор філософських наук, доцент, професор кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Критичне мислення як іманентний прояв людської свободи: освітній аспект

Методологічним орієнтиром щодо розвитку творчих здібностей людини у процесі навчання є розуміння свободи як особливого буття особистості, яке протистоїть необхідності як принципу буття природи. Свобода розглядається як можливість і здатність людини бути собою і бути відкритою до змін у всіх можливих модусах її суспільної та особистісної реалізації. Вона засвідчує незалежність людського існування, визволення від певної обмеженості. Проте по справжньому

свобідною (вільною) людина може стати за умови не лише звільнення від чогось, а й здатності і можливості набувати щось нове, змінюватися, вдосконалюватися тощо.

У сфері освіти вона символізує відмову від відповідних умовностей, детермінацій, якими позначений навчальний процес і які його перетворюють у відповідний ритуал. Вони заганяють навчальну діяльність у певні межі і передбачають розвиток творчих здібностей за поданим алгоритмом. За таких умов творчі здібності «прищеплюються» зовні, шляхом використання певного набору методів та прийомів. Практично не задіюється внутрішній потенціал тих, хто навчається. У результаті, знання і вміння, отримані в навчальному процесі, є «відчуженими» від інтересів і запитів учасників освітньої взаємодії. Відтак декларативними видаються заяви чиновників освітньої сфери, авторів навчальних програм, педагогів про те, що спочатку необхідно створити умови для творчості, необхідну матеріально-технічну базу, відповідний методичний інструментарій і лише потім розвивати творчі здібності учнів/студентів. Навпаки, творчість як одну із сутнісних характеристик людини, можливо лише «розбудити», активізувавши та актуалізувавши внутрішній потенціал кожної особистості. Проілюструємо дану позицію, спираючись на філософсько-освітню концепцію представника критичної педагогіки П. Фрейре. У своїх працях «Педагогіка пригноблених» та «Педагогіка свободи» від ґрунтуючись на дихотомії: «домінування і пригноблення» аналізує дві освітні моделі - «накопичувальну» (банківську) і «проблематизуючу». «Накопичувальна» модель, на думку дослідника, є процесом вкладення, у якому учні є депозитаріями, а вчитель – вкладником. Замість спілкування вчитель формує і вкладає повідомлення в учнів, які терпляче його приймають, запам'ятовують і відтворюють. Навчальний заклад уявляється фабрикою, своєрідним конвеєром з тиражування «готових» знань, досить часто абстрактних та відчужених від інтересів, потреб та уподобань учасників навчального процесу. Накопичення чітко окреслених істин в своїй основі має механістичну природу, а тому не сприяє розкриттю людської сутності. Результатом навчання є формування покірної людини-виконавця.

Освіта як практика свободи, згідно поглядів П.Фрейре, можлива тільки за умов переходу до «проблематизуючої» освіти, що не дихотомізує діяльність педагог-учень/студент. Суть цієї освітньої моделі полягає у створенні педагогом разом з тими, хто навчається умов, які сприяють сумісному здійсненню пошуку та народженню знань задля вирішення окресленої проблеми. Педагог є дійовою особою у творенні знань, який розвиває природну допитливість учня/студента. Методологічним орієнтиром у побудові проблематизуючого навчання є здатність критично осмислювати та переосмислювати отриману інформацію. Визначальним у процесі мислення є не концентрування уваги на спільному, тотожному, закономірному, а радше на відмінному, неповторному, одиничному. Критичне мислення допомагає людині формувати свій унікальний погляд на явища та процеси і, керуючись логікою, вибудувати систему аргументації для доведення власних думок. Також вміння аналізувати інформацію зменшує шанси на інтелектуальну капітуляцію та вірогідність стати на бік конвеєрного мислення. Характерною особливістю цього типу мислення є те, що процес міркування нестандартний, нешаблонний, відсутній взірець розв'язку. Проблемність забезпечує внутрішню мотивацію тих, хто навчається. Критичне мислення – це вміння логічно мислити та аргументувати, правильно вести дискусію, дебати, приймати обґрунтовані, виважені

рішення. під критичним мисленням розуміють мислення вищого порядку, яке характеризується цілеспрямованістю, обґрунтованістю, рефлексивністю, контрольованістю, самоорганізованістю, самостійністю.

Проблемні ситуації передбачають активну самостійну діяльність суб'єктів освітньої взаємодії у побудові знаннєвого ресурсу, сприяють розвитку у них творчого мислення. Вони не лише пробуджують у них нові продуктивні думки, надають їм необхідної спрямованості, викликають певну пізнавальну потребу. Способів створення проблемних ситуацій безліч. Їх виникнення залежить від специфіки навчальної дисципліни, особливостей викладання, від творчого потенціалу учасників освітньої взаємодії тощо. Проблемні ситуації можуть використовуватися при розв'язанні дослідницьких завдань, при спонуканні до порівняння, співставлення, протиставлення, при формулюванні гіпотез, при організації практичної роботи, при зіткненні учнів /студентів з фактами, які потребують теоретичного обґрунтування тощо. У цьому контексті знання втрачають статус раз і назавжди окресленої істини та набувають ознак плюральності, інтердисциплінарності, динамічності. Вони втрачають ту стандартно об'єктивно створену форму, яка призначена для використання у навчальному процесі.

Таким чином, свобода як засадничий екзистенціал людини символізує її здатність бути собою та відкривати й творити світ свого буття. Оскільки освіта як соціальний інститут реагує на всі зміни, які відбуваються у суспільстві, то розвиток особистості, її особистісне зростання і розкриття індивідуальних рис є одним із його основних завдань. Навчальна діяльність розглядається як середовище, у якій «народжується» нові ідеї, думки, у яких розкриваються і реалізується індивідуальна природа кожного учасника освітньої взаємодії. Їх діяльність відбувається у позитивній психологічній атмосфері. Вони перестають «ховатися» за чітко визначені соціальні ролі, відкриваючи своє людське обличчя. В процесі діяльності вони не лише свідчать про свою «присутність» в навчальному процесі, скільки перетворюється на творців знань, які є дослідниками, які конструктивно відносяться до різноманіття ідей та їх інтерпретацій, виявляють здатність адекватно сприймати і аналізувати різнопланову і навіть суперечливу інформацію, висловлювати і відстоювати власну позицію, приймати зважені рішення тощо. В таких умовах освітній процес зосереджується на культурній трансформації особистості, а не на її соціальній адаптації.

Pavlova T. S. Philosophical meaning of personality activity in society

Павлова Т. С. д. філос. н., проф. каф. філософії ДНУ ім. О. Гончара

"Філософський сенс активності особистості в суспільстві"

Людина у своєму житті проявляє активність, все її життя є певною формою активності. Діяльність є формою такої активності. Вона передбачає наявність мети, а також засобів завдяки яким ця мета може бути досягнута. Не може залишатися поза увагою і те у якій об'єктивній і суб'єктивній ситуації здійснюється та чи інша діяльність, особистість того, хто діє, його свідомість і самосвідомість, установки,

життєви принципи, амбіції, пріоритети і цінності, психологічний стан, вплив різних зовнішніх і внутрішніх факторів, соціально-культурне середовище у якому відбувається дія.

Ми діємо на нашу думку, а можливо і на думку інших раціонально, коли спираємося на знання світу, емпіричний досвід у тому числі досвід результативної або вдалої поведінки чи не результативної або невдалої поведінки, обґрунтовуємо свою поведінку перед собою чи іншими як нам здається очевидністю об'єктивних зв'язків між речами. Але чи є ці чинники справді раціональними, а не результатом зовнішніх впливів, нав'язування, маніпулювання?

Щодо діяльності людини у суспільстві термін раціональність є не зовсім вдалим, скоріше мова йде про свідомі або ж розумні підвалини такої діяльності, які мають культурні, соціальні, історичні передумови. Важливим моментом такої поведінки є достатньо чітке усвідомлення людиною того, що вона робить, а також можливих і реальних наслідків своєї діяльності. Людина усвідомлює власний життєвий світ і своє соціальне буття, а діяльність є одним із засобів власної трансляції людини у світі, передачі аксіологічних та онтологічних сенсів. Своєю діяльністю в суспільстві людина начебто вбудовує себе в загальне соціальне буття, привносить себе в світ, реалізує себе в ньому. Лише діяльність робить думку реальністю, яка може бути передана, сприйнята, інтерпретована, здійснена в загальному соціальному плані.

Якщо діяльність людини можна розуміти як певний компроміс між чуттєвим і раціональним, то виникає питання про методологію такого дослідження. До вивчення людської поведінки не може застосовуватися метод ідеалізації оскільки людина це завжди конкретна особистість, унікальне створіння, ідеальних чи ідеалізованих людей не існує. І не дивлячись на розвиток методу моделювання завдяки якому можна створити ідеальну модель об'єкта чи процесу, людина ніколи не може бути такою ідеальною моделлю. Тому і знання про людську діяльність, поведінку може бути лише онтологічним, прив'язаним до реалій буття, але не ідеалізованим. В цьому плані приходиться на думку класичне уявлення про людину як єдність тіла, душі і духу і всі ці три її складові впливають на поведінку людини. Дійсно, дослідження людської поведінки не може залишатися в межах якогось конкретного методу чи підходу або традиції, таке дослідження може бити міждисциплінарним.

Не можна погодитися з точкою зору О. Нікіфорова, що діяльність перш за все і головним чином може бути раціональною або нераціональною [2, с. 237]. Таке зауваження має велике значення, оскільки уточнює, що дослідницький інтерес в плані раціонального і нераціонального представляє саме діяльність як сфера практичного життя, що в той же час не позбавлена і внутрішнього змісту - світогляду, мотивів, цінностей, установок, та помилок, омани, маніпулювання, уявної свободи вибору. Чітке розділення діяльності на раціональну та нераціональну дуже спрощує проблему соціальної активності особистості. Скоріше можна говорити про те, що соціальна діяльність містить у собі і перше, і друге. При чому нераціональна поведінка у цьому контексті не обов'язково означає негативні її соціальні наслідки, скоріше мова йде про мотиви, що опосередковані чуттєвим і раціональним рівнями пізнання, а також свідомістю та підсвідомим.

Крім того людську діяльність можна розглядати як творчий процес, що є повністю вільним від об'єктивних обмежень людини. Виникає складне питання про те вважати таку діяльність раціональною чи не раціональною. І на це питання не може бути однозначної відповіді. Якщо розглядати творчість як реалізацію свободи, то мабуть вона якраз і є поєднанням раціонального та ірраціонального, свідомого та підсвідомого, уявного та дійсного.

Поєднання чуттєвого і раціонального у суспільній активності людини можна розуміти як природний для людини процес, її звичний стан. Прийняття рішення, вибір, активність є тими характеристиками соціального суб'єкта які по суті і визначають його соціальне буття, яке передбачає і буття інших. Людина соціальна з одного боку усвідомлює себе як цінність, з іншого визнає цінність буття всіх людей, а також кожної окремої особистості в світі. Соціально значима діяльність не може відбуватися за межами поваги до світу, суспільства, людини. Повага до себе та іншого, життя, особистості, творчості, самобутності, а також здатності відчувати та мислити формує активність людини у суспільстві, її соціально усвідомлене буття та суспільно прийнятний життєвий проект. Розуміння людиною себе не може відбуватися поза межами розуміння інших і суспільства в цілому.

Література:

1. Горьова В. М. Сутність та значення рейтингової оцінки страхових компаній / В. М. Горьова, С. О. Смирнов, Р. А. Павлов // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2010. – № 36. – С. 100-108.
2. Исторические типы рациональности / Отв. ред. В.А. Лекторский. - Т.1. -М. ИФРАН, 1995. - 350 с.
3. Кулик А.В. Эволюция философских стратегий взаимодействия с хаосом: Монография. - Днепропетровск: Грани, 2014.
4. Павлов Р. А. Банківський сектор національної економіки: стан, тенденції розвитку та проблеми антикризового регулювання / Р. А. Павлов // Держава і регіони. – (Серія економіка та підприємництво). – 2007. – № 2 – С. 177-184.
5. Павлова Т. С. Відмінності між мораллю і правом як етичними емоціями / Т. С. Павлова // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 247. – С.192-195.
6. Павлова Т. С. Реалізація свободи і закону у філософсько-правових поглядах Фіхте і Шеллінга: соціально-філософський аспект / Т. С. Павлова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2012. –Випуск 51. – С. 157 – 164.

Rubskiy V.N. INTERRUPTION OF RELIGIOUS IDENTITY

*Рубский В.Н.Кандидат богословских наук,
ст. препод. кафедры Практической психологии, ОНМУ*

"Вопрос о дилемме религиозного принятия и отречения, подлинном фанатизме (θάνατος – греч. смерть) в исповедании Иисуса Христа и нетождестве проповедуемого и принимаемого в религиозной психологии мастерски поставлен в последнем фильме режиссёра Мартина Скорсезе «Молчание» (2017). Стоит ли до

смерти держаться религиозного постулата (о Христе) пред лицом отвергающего? Возможно ли одинаковое понимание этого акта обеими сторонами? "

Уже в судьбах святых современников XIII века: св. благоверного Александра Невского (†1263) и св. благоверного князя Михаила Черниговского († 1246) этот вопрос решался по-разному. Оба, будучи в Золотой Орде, в разные годы были поставлены перед языческим священным костром, дабы уважить хана, ритуально прыгая через огонь. Александр как православный прыгнул, Михаил как православный отказался и был казнён вместе с боярином Феодором.

Как формируется система религиозной идентификации человека таким образом, чтобы возможно было отречение от Бога в принципе? Язычник всегда подразумевает под «Христом» совсем не то же, что христианин. Собственно, потому он и язычник, что «Иисус Христос» для него значит что-то другое. В этом смысле, анализ религиозной идентификации всегда попадает в языковую ловушку: то, от чего принуждает отказаться иноверец/атеист всегда окажется не тем же самым, что исповедует христианин.

На решительное отрицание Бога атеистом А.М. Гольдбергом – «Такого Бога, по-моему, нет и быть не может», митр. Антоний Сурожский ответил: «Я думаю, что ничего не могу сказать против отрицания такого Бога» [Антоний Сурожский, митр. Бог: да или нет? Беседы верующего с неверующим. – М.: Никея, 2013, с. 106]. Это отречение от Бога, но от бога атеистических теологов. Подобные примеры раскрывают перед нами очевидное расхождение между экзистенциальным и вербальным способом идентификации на примере отрицания и утверждения какого-либо тезиса о вере или бытии Бога.

Говоря языком логики, здесь нарушен первый её закон – закон тождества. Денотат (то, о чём оба согласны, что имеют ввиду) и десигнат (то, что есть в субъективном опыте) равно называются «Христом». Если «Христос» есть действительно то, что имеют ввиду оба (денотат по Ч. Моррису), то о десигнате исповедующий и отрицающий не имеют тождественного представления. «Знаки, указывающие на один и тот же объект, – пишет Чарльз Моррис, – не обязательно имеют те же самые десигнаты, поскольку то, что учитывается в объекте, у разных интерпретаторов может быть различным» [Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика. Сборник переводов. Под ред. Ю. С. Степанова. – М.: Радуга, 1982, с. 413] Таким образом, оппоненты, обозначая «Христа» как предмет речи будут говорить о разных понятиях, т.к. они апеллируют к различному (полярному) опыту.

Важно учитывать, что с точки зрения экзистенциального опыта, с помощью слов отречься от Христа вообще невозможно. Бог оставляет в душе след/впечатление, а не словесный текст. Известный нам текст мы можем высказать и отвергнуть, но вера во Христа не есть знание информации (о христианских доктринах) и согласие с ней. Даже если отрекающийся скажет: «отрекаюсь всецело от Христа», то опыт нуминозного от этого из души не исчезнет с той же непосредственностью, т.е. синхронно механике произнесения слов. Вот почему Иуда не пошёл со сребрениками в ресторан, а повесился! Потому и Пётр, отрекшись трижды, по существу остался Христовым: «Господи! Ты все знаешь; Ты знаешь, что я люблю Тебя» (Ин. 21,17). В одной из версий жития св. мч. царица Александра (IV в.) принуждена была принести жертву богам, а потом через 10 лет, она пошла на

мучения за Христа. В процессе приёма отпадших, за который ратовал свмч. Киприан Карфагенский (†258) выявлялось много искренних христиан к тому же отречение (а иногда и исповедание) Бога происходит под давлением страха. В этом случае говорит страх, который имеет не ту же природу что вера в Бога и не противоположен ей. Только исповедующий бесстрашие может по страху отречься от своей веры (в бесстрашие). Страх мучений и т.п. вводят аффективность в акт религиозного принятия или отречения, превращая его в квазирелигиозный. Принятие отпадших христиан в третьем веке по Р.Х., часто в том же сане и должности имеет куда более существенный философский фундамент, нежели сердоболие и снисходительность. Никто не имел бы возможности принять публично отрешившегося от Христа, не имея онтологических оснований для снисхождения.

Таким образом, анализ религиозной идентификации показывает нам два поведенческих норматива, но не как благородное и порицаемое, а как два типа сознания в осмыслении одной и той же дилеммы.

В фильме Скорсезе главный герой при всей своей решимости отречься от христианства остаётся христианином до конца жизни, а японские крестьяне понимали христианство далеко неаутентично, отдавая при этом свои жизни за своё «христианство». Здесь мы опять видим обозначенное выше нетождество понятий «Христос» у преподающего, принимающего и отрицающего.

Полноценная утеря веры, тогда, когда это случается на всех уровнях сознания, есть абстрактизация образа Бога. Он перестаёт быть личным, данным субъекту в переживании. По природе процесса, он полностью аналогичен забыванию человека человеком в отсутствие свиданий или другого информационного обмена. С другой стороны, горячая вера (фанатизм) часто достигается за счёт отрицания сложности жизни, неоднородности других людей. Тогда мы имеем дело не с любовью к человеку, а с любовью к концепции. Об этом писали русские философы Н.А. Бердяев, С.Л. Франк и др.

В религиозной идентификации по признаку веры важно единое представление о Боге. Оно идентифицирует религиозное сообщество как таковое. Но в экзистенциальном преломлении темы десигнат всегда остаётся индивидуален. На этом уровне разность представлений о Боге правомочна и равна субъективной разности представлений обо всех феноменах. Это удел каждого феномена реальности. Как писал М. Хайдеггер в ""Феноменологии и теологии"": «Вера есть способ существования человеческого здесь-бытия, которое, согласно его собственному свидетельству, сущностно связанному с этим способом существования, не исходит из здесь-бытия, не охватывается временем в нем, но происходит из того, что открывается в этом способе существования – из содержания веры»; «Верить – значит в верующем понимании существовать в откровенной, благодаря Распятому, то есть событийной истории» [Хайдеггер М. Феноменология и теология / Перевод В. К. Зелинского – М.: 1974, с. 15].

Вывод: анализ религиозной идентичности (как внешней, так и внутренней) не должен ограничиваться проведением только денотативной линии религиозного признания или отрицания. Такие понятия как «обращение в христианство», «принятие веры», «исповедание веры» и им подобные должны быть осмыслены во всей своей глубине и неоднозначности. Преодоление вербального уровня идентификации

сможет по-новому раскрыть потенциал мировоззренческого и межрелигиозного диалога.

Yudina V.Y. O. SPENGLER'S VIEW ON HISTORY

Yudina V.Y. Department of aviation psychology, Educational and Scientific Humanities Institute, Student of National Aviation University, Kyiv, Ukraine

"Творчість О. Шпенглера, неоднозначність його теорії викликали і продовжують викликати глибоку зацікавленість дослідників і гострі дискусії. "

А. Чумаков, К. Гаджиєв, С. Кисельов, І. Василенко приділяли увагу О. Шпенглеру як одному з засновників культурно-цивілізаційного підходу. Філософію історії О. Шпенглера, його концепцію високих культур досліджували С. Аверинцев, Е. Маркарян, Ю. Давидов, Ю. Мельвіль. Політична філософія О. Шпенглера аналізувалась А. Патрушевим, Л. Люксом, О. Руткевичем, А. Коктанеком, Е. Штуцем, Ж. Мерліо та іншими. Проте, ХХІ століття вимагає нового розуміння творчості славетного німця, що потребує нових досліджень.

Культурно-історична доктрина німецького історіософа, представника філософії життя О. Шпенглера, викладена ним в творі «Присмерк Європи» (інші назви – «Занепад Європи», «Сутінки Європи», «Згасання Заходу»), прагнула відобразити все різноманіття історичних метаморфоз людства. Для О. Шпенглера було важливим виходити з ситуації досвіду, що не піддається рефлексії, і сформуванню сукупності уявлень, які відображують життєвий цикл всесвітнього культурно-історичного генезису. У своїй книзі О. Шпенглер здійснив спробу визначити історичне майбутнє людства, простежити подальшу долю культури Заходу, яка, на думку дослідника, знаходилась у періоді свого завершення. Він задався питанням, чи існує логіка історії в реальному житті, чи не лежать в основі всякого історичного процесу риси, притаманні індивідуальному життю. На думку О. Шпенглера, декаданс колись великої європейської культури наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. породив і Першу світову війну, і соціалістичну революцію в Росії. Ці події мислитель інтерпретував як ознаки падіння західного світу, а європейський соціалізм оголосив фазою занепаду культури, подібною, за його хронологічним вимірюванням, до індійського буддизму та римського стоїцизму.

Для усвідомлення процесу згасання західної культури О. Шпенглер спершу досліджував, що таке культура; як вона співвідноситься з історією, життям, душею, природою, духом; в яких формах вона проявляється і наскільки ці форми самі є символом і як такі підлягають тлумаченню. Для мислителя культури являють собою живу природу, а рослини, тварини і людина підпорядковані її органічній логіці. Тому «зародження – підйом – розквіт – занепад – смерть культур» – це не вираження суб'єктивних оцінок, а об'єктивні визначення органічного стану. О. Шпенглер представляв хід всесвітньої історії як чергування незалежних один від одного історичних організмів – культур. Кожна культура представляє собою духовну

індивідуальність, вона характеризується, за словами О. Шпенглера, певною просторовою символікою, що виникла на момент пробудження її душі. Кожна культура виробляє свій особливий спосіб представлення простору, який і є її прасимволом. Цей прасимвол лежить в основі зовнішніх форм і визначає весь духовний устрій культури.

Базуючись на різних прасимволах, культури стають непроникними одна для одної (хоча морфологічна структура культур однакова). Розвиток кожної культури скеровано її власною долею, яку неможливо довести і пояснити раціонально. Для справжнього розуміння історичного процесу його необхідно відчувати, пережити, сприйняти інтуїтивно. Конкретний зміст культури визначено специфічною душею, яка обумовлює єдність і неповторну своєрідність кожної культури.

Для О. Шпенглера немає єдиної світової культури, а є лише різні, незалежні один від одного, замкнуті культурні типи:

- єгипетський;
- індійський;
- вавилонський;
- китайський;
- греко-римський, або аполлонівський;
- візантійсько-арабський, або магічний;
- західноєвропейський, або фаустівський;
- культура Майя.

Кожен з перерахованих типів має свій темп розвитку, власну неповторну долю та період існування в межах 1000-1500 років. Всі типи являють собою особливу форму життя, всі вони мають певні фази: вони народжуються, розквітають, в'януть і зникають, тобто проходять у своєму розвитку стадії дитинства, юності, зрілості та смерті. Будь-яка культура переживає вікові періоди окремої людини.

SECTION 4. Philology

Bulhakova T.Yu., Vasylyna K.M. PECULIARITIES OF PERCEPTION OF THE SCREEN IMAGE AND SOUND

Булгакова Тетяна Юріївна

*Студентка, кафедра англійської філології, факультет іноземної філології,
Запорізький національний університет*

Василина Катерина Миколаївна к.філ.н, доцент

Телевізійне кіно сьогодні займає досить важливе місце у житті кожної сучасної людини. Продукція кінематографу виконує низку вагомих функцій, серед яких – соціалізація та виховання особистості, формування та підтримка спільних для членів певного суспільства уявлень та цінностей.

Проблема сприйняття кінотексту стала однією з нагальних теоретичних проблем останніх десятиліть. До даної теми зверталися представники Константської школи рецептивної естетики (Г.Р. Яусс, В.Ізер), а також С.М. Ейзенштейн, О.В. Червінська, П. Дениско, Ю.Н. Арабов.

У кіномистецтві окрім вербальних засобів зображення існують ще й інші коди, притаманні винятково кіно. Тому, задля повного та всебічного аналізу треба розглядати їх у сукупності. З огляду на те, що вербальний пласт кіно є більш вивченим (С.М. Ейзенштейн, І.М. Маневич, Р. Клер, С.С. Гинзбург), то такі складові як звук та екранне зображення залишаються виключно у сфері кінознавства і в компаративному літературознавстві не розглянуті. Задля того, щоб виявити специфіку впливу кіно на глядача необхідно звертати увагу і на цей пласт.

Тому за мету у даній розвідці поставлено розглянути особливості сприйняття екранного зображення та звуку глядачем.

В основі використаної методології лежать принципи рецептивної естетики та інтермедіального аналізу.

Кінозображення можна назвати рухомою фотографією або, як його визначає психолог Дж. Гібсон, «картиною, що систематично змінюється». Кінозображення передбачає монтаж, організацію матеріалу в обраній автором послідовності. Кінофільми пробуджують уяву, змушують працювати пам'ять, наштовхують на певні думки і розмірковування. Щодо звуку, то він може виконувати найрізноманітніші функції: передавати атмосферу дії, пробуджувати у глядача певні емоції та настрої, налаштовувати на сприйняття тієї чи іншої сцени, звертати його увагу на певні деталі.

Використовуючи поняття зображення, Б. Балаш так визначає специфіку кіномистецтва: «два зображення одного й того ж предмета під різним кутом часто не схожі одне на інше. Ось в цьому і є специфіка кіно. Фільм не відтворює зображення, а творить їх». [Балаш с.40]

С. Гінзбург зазначає три групи факторів, які впливають на формування сприйняття руху під час сприйняття кінозображення. Перша група цих факторів

пов'язана із устроєм очей як апарату, який фіксує рух. Друга група має справу з утворенням сприйняття руху із зорових відчуттів, які фіксують окремі його моменти. Третя група пов'язана з кіно як з мовою мистецтва, що своїми власними засобами описує рух.

Послідовне, з певною частотою чергування кадрів фільму, що містять в собі нерухоме зображення моменту руху створює відчуття безперервного руху. У процесі сприйняття фільму збудження сітківки, викликане проекцією кадрів на неї, не встигає зникнути, поки нерухоме зображення не зміниться іншим. С. Гінзбург пише, що інерція сітківки очей не є постійною величиною, і залежить від таких факторів, як освітленість об'єкта, його контрастність, індивідуальні особливості зору. [Гінзбург с.29-30]

Слід зазначити, що сприйняття екранного зображення та звуку багато в чому визначається нашим життєвим досвідом та характером довгострокової пам'яті. Адже в реальному житті людина сприймає звук одночасно із образом об'єкта, який його відтворює. Проте якщо джерело звуку знаходиться поза межами зору, то людина може помилитись із визначенням характеру цього джерела (наприклад, прийняти звук картоплі, що смажиться, за шум дощу). Тож для того, щоб глядач правильно сприймав звуки та шуми, в перших звукових фільмах використовувався принцип синхронності.

Хочеться звернути увагу на те, що екранне зображення часто є досить умовним і не викликає у глядачів здивування. Наприклад, коли герой співає під акомпанемент гітари, хоча інструмент в цей час висить на стіні чи стоїть біля героя, або його взагалі немає поряд; коли глядач чітко й зрозуміло чує голоси героїв, що сидять в автомобілі із закритими вікнами. А коли глядач бачить героя крупним планом із закритим ротом, проте чує його голос, то глядач розуміє, що таким чином озвучені його думки, переживання, які він не хоче або не може сказати вголос [Клер, с. 22].

Дуже часто людина сприймає екранний звук за реальний (наприклад, звук телефонного дзвоника або мікрохвильової печі). Проте екранне зображення ніколи не сплутається з реальним об'єктом. Саме через це кінозображення можуть змінюватись на екрані і сприйматись глядачем досить швидко. А для сприйняття ж звуку у фільмі глядач потребує більшого часу.

Крім того, людина здатна сприймати послідовно змінювані на екрані динамічні зображення. Проте схожа ситуація зі звуком буде сприйматися як какофонія.

Досить часто у сучасних кінофільмах репліка героя із наступної сцени починає звучати, коли попередня ще не закінчилася. Цей прийом також сприймається глядачем досить органічно – як своєрідний звуковий та смисловий зв'язуючий елемент. Крім того, сам характер звучання голосів носить штучний характер через те, що у більшості випадків озвучування акторських реплік відбувається в спеціальному приміщенні, де ефект луни доведений до мінімуму задля того, щоб голос звучав чітко і зрозуміло.

Таким чином, для відтворення звуків та картини у фільмі використовують різноманітні засоби та прийоми. А сам процес сприйняття екранного зображення та звуку залежить не тільки від їхніх характеристик, але й від особливостей органів відчуття людини.

Література:

1. Балаш Б. Кино: становление и сущность нового искусства / Б. Балаш. – М.: Прогресс, 1968. – 328 с.
2. Гинзбург С.С. Очерк теории кино / С.С. Гинзбург. – М.: Искусство, 1974. – 264 с.
3. Клер Р. Размышления о киноискусстве / Р. Клер [пер. с фр. Т.В. Ивановой]. – М.: Искусство, 1958. – 230с.

Doronkina N. E. TACTICS OF ARGUMENTATION

Doronkina N. E.

Senior Lecturer of

National technical university of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Kyiv, Ukraine

Доронкіна Н. Є.

старший викладач

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний університет України ім. Ігоря Сікорського»

Київ, Україна

Науковий керівник - д. ф. н. Іщенко Н. Г.

ТАКТИКА АРГУМЕНТАЦІЇ

Анотація. Розглянуто особливості процесу аргументації у науковій сфері відповідно конкретного жанру на тактичному рівні моделі дискурсу. В рамках жанрово-стилістичного критерію окреслено поняття стилю, регістру, підстилю, жанру та піджанру.

Ключові слова: регістр, підмова, стиль, жанр, діалогічність, жанростворюючі ознаки.

На тактичному рівні визначається тактика переконання, що базується на аналізі ситуації та слухача а також розглядаються мовні та стилістичні особливості певного жанру, його композиція та типова аргументація [2, с. 52-71].

Ми розглядаємо аргументацію як процес наведення доводів на користь чи проти певного положення, яке ми називаємо тезою, що досягається шляхом залучення

різних за силою дії засобів та використання низки прийомів, характерних для кожного стилю.

У контексті жанрово-стилістичного критерію дискурс також характеризується належністю твору до певного стилю. Для того, щоб визначити співвідношення понять дискурсу та стилю, слід розглянути поняття реєстру, який вважають усною формою підмови, яка обслуговує конкретну сферу спілкування на задані теми за умови вживання окресленого набору лексичних засобів і граматичних структур [4, с. 16-46].

Регістри можна розглядати як варіанти мови та вони приблизно відповідають термінам «субмова» та «підмова». Таким чином функціональний стиль складається з специфічних конститuentів тих чи інших реєстрів [1, с. 168-169].

У контексті стилю дискурс описує спосіб говоріння, причому до параметрів, що задають певні його різновиди належать стильова та тематична специфіка. Таким чином стиль виступає як елемент дискурсу, модель успішної соціальної комунікації. За думкою Ю. С. Степанова дискурс визначає стиль, а не стиль дискурс [5, с. 27].

Функціональні стилі формуються на основі обраної сфери мовленнєвого спілкування. Далі під дією інших екстралінгвістичних факторів виділяють підстили.

Стиль у відношенні до підстилей діє як макросистема або макростиль у відношенні до мікросистем. Кожен підстиль представлений своїми жанрами.

М. Бахтін називав мовленнєвими жанрами відносно сталі типи висловлювань притаманні кожній сфері використання мови. Він вважав висловлення базовою одиницею мовлення, що має такі ознаки, як цілеспрямованість, цілісність та завершеність [3, 34-53]. За думкою Бахтіна мовленнєвий жанр описується за допомогою тематичного змісту, стилю та композиції висловлювання. Вибір жанрової форми, предмет та границі мовлення визначається задумом мовця. Темою мовленнєвого жанру слугує єдність задуму, як суб'єктивного моменту висловлювання, та предмету, як об'єктивного моменту. Потім жанр також впливає на задум та коректує його. В результаті такого взаємного впливу створюється стиль та композиція.

Бахтін назвав діалогічність визначальною ознакою мовленнєвого жанру як одиниці мовленнєвого спілкування. Інші ознаки, а саме визначення цілі, завершеність та інші, впливають з неї.. Задум автора, що відповідає певній цілі, відтворюється за допомогою познавально-мовленнєвих дій у вигляді текстових одиниць. Тема твору, поділяється на підтеми, які висвітлюється через субтексти, кожен з яких повинен відповідати на якийсь запит читача.

Розвиваючи ідеї Бахтіна та спираючись на теорію семантичних примітивів, А. Вежбицька запропонувала модель, у якій мовленнєвий жанр характеризується набором ознак або елементарних ілокутивних компонентів, притаманних його висловлюванням, на відміну від висловлювань інших жанрів.

Т. В. Шмельова розглядає мовленнєвий жанр як особливу модель висловлювання, у якій ключову роль грає ідея про присутність у мові природного асортименту жанрів у вигляді дієслів та інших частин мови. Запропонована модель має такі параметри, як: комунікативна ціль, концепція автора, концепція адресата, образ комунікативного минулого, образ комунікативного майбутнього, тип змісту подій та формальна організація. Зокрема комунікативна ціль або комунікативна установка слугує одним з головних жанростворюючих ознак, оскільки вона формує його внутрішню структуру. Значна зміна комунікативної цілі викликають зміну жанру, а незначні зміни призводять до виокремлення піджанрів.

До найпоширеніших прийомів аргументації у науковій сфері належать посилання на авторитетні джерела, наведення фактів, ілюстрація та аналогія.

У якості посилання виступають прямі цитати друкованих текстів або переказ думки авторитетної особи чи апеляція до громадської думки. Зокрема у наукових статтях наводиться список літератури, яку використовує автор статті.

У науковій діяльності факти мають дуже важливе значення. У точних науках результати вимірів, спостережень, обчислювань, висхідні дані, параметри використаних приладів слугують основою наукових досліджень.

Наочність є потужним засобом впливу на аргументативний ефект, що дозволяє успішно викласти фактичний матеріал, пояснити зв'язок між подіями. Наочність реалізується за допомогою малюнків, схем, графіків, таблиць, діаграм тощо, що допомагає зосередити увагу та активізувати розумову діяльність реципієнта.

Аналогія слугує прийомом переконання, що базується на порівнянні. Ми називаємо аналогією будь-який спосіб міркування, у якому один об'єкт або комплекс об'єктів уподібнюється іншому. До того ж, про один з цих об'єктів нам відомо більше, ніж про інший, тобто аналогія виконує перехід від більш відомого до менш відомого. За ступенем подібності розділяють такі види аналогії:

- асоціативна аналогія, тобто співвідношення речей незалежно від характеру зв'язку між ними;
- аналогія атрибуції, яка припускає, що порівнювані елементи мають схожі характеристики, але зв'язок між ними не розглядається;
- співвідношення речей з урахуванням характеру зв'язку між ними.

Літэратура:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. М., 2002. – 384 с.
2. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты: монография / В. С. Григорьева. – Тамбов: ТГТУ, 2007. – 288 с.
3. Дементьев В. В. Социопрагматический аспект теории речевых жанров / В. В. Дементьев. – Саратов, 1998. – 107 с.
4. Нелюбин Л. Л. Лингвостилистика современного английского языка: учеб. пособие . М., 2008. – 128 с.
5. Приходько А. Н. Таксономические параметры дискурса / А. Н. Приходько // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – Вып. 7. – С. 22-30.

Fadeev Vladislav THE “LIBRARY” OF THE DNA

Фадеев Владислав студент 1 курса медицинского факультета иностранных учащихся

Белорусский государственный медицинский университет

г. Минск, Беларусь

Научный руководитель: Гринкевич Елена Ивановна канд. филол. наук, доцент кафедры белорусского и русского языков

Авторство фразы «scientia potentia est» (знание – сила) обычно приписывают английскому философу Фрэнсису Бэкону. Если обратиться к его трудам, действительно, можно встретить фразы «знание и могущество человека совпадают» [т. 2, с.13], « два человеческих стремления — к знанию и могуществу — поистине совпадают» [т. 1, с.80]. Высказывание Фрэнсиса Бэкона «Knowledge itself is power» стало девизом научно-популярного и научно-художественного журнала «Знание-сила», основанного в 1926 г., который публикует материалы о достижениях в различных областях науки – физике, астрономии, космологии, биологии, психологии, социологии и др.

Информация всегда была очень важной для человечества, это основа для нашей коммуникации. Способность воспринимать информацию и обрабатывать ее позволила человечеству развиваться на протяжении всей его истории.

В «Толковом словаре русского языка» С. И. Ожегова слово «информация» трактуется как ‘сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах,

воспринимаемые человеком или специальным устройством' или 'сообщения, осведомляющие о положении дел, о состоянии чего-нибудь'.

Однако информация передается не только известными нам методами, такими как письменные, устные, жестовые сообщения и др. Она может передаваться еще и химическим образом в живых организмах.

Такой вид сообщения можно встретить именно в живых клетках, где генетический код, ДНК, реплицируется и переводится в белок. ДНК — это наш биологический источник информации, который определяет то, как развивается наш организм, как он реагирует на изменения окружающей среды и на то, как мы выглядим внешне. Наш генетический код, подобно обычной информации, тоже передается из поколения в поколения, от родителей детям.

В словаре медицинских терминов «информация о строении и функциях организма, заложенная в совокупности генов» называется «генетической» или «наследственной информацией».

Благодаря такой передаче информации мы способны наблюдать проявление родительских черт у их детей, но в своем уникальном проявлении. Уникальность такого проявления объясняется тем, что половые клетки делятся в процессе мейоза, и тем, что зачатие формируется в результате соединения двух половых клеток, когда каждая содержит половину генетического материала обоих родителей в особых комбинациях клеток, каждая из которых содержит половину генетического материала обоих родителей в особых комбинациях.

Подобно книге, генетическая информация живых существ также упорядочена определенным образом, в котором ядро подобно книге, страница – хромосоме, параграф – ДНК, слово – гену и буква – нуклеотиду. Порядок, в котором расположена каждая буква, образует слова, которые являются наименьшей информационной единицей текста, так как у каждого слова имеется свое значение. Тем и «сходятся» функции слов и генов. Каждый ген в ДНК состоит из определенного количества нуклеотидов, порядок и содержание которых отвечают за создание определенных белков.

Но увы, как при написании и издании книг, так и в создании новых молекул ДНК, ошибки не исключены. Если в случае опечатки читатель еще способен понять смысл слова, то в процессе репликации и трансляции ДНК, т.е. при создании белков, результат таких ошибок не всегда получается безвредным. Подобные ошибки называются мутациями, и, на удивление, они происходят в нашем организме регулярно, но, к счастью, в малых количествах.

Kozlov D.A. THE OPPOSITION OF THE JOHN WYCLIFFE'S ENLIGHTENMENT WORK

Козлов Д. А.

Студент IV курсу Харківської гуманітарно педагогічної академії, факультету соціально-педагогічних наук та іноземної філології (2015-2019).

Мищенко О. А. Науковий керівник.

Доцент кафедри іноземної філології, доцент, кандидат педагогічних наук.

"Опозиція просвітницької діяльності Джона Вікліффа"

Відомо, що в наш час існує переклад Біблії короля Джеймса, яким користуються англомовні країни у наші дні. Переклад короля Джеймса є джерелом для багатьох сучасних перекладів, які є спростованими і повністю зрозумілими для усіх рівнів англомовного населення. В свою чергу джерелом для перекладу Біблії короля Джеймса слугував переклад Біблії Вікліффа. Як охрестив Вікліффа Соколов П. В. у своїй статті «Політична семантика Вікліффа: 6 фактів про політичну філософію однієї із предтеч Реформації»: «Вікліфф отримав ім'я від протестантів «Ранкової зірки Реформації»», що вказує на великі зміни в історії християнства розпочаті саме Вікліффом. Таким чином є актуальним провести дослідження будь-якої опозиції роботи через усе життя Вікліффа, що б дало можливість усвідомити роль англійської мови у перекладі Біблії, та вплив церкви на життя людей тодішніх часів.

Джон Вікліфф, (народився у 1330 році, Йоркшир, Англія, помер 31 грудня 1384 року, Лютерверт, Лестершир), англійський теолог, філософ, церковний реформатор і автор першого повного перекладу Біблії англійською мовою - він був одним із попередників протестантської реформації. Розроблені їм політико-церковні теорії вимагали від церкви відмовитися від своїх земельних володінь. Лолларди, що вважалися еретичною групою, розповсюджували його погляди.

Під час його життя та в процесі його просвітницької діяльності він зазнав дуже багато протистоянь зі сторони церкви та Риму, але не зважаючи на це – не припинив місію свого життя.

Вікліфф отримав свою формальну освіту в Оксфордському університеті, де його ім'я асоціювалося з трьома коледжами, Куінз, Мертоном і Баліолем, хоча і з деякою непевністю. Вікліфф став регентським майстром у галузі мистецтв у Балліолі в 1360 році і був призначений магістром коледжу, але він подав у відставку в 1361 році, щоб стати вікарієм Філлінгема. Є певні сумніви щодо того, чи стане він незабаром наглядачем за Кентерберійським залом, будинком для світського (пастирського) та регулярного (чернечого) духовенства; однак мало місце подання петиції від університету до папи у 1362 році, щоб забезпечити Вікліффа, і йому було надано стипендію у серпні у церкві Вестбері-он-Трім. Він отримав дозвіл від єпископа Лінкольна відмовитися від Філлінгема, щоб навчатися в Оксфорді, хоча в 1368 році він обміняв Філлінгем на Ледгерсалл, біля університету. Вікліфф став бакалавром богослов'я приблизно у 1369 році та лікарем богослов'я у 1372 році.

7 квітня 1374 Едвард III призначив Вікліффа священником у Луттерворті у місті Людгерсалл. З цього моменту богослов почав проявляти інтерес до політики. Він отримав королівську комісію на депутацію, що дозволяла йому приймати участь у обговореннях міжнародних незгод між Англією та Римом з папськими представниками в Брюгге, які стосувалися папських податків та призначень на церковні посади. У цій роботі Вікліфф показав себе як патріотом, так і дворянською людиною.

Він доповнював цю діяльність своїм політичним трактатом про божественне і цивільне домінування («De dominio divino libri tres and Tractatus de civili dominio»), у якому він стверджував, що люди здійснювали ""домінування"" (тобто владу) прямо від Бога, і що якщо вони перебували у стані гріха і смерті, то їх влада була лише у зовнішності. Тільки праведна людина могла б належним чином керувати від імені Бога та мати владу, навіть якщо б вона не була вільна стверджувати про це. Потім Вікліфф продовжував казати, що, оскільки церква була у гріху, вона повинна була відмовитися від своїх володінь і повернутися до євангельської бідності. На його думку, така ситуація була допущена державою, і особливо королем.

Вікліфф проповідував в Лондоні ідеї декапіталізації церкви, але альянс з Гаунтом призвів до невдоволення його церковних начальників, і він був викликаний, щоб з'явитися перед альянсом у лютому 1377 року, але розгляд справи розпався. Це був рік найвищої популярності і впливу Вікліффа. Останній політичний випадок Вікліффа мав місце восени 1378 року, коли після того, як люди Гаунтів вбили підлеглого воєначальника, який сховався в Вестмінстерському абатстві, він закликав корону перед парламентом проти права на свячення. Вікліфф захистив цю дію на тій підставі, що королівські слуги могли законно вторгнутися у святилище, щоб притягнути злочинців до відповідальності.

З серпня 1380 до літа 1381 року Вікліфф знаходився в своїх кімнатах у Королівському коледжі, зайнятий перекладом Біблії та пошуками бідних проповідників, які б передали біблійну істину простим людям. Найбільш ймовірно пояснення його значної праці полягає в тому, що Біблія стала необхідною для дискредитації авторитету формальної та зазвичай несправедливої церкви та забезпеченням того, щоб Божий закон був доступний кожній людині, яка вміла читати. З'єднання роботи Вікліффа з вірою людей, які хотіли змін у церкві, та ефективність проповідей, призвели до утворення груп лоллардів. Однак, до кінця не доведено, що Вікліфф був причетний до створення лоллардів. Але не викликає сумнівів те, що саме лолларди поширювали погляди Вікліффа.

У 1381 році, коли Вікліфф нарешті пішов у відставку в Луттерворт, невдоволення робітничих класів вибухнуло у селянському повстанні. Соціальне вчення Вікліффа не було причиною повстання, але немає ніяких сумнівів у тому, що він підтримував цей протест, принаймні не відкрито, але у своїх думках він завжди співчував простим людям. Вікліфф мав постійну прихильність до бідних. Архієпископ Кентерберійський, Саймон Садбері, був убитий під час повстання, а його наступник Вільям Куртеней (1347-96), більш енергійний чоловік, пішов проти Вікліффа. Багато робіт Вікліффа було засуджено на Синоді, який відбувся у Лондоні у травні 1382 року; а в Оксфорді його послідовники капітулювали, і всі його твори були заборонені церквою, багато з яких було спалено. Вікліфф пережив перші атаки на себе у

Лютерфорті; але він продовжував писати, поки він не помер від подальшого інсульту у грудні 1384 року.

Не зважаючи на те, що Вікліфф підтримував бідних людей, що він намагався донести до них Слово Боже на їх рідній мові, в історії церкви та в історії людства він є досить суперечливою фігурою. І під час свого життя, і після того як він помер, Вікліфф був осуджений і названий єретиком багатьма церковними діячами та папою римським. Вікліфф помер у 1384 році, і через 44 роки, у 1428 році, за командуванням Папи Мартіна п'ятого, були викопані останки Вікліффа, для того, щоб бути спаленими, і викинутими у річку Свіфт, яка протікає через Лютеруорт. Це був остаточний з усіх посмертних нападів на Джона Вікліффа, хоча було зроблено дуже багато спроб до 1428 року. Анти-вікліффітський статут 1401 року продовжив переслідування тих, що залишилися прихильниками Вікліффа. Церква, після заборони його творів відзначала, що переведення Біблії на англійську мову неліцензованими мирянами було злочином, який був нахабною ерессю. Хоча не можна не згадати, що саме переклад Біблії Вікліффа слугував як одне із джерел для перекладу Біблії короля Джеймса.

Навіть сьогодні багато вчених, критиків та церковників осуджують його, з відвертою ненавистю описуючі його життя, як життя шарлатана та шахрая, який цупив церковне золото. Але він боровся проти невігластва та пихатості середньовічної церкви, проти фальшивої «зовнішньої» віри яка була заснована на фінансах, що збиралися з простих та довірливих людей. Тож не дивлячись на слова та звинувачення середньовічної церкви та її сучасних прихильників, а дивлячись на вчинки самого Вікліффа, та його симпатію до простих людей не можна не побачити його благих намірів. Не можна не побачити його мужності, коли він пішов проти устаткованої церковної системи, усвідомлюючи, що він заплатить за це сповна. Питання ""Яким був справжній Джон Вікліфф?"" може напевно бути не зрозумілим і навіть через 600 років для деяких людей, але якщо замислитися над місією усього його життя, не може виникнути питання, щодо доцільності церковних атак на Вікліффа. Завжди було і є невігластво і ті люди які будуть переслідувати правду усіма методами, щоб захистити своє лицемірство, свою зіпсовану систему від розкриття та правди.

Lipska J.V. Problem of humans choice in the novel "Internat" by S.Zhadan

Ліпська Ю.В.

студентка 6 курсу історико-філологічного факультету МЕГУ ім.ак. С. Дем'янчука

Овдійчук Л.М.,

викладач української мови та літератури МЕГУ ім. ак. С. Дем'янчука

«Найгірші місця в пеклі приготовані тим, хто в часи найбільших моральних потрясінь зберігав нейтралітет»

Данте Аліґ'єрі, «Божественна комедія»

«Бути чи не бути?» Питання, що турбувало шекспірівського героя століття тому, не втратило своєї актуальності й нині.

І давньогрецькі філософи, і середньовічні схоласти, і найгеніальніші митці Відродження та Просвітництва рано чи пізно опинялися перед проблемою особистого вибору. Навіть більше – проблемою його подальшого оприлюднення та відстоювання. Покажемо, на мою думку, залишається приклад двох колосальних постатей в історії людства – Миколая Коперника та Галілео Галілея. Перший, що з багаття інквізиції вигукнув: «А все ж вона обертається!» і другий, твердо переконаний у правильності свого вчення, відрікся від нього під тимком тих же інквізиторів. Обидва вони зробили свій вибір, от тільки відстояти його Галілей не зміг.

Та є ще й третя категорія людей – «мені_байдуже». Вони були у всі, вони дозволяли встановлювати тоталітарні та диктаторські режими, вони винні у всіх злочинах інквізиції і в смерті кожного в'язня концтабору, гестапо, гетто так, ніби самі ухвалювали і виконували вирок. Безкарність заохочує злочин і саме в цьому їх вина.

За останні кілька століть в історії України неодноразово траплялися ситуації, що вимагали від людини однозначного рішення і мужності його відстоювати. Однак, події 2013-2014 років стали, напевне, найбільш показовими щодо людей і їх уміння та мужності робити вибір. Суттєво вплинули на це і колосальні інформаційні можливості нашого часу. На інформаційному марґінесі лишалися люди, які свідомо не хотіли знати, що відбувається в країні, яка раптом поділилася на дві сторони і тобі треба приймати рішення – яка ж зі сторін твоя? Один із таких людей, які свідомо залишалися «нейтральними», і став героєм роману Сергія Жадана «Інтернат», що був написаний протягом 2015-2016 років.

«...Одного разу, прокинувшись, ти бачиш за вікном вогонь. Ти його не розпалював. Але гасити його доведеться і тобі...» Ці слова вміщені на початку роману, і є, на мою думку, квінтесенцією всього твору. Я б назвала цю книгу унікальною енциклопедією війни на Донбасі, однак не стільки фактологічною, скільки психологічно-емоційною, емпатійною. Автор намагається (і доволі успішно, як на мене) показати особистісну еволюцію головного героя, трагедію його особистого вибору, важкий шлях не просто прийняття рішення, а й не менш складний процес усвідомлення необхідності відстоювати його. Фактично роман поділений на розділи, які означені днями подорожі героя («День перший», «День другий»...), що, в свою чергу, діляться на невеликі глави; стилістично його умовно можна розділити на три не рівні частини: дві більші – це шлях до інтернату та назад, додому, третя – маленька – власне усвідомлення героєм, де ж насправді його дім та готовність відстоювати його. Хоча б тими ресурсами і в тих масштабах, які він може собі дозволити.

Головний герой, Паша, учитель «просто вчитель, все інше його мало цікавить». Однак, коли ситуація змінюється з безособово загальної на особисту, Паша починає потроху розуміти, що хоче він того чи ні, а прийняти якесь рішення він мусить: «...лінія фронту неухильно наближається до його дому. ...він змушений цю лінію перетнути. І для цього йому щонайменше треба визначитися, на чиєму боці його дім...»

Визначитися його змушують обставини, а от шлях до прозріння прокладають люди – як рідні (племінник, батько), так і зовсім сторонні. Особливістю цього шляху стає те, що супроводжують головного героя тут дві жінки, образи яких є традиційними для стилю Жадана – дві Марії, дві протилежності – святість і гріховність. Але спільні любов'ю до своєї землі, тихою мужністю і спокійною силою відстоювати свої переконання і боронити те, що люблять до кінця. Ці образи не є новими, вони характерні і для попередніх творів Сергія Вікторовича. Особливо яскраво окреслені вони в збірці поезій та перекладів «Життя Марії». Поєднання цих двох образів є характерною рисою письменника.

Першим з'являється образ «грішної Марії (Магдалини) персонажем повії Віри. Вони знайомляться під час втечі з вокзалу, проходять разом обстріл, втечу, хворобу дідуся, який був їх супутником під час втечі. Вона чи не першою ставить йому це питання: «То на чиєму ж ти боці, вчителю?», підкреслено звертаючись до нього фразою: «Ну ладно я... А ти... ж бачив, що тут робиться?» Розуміючи, що він просто боїться визнати очевидні речі, Віра, яка доволі спрощено дивиться на речі, пропонує повернутися назад, а коли Паша відмовляється, повертається сама, лишаючи Пашу продовжувати власний шлях і до інтернату за племінником, і до розуміння себе та прийняття рішення. Початок шляху вони пройшли, свою роль вона виконала.

Символічно, що завершує першу половину шляху брама, яку відчиняє йому Ніна, директорка інтернату. Саме вона виступає в образі «святої Марії», центром мікрокосму, який створила в інтернаті. Для підкреслення протиставлення його окупованому місту, автор використовує образ воріт, забиті фанерою вікна, загороджені проходи. З одного боку, це додаткові символи війни, з іншого – підкреслення окремішності інтернату, відмінності від зовнішнього світу. І причиною цього стала саме Ніна. Саме вона не боїться говорити про важливе, називати речі своїми іменами. Вона вдруге відверто запитує Пашу: «Ну а коли стріляють по вашому племіннику – ви теж ні за кого?» Саме вона говорить фразу, яка є головною темою роману: «...тільки ж ви про це не говорите... Хоча давно слід було визначитися, з якого ви боку.» Також вона стає для Паші живим зразком відстоювання власних переконань, коли він дізнається, що саме вона не дозволяла скинути прапор України у їх місті. Одна жінка проти кількох неадекватних і набагато сильніших чоловіків. Але її це не злякало, а от решта городян просто стояли і дивилися. Саме вони були тими, для кого вже згадуваний вище Данте пророчив найстрашніші куточки пекла. Адже, якби вони не стояли осторонь того, що відбувалося в їх місті, війна б не прийшла в їх домівки.

Окрім цих двох образів, які змушують Пашу задуматися про очевидні речі та зробити власний вибір, є ще два ключових образа в романі.

Перший з них – це Саша, племінник Паші. На мою думку, він, нарівні з Пашею, є головним героєм твору. Адже Жадан часто використовує образи-антиподи, особливо в своїх прозових творах. Закритості і страху дорослого чоловіка, він протиставляє відкрити (подекуди агресивну) безстрашність підлітка. Однак, в процесі особистісної еволюції героїв та їх взаємовідносин, вони розуміють, що є не протиріччям, а доповненням і врівноваженням один одного. Адже саме Саша відкриває очі для Паші на те, до чого призводить бездіяльність дорослих, коли розповідає про закатованих бойовиками батьків своїх друзів-підлітків. З уст дитини

все сприймається набагато емоційніше. І ця обставина часто відіграє вирішальну роль для Паші.

Другий образ – Місто. Саме так, з великої літери. Прийом олюднення урбаністичних пейзажів, що є рідними, і тому так майстерно прописаними автором, теж зустрічається в романі «Інтернат» не вперше. Подібний прийом дуже вдало був використаний письменником під час написання «Ворошиловграда». Але, якщо там описи і олюднені елементи урбаністичних пейзажів (а в Жадана вони переважно урбаністичні) додають сентиментального настрою, підкреслюють емоційний стан героя або слугують додатковими «декораціями» для поглиблення описуваних ситуацій, то в цьому романі їх роль геть інша. Тут він навмисно використовує описи напівмертвої природи, напіввимерлого міста, щоб підкреслити неприродність, негатив обставин, що оточують героя («темна, вогка глина», «чорні ями», «гіркі дерева», «важка, зморена трава», «сіра бетонна долівка», «розтріскані кам'яні сходи», «важка будівля»). Цим прийомом автор ніби говорить, що навіть те, що ми вважаємо неживим засуджує нас за те, що сталося, сумує за миром, за людьми – живими і мертвими.

Також цікаво відмітити мінімальну, як на стиль письменника, кількість нецензурної лексики в творі. Вона з'являється подекуди, але лише в тих ситуаціях, де звучить органічно і природно. Без підліткового намагання видаватися крутим чи дорослим, без молодіжної безшабаності. Осмислена нецензурна лексика. На мою думку, Жадан майстер в цьому, адже дуже тонко відчуває грань між чесністю та вульгарністю.

Та віталістичний настрій, віра в Життя, Любов як вищі цінності все ж перемагає. В кінці твору вони проявляються в образі рудого, плямистого цуценяти, що його малий рятує від смерті. Також з'являються «жовті апельсини електричних вогнів», синьо-жовті, яскраві чи не дуже, та все ж кольори «прапору його держави».

Отак війна, що увійшла в життя героя «Інтернату» блоком на шляху, який він почав до інтернату, насправді привела його до себе. І до впевненості, яка звучала в голосі племінника: «Чорта з два, - відповідаю. Виросте – всіх порве». За свій вибір, за свою землю.

Nagachevska O.O. PRESERVING THE EXPRESSIVE POTENTIAL OF ADVERTISING TEXTS SYNTACTIC STYLISTIC MEANS IN TRANSLATION

Нагачевська О.О.

кандидат філологічних наук, доцент, директор ННІ лінгвістики та психології Київського міжнародного університету

Мовленнєва експресія властива не тільки звукам, словам і їх граматичним формам, а й синтаксичній організації мовлення. Стиль будь-якого твору, подібно до стилю окремого автора, значно визначається синтаксисом.

Основною одиницею синтаксичного рівня мови є модель речення, яка визначається по-різному в різних напрямках лінгвістики. Під моделлю речення розуміють предикативну ланку словоформ, яка складається з підмета, присудка та придієслівних членів, які перебувають між собою в певних відносинах (Маклюєн).

Актуальність даної теми полягає в дослідженні експресивного характеру мовних засобів у сучасних британських та американських рекламних текстах, а також у систематизації прийомів їх перекладу.

Об'єктом дослідження статті є синтаксичні стилістичні засоби в англійських рекламних текстах.

Мета дослідження – схарактеризувати використання синтаксичних стилістичних засобів у сучасних англійських текстах, визначити роль, функції та вплив цих засобів на організацію мови; виявити основні прийоми перекладу синтаксичних виразових засобів у рекламних текстах.

Модель речення, як і елементи мови інших рівнів, можуть містити основну і додаткову інформацію, вступати в синонімічні відносини одне з одним і, зрештою, створювати синтактико-стилістичні парадигми. Основою для утворення в опозиції між різними моделями речення є наявність спільного синтаксичного значення (розповідні, запитальні та заперечні речення). Решта значень, які є для тих чи інших моделей додатковими, будуть розглядатися як конотативні. Стилістично незабарвленою моделлю речення є модель простого поширеного речення, яка не містить ніякої додаткової інформації (підмет + присудок + другорядні члени речення). У цій моделі додаткова інформація може утворюватися лише за рахунок стилістичного значення слів, які входять у неї. Усі інші моделі речень англійської мови можна розглядати як трансформи даної моделі.

Трансформація цієї моделі в моделі запитальних і заперечних речень приводить до зміни їх синтаксичного значення. Трансформація даної моделі в інші моделі розповідних речень приводить до того, що останні перетворюються в стилістично забарвлені моделі речення. Отже, виразові засоби на синтаксичному рівні становлять собою синтаксичні моделі речення, які несуть додаткову логічну або експресивну інформацію, яка сприяє підвищенню прагматичної ефективності висловлювання і мовлення взагалі.

Відповідно до типів трансформацій моделі простого поширеного речення, усі виразові засоби синтаксису можна поділити на три групи:

- 1) виразові засоби, які ґрунтуються на редукції даної моделі;
- 2) виразові засоби, побудовані на експансії даної моделі;
- 3) виразові засоби, які базуються на зміні порядку послідовності даної моделі (Маклюен, Гальперін, Вакуров В.Н., Кохтев Н.Н., Солганик Г.Я).

Ми будемо розглядати лише першу й другу групи, оскільки нас цікавлять виразові засоби цих двох груп, тому що вони більш стилістично вагомі і матеріал практичної частини містить, переважно, саме ці засоби.

Стилістичні фігури – це особливі побудови, що відхиляються від звичайного синтаксичного типу й дають оригінальну форму для образного вираження думок і почувань людини. Найвідчутніший стилістичний ефект створюється таким рядом фігур, що є об'єктом власне стилістичного синтаксису.

Еліпс – стилістична фігура, яка побудована на пропуску одного чи обох головних членів речення, значення яких легко відновлюється в контексті (Гальперін). Структура еліптичних речень, як і цілі їх використання, дуже різні. Можна виділити три основні сфери використання еліптичних речень: а) розмовне, передусім діалогічне мовлення; б) наукове та офіційно-ділове мовлення; в) художнє мовлення, передусім все мовлення автора [3, с. 81].

Характерною ознакою еліптичних конструкцій у всіх випадках їх використання є компактність структури, яка проявляється у збільшенні симантико-стилістичного навантаження на кожний експліцитно виражений елемент. У реченнях з усіма їх членами кожний елемент несе певний об'єм інформації. В еліптичних конструкціях вилучення одного чи декількох елементів приводить до перерозподілу інформації на ті елементи, які залишились.

Відновлення значення пропущених членів речення досягається за допомогою мовленнєвого та ситуативного контексту, а також паралінгвістичних засобів:

The robbery. Long Ago. Very valuable emeralds... The lady's made and the tween (A. Christie).

Таке ж явище спостерігається і в рекламних текстах:

Well, for one, he shouldn't be handling data entry. And for another, your company needs Microsoft Great Plains financial software. For every business problem (Business week).

Експресивного значення еліптичні конструкції набувають переважно в художній прозі. Еліптичні конструкції використовуються автором як засіб реалістичного відображення живої, невимушеної розмови, яка характеризує емоційний стан співрозмовників:

Too much to expect. A pity. They were a good set of lads. Took a pride in their work, and that's rare now. Broken up now. Finished (S. Chaplin).

У мові автора від першої особи і під час передачі прямого мовлення еліпс виконує функцію стилізації під розмовне мовлення, наслідуючи моделі розмовного синтаксису.

Замовчування – це стилістична фігура, яка залишає відчуття недомовлення, незакінченості, обірваності вислову з навмисним натяком на замовчування якогось факту [4, с. 358]:

"I do apologize, Madam, I feel so... I would not have troubled" (S. Hill).

Замовчування зустрічається переважно в усному розмовному мовленні, коли той, хто говорить, під впливом почуттів або нерішучості перериває висловлювання.

It doesn't go with breakfast, because...

It is breakfast (Women's Day).

Таке переривання висловлювання може бути спричинене лише емоційним станом того, хто говорить, і не має ніякої прагматичної мети. Проте інколи замовчування стає прихованим натяком, який виражає погрозу, обіцянку, і в цьому випадку він має стилістичне значення.

У художній літературі замовчування найчастіше використовується під час передачі прямого мовлення героїв, виражаючи їхнє хвилювання, сумніви, нерішучість:

"Are you – are you and Paul?..." She stopped, squeezing my arm (D. Hammett).

Номінативними реченнями називаються такі речення, до складу яких входить лише підмет. Незважаючи на лаконізм, структура номінативних речень відрізняється значною різноманітністю [5, с. 81]. Номінативні речення яскраво виявляють власну стилістичну якість на тлі навіть нешироких контекстів. Вони оригінальні як за своєю формою, так і за значеннєво-стилістичним колоритом, чим яскраво виділяються серед інших синтаксичних одиниць:

Not everything you do for yourself is easy to stick with. Fortunately, there's 8th Continent soymilk. 8th Continent soymilk. So rich. So creamy. So delicious. It's the only soymilk you'll want to drink every day (Women's Day).

Найпоширеніша та узвичаєна функція номінативних структур – це створення статичних описів. Потрібна міра динамічності при цьому компенсується суміжними реченнями. Номінативні ж речення вносять ефект експресії, художньої образності:

Go ahead, give me your worst. Back pain. Broken bones. Whatever injury an employee suffers, nothing will stop me from getting them back on the job as safely and quickly as possible (Business week).

Розширення моделі речення відбувається за рахунок повторення її компонентів або перерахування однорідних членів речення. До розширення можна віднести різного виду повтори, перелік, полісиндетон.

Повтор – це повторення якого-небудь члена речення, словосполучення, які перебувають в безпосередньому взаємозв'язку [6, с. 236]. Повторюватися можуть як окремі слова, так і одиниці синтагматичного типу. Виділяють декілька видів повторів, які відрізняються одне від одного характером структурної організації [1, с. 144]:

1) простий контактний повтор – це повторення мовленнєвої одиниці, яка розташована контактено:

They were born to the same parents, on the same day, same month, same year. Everything is identical (Time).

Простий контактний повтор може бути виражений двочленними сполученнями, які є перемінно-стійкими одиницями синтаксичної фразеології:

The city had laid miles and miles of streets and sewers through the region (R. Aldington);

2) розширений повтор – повторення мовленнєвої одиниці з додатковими компонентами, які уточнюють або розширюють її зміст:

Pain, even slight pain, tends to isolate (S. Chaplin);

3) кільцевий повтор – повторення мовленнєвої одиниці на початку та в кінці висловлювання:

I cooled off where Frank was concerned he didn't notice but I cooled off (V. Pritchett).

Think again and then take Luvs. They work just as well on leaks as most of those expensive brands, but Luvs Ultras costs less. Check it out. With the money you save, you could invest in a king-size bad. Now you're thinking (Women's Day);

4) повтор-підхват – повторення кінцевого елемента одного висловлювання на початку іншого висловлювання:

If you could print while you scan, scan while you copy, copy while you fax and do it all while you printing up to 3-x faster (Business week).

Supposing father had wanted to say something – something private to them (K. Mansfield);

5) сполучення кількох підхватів утворює ланцюговий підхват:

The smile extended into laugh, the laugh into roar, the roar became general (Ch. Dickens).

Багатосполучниковий зв'язок (полісиндетон) – специфічний вид зв'язку між компонентами речень, який базується на нагромадженні сполучників та інших службових частин мови, становлячи собою однотипність, монофункціональність

синтаксичну самостійність компонентів, які об'єднані на одному рівні структурної ієрархії [6, с. 246]:

They're roomier and more responsive, and more luxurious, and to be honest, they're more expensive. But when you compare them to cars with same features, they're still thousands less (Money).

До стилістичних прийомів, які базуються на формальних і смислових взаєминах декількох синтаксичних конструкцій або речень у певному контексті відносяться паралелізм, хіазм, анафора, епіфора. Відомо, основним способом логічного смислового зв'язку між самостійними реченнями є їх структурна співвіднесеність. Вона може виражатися як у ланцюгових засобах зв'язку, так і в паралелізмі їх побудови.

Визначають два типи синтаксичного паралелізму: мікропаралелізм і макропаралелізм. Мікропаралелізм передбачає однотипну організацію членів одного речення. Макропаралелізм – це паралельне використання двох або більше самостійних або підрядних речень. Характерні особливості функціонування та взаємодії тропів у макропаралельних конструкціях у науковій літературі насправді не розглядались.

Одна з головних функцій паралелізму – виражати зіставлення або протиставлення. Особливість взаємодії виразових засобів синтаксису в макропаралельних конструкціях полягає у створенні контрастного ефекту:

Wherever he looked, the hills stormed up to the sky, and wherever he sought to hide from the wind he was frightened by darkness. The father he walked, the stranger was the scenery around him; it rose to undreamed-of heights, and then fell down again into a valley no bigger than the palm of his hand (Tomas).

Хіазм – різновид паралелізму, особливістю якого є зміна синтаксичних зв'язків між членами паралельної структури, які повторюються [7, с. 32]. Таке розташування у зворотному порядку синтаксичних елементів приводить до переосмислення змісту висловлювання:

He sat and watched me, I sat and watched him (D. Hammett).

Основна стилістична функція хіазму – надати новий додатковий зміст висловлюванню, зафіксувавши увагу адресата на факті, який повідомляється.

Анафора – стилістичний прийом, який полягає у повторенні початкового елемента (одного або декількох) у реченнях, які розташовані одне за одним (Коваль А.П., Ларин Б.А.). Повторюються звуки, слова, групи слів на початку речень, віршованих рядків, контекстуальних уривків. Анафора пов'язує окремі речення в більшу мовну єдність і надає їй належного експресивного забарвлення. Анафора відноситься до засобів так званого «поетичного синтаксису»:

Imagine two errands and a parent-teacher meeting in one lunch hour.

Imagine getting out of the office by five.

Imagine getting dinner on the table by six.

Imagine getting approved for vehicle at your dealership in an hour.

Imagine a company that actually makes one of these possible (Fortune).

Епіфора – стилістичний прийом, який полягає в повторенні кінцевого елемента в двох або декількох реченнях, які розташовані одне за одним [5, с. 140]. Як і анафора, епіфора відноситься, переважно, до стилістичних ресурсів поетичного синтаксису та використовується для ритмічної організації мовлення:

If he wished to float into fairyland, he reads a book; if he wished to dash into the thick of battle, he reads a book; if he wished to soar into heaven, he reads a book (Chesterton).

Слід наголосити на питанні взаємозв'язку та взаємодії окремих фігур, про місце й значимість кожної з них у загальній системі стилістичних засобів мови, про явища проміжні й перехідні між ними. Питання про те, які з виразових засобів треба розглядати як самостійні явища, а які – лише як складники більшого синтаксичного цілого, чекає ще свого з'ясування (Вакуров В.Н., Кохтев Н.Н., Солганик Г.Я.; Васильєва Л.Я.).

У рекламних текстах основною функцією паралельних конструкцій є посилення комунікативної та експресивної значущості тексту. Паралелізм використовується з метою виділити головну думку висловлювання. Повторення мовленнєвих одиниць у паралельних конструкціях надають їм виразності та стилістичної забарвленості.

Marriott Rewards. Double points and double nights (Time).

Taste the way Ranch is supposed to taste. They're cheesy. They're hot.

We made them first. We made them right (Woman's Day).

Основна стилістична функція хіазма – надати новий додатковий зміст висловлюванню, наприклад:

Backyard, this is the Internet.

Internet, this is the backyard (Fortune).

Синтаксична епіфора та синтаксична анафора є надзвичайно виразними стилістичними засобами. Вони створюють певний ритм висловлювання і надають йому експресії, а саме:

We believe that energy shouldn't come at our environment's expense, so we're pioneering technologies that are cleaner and more efficient.

We believe in enhancing the quality and continuity of healthcare, so we're advancing the way medicine is practiced by integrating medical and information technologies.

And we believe in giving people and businesses the freedom to communicate anytime, anywhere (Business week).

Отже, стилістичні прийоми, які побудовані на формальних і смислових взаємовідносинах декількох синтаксичних конструкцій або речень у певному контексті, є одним з найбільших джерел експресії мови.

Як ми вже зазначали, «перекладацька комунікація – комунікація специфічна, тому що вона здійснюється в умовах відмінності мов і культур, що належать до її межових фаз. Текст як одиниця комунікації і завершений мовленнєвий твір містить визначену інформацію, в якій також можуть відобразитися факти та особливості даної національної культури у широкому значенні слова (історії, політичного та, соціального устрою, матеріального виробництва, мистецтва та ін.» (Нагачевська О.О. <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/> ; <http://elib.bsu.by/bitstream/>).

При перекладі англійського публіцистичного або газетного тексту доводиться дуже часто зупинятися на значенні окремих слів і словосполучень. Лише особливості стилю автора можуть становити серйозні труднощі. Значна більшість синтаксичних конструкцій англійської мови настільки легко перекладається, що не є проблемою для досвідченого перекладача. Функціональний принцип передачі синтаксичних конструкцій у перекладі базується на визначальній ролі функції речення з

семантичного та експресивно-стилістичного боку (Комиссаров; Рецкер; Одинцов В.В.).

Коли одиниця перекладу розглядається не окреме слово, а декілька мовних одиниць, виникають специфічні ускладнення. Ці ускладнення характеризуються, в основному, двома чинниками: мовленнєвими розбіжностями та розбіжностями правил синтаксичного сполучення, при чому і той, і інший можуть діяти як окремо, так і одночасно. Зрештою потрібно зробити вибір: залишити первинний вигляд певної конструкції, застосовувати часткові перетворення або застосовувати повні перетворення (Одинцов В.В.).

У результаті нашого дослідження і перекладу сучасних англomовних рекламних текстів виявлено, що основним способом перекладу синтаксичних стилістичних виразових засобів є повний переклад. За допомогою повного перекладу передано приблизно 75 відсотків усіх рекламних текстів. Він застосовується в тих випадках, коли обидва чинники сполучення збігаються і в мові оригіналу, і в мові перекладу. Проте використовувалися й інші способи. Частковий переклад становить 5 відсотків перекладених прикладів. Він застосовується, коли правила синтаксичного сполучення компонентів не збігаються з правилами лексико-семантичного сполучення. Функціональна заміна – відсоткова частка становить 10%, використовується при перекладі конструкцій, структура яких не збігається в обох мовах, що потребує іншої форми компонентів. При описовому перекладі синтаксична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке коментує її значення, тобто подає повніше пояснення або визначення цього значення мовою, на яку робиться переклад. За допомогою описового способу перекладу передано приблизно 10 відсотків усіх сучасних англomовних рекламних текстів.

У сучасних англomовних рекламних текстах синтаксичні засоби взаємодіють між собою. Дуже рідко можна зустріти в рекламному тексті лише одну стилістичну синтаксичну фігуру. Це пояснюється тим, що реклама характеризується соєю експресивною та емоційною забарвленістю. Тому в рекламних текстах зустрічається дуже багато різноманітних синтаксичних засобів.

Tereschkina T.V. GRAMMATICAL FORMS OF THE NUMBER OF NOUNS IN GERMAN

*Терешкина Т.В. преподаватель кафедры романо-германской филологии
Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины*

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ЧИСЛА ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Поле множественности выражается разными языковыми средствами, такими как формы множественного числа существительных, числительными, количественными местоимениями, личными местоимениями множественного числа, именами собирательными и т.д.

Все эти средства неравноценны и неоднородны. Одни являются часто употребительными, другие используются редко, одни занимают центральное положение, другие подчиненное, одни уточняют количественные отношения, другие показывают множественность. Однако основную функцию в поле множественности играют формы множественного числа.

Доминанту поля множественности образуют грамматические формы числа, представленные бинарной оппозицией: единственное число – множественное число. Они обязательны для каждого имени, наиболее абстрактны по своему значению. Для формы множественного числа для ее образования служит ряд средств, например суффиксы –e, -er, -en, -s, умлаут и артикль. Все формы множественного числа можно рассматривать как аллоформы, имеющие различное распределение среди существительных. Взаимодействуя с лексическим содержанием конкретных слов, семы множественности подвергается модификациям. Лексическим условием для реализации является значение исчисляемости соответствующих понятий. Поэтому наиболее четко они выявляются в группе имен нарицательных, например, *der Baum – die Bäume, die Hand – die Hände*. Но и здесь, под семой множественности может скрываться разное содержание, например, парность: *Hände, Ohren, Augen, Schuhe, Gatten* или неопределенное число предметов: *Bäume, Bilder*. Парность или непарность определяется только контекстом или ситуацией: *seine Augen/alle Augen*. Сама форма не указывает на характер множественности и не содержит никакого другого признака кроме семы множественности.

Формы множественного числа способствуют усилению выражаемого понятия, большей экспрессии, сгущению представления. Их можно встретить в художественной прозе как стилистическое средство интенсификации, например, *In Dunkelheiten voller Schrecken... verloren sich seine Gefühle*.

Слово может приобрести новое значение, связанное с исчисляемым понятием. В этом случае способность иметь корреляцию единственное число-множественное число становится формальным признаком, разграничивающим два значения: *die Schönheit – красота* не имеет множественного числа, *die Schönheit-красавица, красивое место* имеет форму множественного числа *die Schönheiten*; *die Süßigkeit- сладость* нет множественного числа, *die Süßigkeit- кондитерское изделие* имеет форму *die Süßigkeiten*. Все это приводит к распространенному среди имен вещественных явлению, когда одно значение слова соответствует неисчисляемому понятию, а другое наоборот к исчисляемому, как правило к конкретизации или части массы. В первом случае нет корреляции обоих чисел, а в другом случае есть. *Brot* первое значение не имеет множественного числа (хлеб), *das Brot - die Brote* (отдельно выпеченные булки хлеба) уже имеют форму множественного числа. Лексическое значение слова способствует пониманию множественного числа как множественности сортов, видов, марок, пород. Это значение может быть выражено и путем словосложения: *Mehlarten, Wollarten, Fleischsorten*,

Среди личных имен корреляция чисел возможна, если речь идет об однофамильцах, при обозначении целой семьи или рода, при переходе личных имен в нарицательные, например, *Rembrandt – Rembrandts*. Форма множественного числа может иметь одно из четырех значений в зависимости от контекста и ситуации: люди

с одинаковой фамилией, семья или род, люди, подобные Рембрандту, обладающие его качествами или картины Рембрандта.

Географические названия имеют корреляцию чисел, если речь идет о нескольких одинаково названных географических пунктах (zwei New Jorks), о разных частях страны или города, о разных состояниях одной страны или города. В остальных случаях корреляция отсутствует.

Таким образом форма множественного числа при наличии противопоставления единственное – множественное передает только один смысловой признак (больше, чем один, некое количество, большее, чем единица), этот признак называется семой множественности. Вообще, эта форма мало информативна, так как она ничего не сообщает ни о численности предметов, ни об их связях друг с другом. Для получения большей информации необходимо привлечение других языковых средств лексического уровня, которые могут уточнить информацию о множестве. Необходимо указать на численность, ответить на вопросы сколько? много или мало?, определить множество чисто количественно. Поэтому необходимо выразить еще один признак – сему определенное или неопределенное количество. Такие сопроводительные слова как количественные местоимения и числительные выполняют данную функцию. Количественные местоимения выражают сему неопределенное количество, в числительные – определенное количество. Однако между ними возможны и взаимные переходы. Кроме того, местоимения обладают некоторыми индивидуальными семами, а каждое числительное обозначает какое-то определенное число. В этом и заключается специфика данных средств как элементов лексического уровня. Кроме этого следует указать на связи между элементами множества, ответить на вопрос: что представляет собой множество, охарактеризовать множество качественно (разрозненное множество или совокупное). Этой цели служат имена собирательные, обладающие семой совокупности. Иногда они сопровождают форму множественного числа ein Schwarm Vögel, иногда заменяют ее das Gebirge. Сема разрозненности специальным средством не выражается.

Tikhonenko N.E. THE FUNCTIONING OF THE VERB COLLOCATIONS IN MODERN GERMAN

*Тихоненко Н.Е. Преподаватель кафедры романо-германской филологии,
Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины.*

"ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ СОДРУЖЕСТВ ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ"

Глагольные словосочетания возникают в результате реализации потенциальной сочетаемости, свойственной стержневому глаголу. Различные

глаголы характеризуются неодинаковым диапазоном синтаксической сочетаемости, что позволяет выделить определённые синтаксические типы глаголов. За каждым таким типом закреплён специфический набор синтаксических валентных свойств (элементарных валентностей). Согласно классификации словосочетаний Н.И. Филичевой можно выделить несколько групп глагольных словосочетаний:

- 1) глагольные словосочетания как результат реализации одной обстоятельственной валентности стержневого слова;
- 2) глагольные словосочетания как результат реализации одной объектной валентности стержневого слова;
- 3) глагольные словосочетания как результат реализации одной предикативной валентности стержневого слова;
- 4) содружества глагольных словосочетаний

От распространённых, расширенных и смешанных типов сложных словосочетаний чётко отличаются содружества глагольных словосочетаний, которые состоят из двух и более простых словосочетаний и группируются вокруг одного ядра. Содружества словосочетаний возникают в результате одновременной реализации нескольких однородных совместных валентностей стержневого слова. Это обуславливает специфику их структуры, которая заключается в том, что от одного ядра зависят два или более подчинённых конституента, при этом они не обнаруживают формальной зависимости друг от друга

Одновременная реализация нескольких или всех потенциальных валентностей, присущих тому или иному стержневому глаголу, приводит к возникновению следующих содружеств словосочетаний:

1. Содружества глагольных словосочетаний как результат одновременной реализации двух объектных валентностей стержневого слова.
2. Содружества глагольных словосочетаний как результат одновременной реализации объектных и обстоятельственных валентностей стержневого слова.
3. Содружества глагольных словосочетаний как результат одновременной реализации предикативной и других валентностей стержневого слова.

Содружества глагольных словосочетаний как результат одновременной реализации двух объектных валентностей глагола:

Особенностью содружеств словосочетаний данного типа является то, что для них одновременная реализация двух объектных валентностей является обязательной, иначе словосочетания будут лишены необходимой семантической завершённости.

В современном немецком языке содружества словосочетаний возникают, прежде всего, за счет одновременной реализации у одного и того же глагола способности сочетаться с двумя дополнениями. При этом:

- 1) оба дополнения могут стоять в винительном падеже. В данной группе можно выделить следующие виды словосочетаний:

а) сочетания двух существительных в винительном падеже без предлога, напр.: «Aber warum nannte Hans ihn Tonio, solange sie allein waren, wenn er, kam ein dritter hinzu, anfing, sich seiner zu schämen?» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.15]. «Wissen Sie wohl noch, Lisaweta, daß Sie mich einmal einen Bürger, einen verirrtten Bürger nannten?» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.72].

Однако следует отметить, что такие содружества словосочетаний в современном немецком языке весьма немногочисленны. Это объясняется тем, что сложившиеся в языке закономерности требуют разграничения двух разноплановых объектов и по их форме. Чаще всего два дополнения в одном и том же падеже встречаются тогда, когда они выполняют функцию отождествления.

б) сочетания двух существительных в винительном падеже, одно из которых связано с глаголом при помощи предлога (an, auf, um, über), напр.: «Denn es war das Merkwürdige, daß Tonio, der Hans Hansen doch um seine Daseinsart beneidete, beständig trachtete, ihn zu seiner eigenen herüberzuziehen...» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.13].

2) одно дополнение (название предмета) стоит в винительном падеже, а другое дополнение (название лица) стоит в дательном падеже. Данные типы содружеств словосочетаний встречаются в современном немецком языке довольно часто, так как многие действия, обозначаемые переходными глаголами, могут быть ориентированы на какой-нибудь предмет или лицо или направлены к ним. Данные словосочетания можно разделить на следующие подгруппы:

а) содружества, в которых оба дополнения соединены с глаголом без предлога, напр.: «Tonio Kröger fand dies ein wenig liederlich; aber war er berufen, es ihr zu wehren?» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.25]. «Er hielt seinen Hut in der Hand und verbeugte sich sogar ein wenig, obgleich Lisaweta Iwanowna seine Freundin war, der er Alles sagte» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.28]. «Dabei steckte sie ihren Pinsel zu der Palette in die linke Hand, reichte ihm die rechte und blickte ihm lachend und kopfschüttelnd ins Gesicht» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.28].

б) содружества, в которых зависимое слово в дательном падеже присоединено к стержневому глаголу при помощи предлога (an, aus, bei, mit, nach, von, vor, zu), напр.: «Sie hielten ihre Mützen fest und beugten die Köpfe vor dem starken, feuchten Wind, der in dem kahlen Geäst der Bäume knarrte und stöhnte» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.16]. «Plötzlich schob Hans seinen Arm unter den Tonios und sah ihn dabei von der Seite an, denn er begriff sehr wohl, um was es sich handelte» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.9].

3) одно дополнение (название лица) стоит в винительном падеже, другое – в родительном. Число таких словосочетаний в современном немецком языке сравнительно невелико. Это объясняется тем, что круг глаголов, способных входить в такие содружества, лексически ограничен. В основном это группа глаголов из сферы юридической лексики с общим значением обвинения или уличения в чем-либо, а также группа глаголов со значением лишения или отчуждения чего-либо. Глаголы со значением обвинения или уличения — anklagen, beschuldigen, bezichtigen, verdächtigen, überführen, zeihen образуют содружества словосочетаний, в которых существительное в винительном падеже называет обвиняемое лицо, а зависимое слово в родительном падеже выражает предъявляемое ему обвинение, напр.: «Man beschuldigte diesen Mann des Diebstahls» [Wörter und Wendungen]. В данной группе словосочетаний беспредложные содружества словосочетаний характерны в основном для несколько приподнятого стиля речи, в то время как в нейтральном стиле преобладают содружества словосочетаний с предлогом von, напр.: «Man verwies diesen Jungen von der Schule wegen seiner Frechheit» [Wörter und Wendungen].

Содружества глагольных словосочетаний как результат одновременной реализации объектных и обстоятельственных валентностей глагола:

Нередко семантика глагола требует в целях уточнения конкретного содержания высказывания одновременной реализации объектных и обстоятельственных валентностей.

Так для целого ряда переходных глаголов необходимо не только указание на непосредственный объект действия, но и на средства или инструмент, при помощи которых осуществляется действие, в результате чего возникают содружества словосочетаний, в которых при одном стержневом слове выступают два зависимых существительных – одно в винительном падеже без предлога, другое с предлогом, от которого зависит падежная форма зависимого существительного, напр.: «Fragte man ihn, was in aller Welt er zu werden dachte, so erteilte er wechselnde Auskunft, denn er pflegte zu sagen (und hatte es auch bereits aufgeschrieben), daß er die Möglichkeiten zu tausend Daseinsformen in sich trage, zusammen mit dem heimlichen Bewußtsein, daß es im Grunde lauter Unmöglichkeiten seien ...» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.24]. «Er hielt seinen Hut in der Hand und verbeugte sich sogar ein wenig, obgleich Lisaweta Iwanowna seine Freundin war, der er Alles sagte » [Th. Mann «Tonio Kröger», S.28]. «...und er war zornig auf jene tiefe und heimliche Bindung, die ihn gerade an diesen Menschen zwang zu immer weiteren Niederlagen» [L. Feuchtwanger «Jud Süß», S.53].

В целом ряде случаев содружества словосочетаний возникают за счет того, что стержневое слово в силу своего лексического значения требует не только дополнительного указания на прямой объект, но и на причину действия, напр.: «Er beglückwünschte die Gräfin zum neuen Leben» [L. Feuchtwanger «Jud Süß», S.151].

В особую группу здесь можно выделить глаголы, обладающие определенной пространственной направленностью, они одновременно могут быть ориентированы на какое-либо лицо и предмет. Глаголы, обозначающие такие действия, часто становятся стержневым словом содружества словосочетаний, от которого зависят дополнение в дательном падеже и существительное с предлогом, дающее пространственную характеристику действия, напр.: «Und es fehlt nicht viel, daß ich ihm auf die Schulter klopfte» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.40]. «Tonio Kröger blickte ihnen über die Schultern und beobachtete, bei welcher Stelle sie seien» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.53].

Содружества глагольных словосочетаний как результат одновременной реализации предикативной и других валентностей глагола:

Данная группа словосочетаний возникает чаще всего при соединении стержневого слова с объектным инфинитивом. Содружества словосочетаний с объектным инфинитивом можно разделить на три группы:

1) содружества словосочетаний, в которых стержневой глагол обозначает воздействие, волеизъявление, направленное на объект или к объекту, который должен совершить действие, названное инфинитивом. Общим для всех сочетаний данного типа является то, что они выражают побуждение к действию или препятствование ему, напр.: «Sie fiel oft hin beim Tanzen; aber sie kam zu ihm bei der Damenwahl, sie wußte, daß er Verse dichtete, sie hatte ihn zweimal gebeten, sie ihr zu zeigen, und oftmals schaute sie ihn von Weitem mit gesenktem Kopfe an» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.20].

2) содружества слово-сочетаний, в которых в роли стержневого слова выступают глаголы восприятия: *sehen, hören, fühlen, spüren, wissen, finden*. Присоединяемые к главному слову одновременно дополнение в винительном падеже и инфинитив называют производителем действия и осуществляемое им действие или субъект и испытываемое им состояние. Это и составляет содержание или объект восприятия, напр.: «...und manchmal hörte man den Eisbären und den Tiger, die unter dem Seegang litten, in seinem Innern brülen.» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.57]. «Sie hatte nicht viel getanzt, die Kavaliere hatten sich nicht sonderlich um sie bemüht, und er hatte sie einsam mit herb geschlossenen Lippen an der Wand sitzen sehen» [Th. Mann «Tonio Kröger», S.68]. «Der Jud sah die Gräfin ruhig schlafen» [L. Feuchtwanger «Jud Süß», S. 89].

3) содружества словосочетаний, выражающие целевые отношения. Стержневое слово обозначает в них движение или другое конкретное действие, цель которого — вызвать со стороны другого лица совершение действия, названного инфинитивом, напр.: «Der Jud nahm das Glas Wasser und gab dem Mann zu trinken» [L. Feuchtwanger «Jud Süß», S.139].

Таким образом, приведённые примеры содружеств глагольных словосочетаний позволяют сделать вывод, что наиболее характерное свойство содружеств глагольных словосочетаний состоит в их общей валентности, которая складывается из нескольких совместных элементарных валентностей, которые требуют своей одновременной реализации и реализуются непременно в совокупности, в комплексе. При несоблюдении этого условия реализации их валентностей возникают сочетания слов, незавершённые в смысловом и структурном отношении. Существенное значение для функционирования содружеств глагольных словосочетаний имеет семантика стержневого глагола, поскольку именно семантика глагола требует в целях уточнения конкретного содержания высказывания одновременной реализации нескольких обязательных валентностей, что, в свою очередь, приводит к появлению содружеств глагольных словосочетаний.

Изучение особенностей функционирования содружеств глагольных словосочетаний в речи, а также выявление их состава в современном немецком языке представляет собой задачу, имеющую существенное практическое и теоретическое значение, так как они оказывают большое влияние на грамматическую структуру предложения в целом.

SECTION 5. Jurisprudence

Boyko T. F., Tkachuk I. V. ORGANIZATION OF THE RESOLUTION OF QUESTIONS ABOUT THE SUITABILITY OF THE OBJECT OF RESEARCH FOR AN EXPLOSION AT THE POLTAVA SREFC MIA.

*Бойко Т. Ф.
директор Полтавського НДЕКЦ МВС*

*Ткачук І. В.
завідувач відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень*

Вимоги керівних документів щодо проведення спеціальних вибухотехнічних робіт та дотримання заходів безпеки при поводженні з вибуховими матеріалами, які на сьогоднішній час є актуальними (діючими) містять неузгоджені моменти між собою. Виконання однієї вимоги виключає виконання іншої.

Тому постає питання про створення дієвого алгоритму надходження та виконання вибухово-технічної експертизи з питанням про придатність об'єкта дослідження до вибуху.

1. Ініціатор проведення експертизи, як правило, узгоджує з завідувачем сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень (експертом) перелік запитань, які можуть бути вирішені експертами на даній стадії експертного дослідження.

2. На першій стадії експертного дослідження, як правило, вирішуються запитання, відповіді на які можуть дати перші п'ять етапів дослідження вибухових пристроїв (п. 4.7. Методики комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху):

- дослідження зовнішніх ознак вибухового пристрою;
- дослідження внутрішніх ознак пристрою неруйнівними методами;
- демонтаж об'єктів, що досліджуються;
- дослідження окремих вузлів і деталей, матеріалів і речовин;
- монтаж, перевірка працездатності механізмів і вузлів.

3. Якщо в процесі досудового слідства виникла необхідність визначити придатність об'єкта дослідження до вибуху, слідчий, після отримання висновку експерта і об'єктів дослідження, передає об'єкти дослідження до вибухотехнічного відділу ГУНП в Полтавській області та узгоджує зі спеціалістами - вибухотехніками місце і час проведення знищення (знешкодження) об'єктів дослідження.

4. Після знищення (знешкодження) об'єктів дослідження, слідчий звертається з клопотанням до суду про проведення вибухово-технічної експертизи на вирішення якої ставиться запитання щодо придатності знищених (знешкоджених) об'єктів дослідження до вибуху.

Наразі існують особливості підготовки та надання матеріалів після проведення знешкодження об'єкта дослідження (з'ясування придатності до вибуху). Так, у документі про призначення судової вибухово-технічної експертизи зазначаються:

Обставини справи (з ухвали про призначення вибухово - технічної експертизи):

«00.00.2018 року в було виявлено та вилучено предмет, схожий на гранату РГД-5 та предмет, схожий запал до неї.

00.00.2018 року зазначені вище предмети було направлено для проведення вибухово - технічної експертизи до Полтавського НДЕКЦ.

00.00.2018 року до ... ВП ГУНП в Полтавській області надійшов висновок № 00 судової вибухово - технічної експертизи від 00.00.2018 року у якому зазначається, що надані на дослідження предмети є: об'єкт дослідження № 1 - уніфікований запал ручної гранати модернізований УЗРГМ, до категорії бойових припасів не відноситься, є засобом підриву (засобом ініціювання вибуху); об'єкт дослідження №2 - корпус ручної гранати РГД-5 споряджений в середині, до категорії бойових припасів не відноситься.

З метою з'ясування придатності гранати РГД-5 з запалом УЗРГМ до вибуху, її було знешкоджено передбаченим конструкцією способом - шляхом висмикування за кільце запобіжної чеки запалу гранати з застосуванням пристрою для приведення в дію гранати дистанційним механічним способом на полігоні смт. Вакуленці, м.Полтава о 00 год.00 хв. 00.00.2018 року про що було складено акт знешкодження (розряджання, руйнування, знищення) вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів №00 від 00.00.2018 року.

Після підриву рештки гранати було зібрані і упаковані в спеціальний пакет вибухово - технічної служби. Окрім цього вузлові моменти слідчої дії були зафіксовані за допомогою фото та відео зйомки.

На вирішення експертизи поставити запитання:

1. На основі наданих фото та відеоматеріалів, протоколу проведення слідчого експерименту від 00.00.2018 року, акту знешкодження (розряджання, руйнування, знищення) вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів № 00 від 00.00.2018 року встановити чи придатна граната РГД-5 з запалом УЗРГМ за раніше проведеним дослідженням № 00 від 00.00.2018 року до вибуху?

На експертизу надати:

1. Рештки гранати, які упаковані в пакет вибухотехнічної служби Національної поліції № 0000.
2. DVD - R. диск з фото та відеоматеріалами знешкодження предметів вилучених 00.00.2018 року в смт. ..., який упакований в паперовий конверт.
3. Акт знешкодження (розряджання, руйнування, знищення) вибухових пристроїв, вибухових речовин або конструктивно схожих на них предметів № 00 від 00.00.2018 року.
4. Протокол проведення слідчого експерименту від 00.00.2018 року.
5. Копія висновку експерта № 00 від 00.00.2018 року.

Таким чином, даний підхід має ряд позитивних сторін в запропонованому алгоритмі організації вирішення питань про придатність об'єкта дослідження до вибуху.

1. Не порушуються вимоги керівних документів щодо руху об'єктів дослідження.
2. Відрив експертів від виконання перших п'яти етапів дослідження вибухових пристроїв (дослідження зовнішніх та внутрішніх ознак, демонтаж, дослідження окремих вузлів і деталей, монтаж) зведений до мінімуму.
3. У разі виїзду керівника вибухотехнічного підрозділу НДЕКЦ на полігон для проведення експериментальних вибухів, ініціатори проведення інших вибухово-технічних експертиз (з різних районів області) вимушені будуть чекати його

повернення на робоче місце. Оскільки матеріали при призначенні вибухово-технічної експертизи отримує керівник вибухотехнічного підрозділу або особа, яка його заміщає.

4. Узгодження виїзду для знищення вибухового пристрою (проведення слідчого експерименту) відбувається в межах підрозділів Національної поліції (ініціатор і ВТС) без залучення експертної установи, що має наступні переваги:

- не витрачається час для відправлення і організації задоволення різних клопотань, узгодження виїзду і т.п.;

- терміни виконання експертних досліджень не затягуються до вирішення питань про виїзд (ініціатор не завжди в змозі забезпечити транспорт для виїзду, не постають питання щодо дій у випадку несправності вибухотехнічної лабораторії і, та дій в разі неочікуваного виїзду спеціалістів – вибухотехніків для вирішення термінових завдань;

5. Не виникають суперечливі ситуації щодо розмежування завдань, вирішення яких буде покладено на працівників експертної служби МВС, ініціатора проведення експертизи і спеціалістів-вибухотехніків Вибухотехнічної служби Національної поліції.

6. Попереднє узгодження запитань, які виносяться на вирішення експертного дослідження виключають застосування вимог «Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» де вказано, що «Якщо запитання сформульовані нечітко або їх редакція незрозуміла, експерт невідкладно заявляє ініціатору клопотання про уточнення запитань. До вирішення заявленого експертом клопотання проведення судової експертизи або експертного дослідження призупиняється».

Таким чином, запропонований алгоритм є найбільш узгодженим із діючою законодавчою базою та має ряд переваг.

Smetrov O.G. SPECIFICIES OF THE EXAMINATION OF THE FACTS OF FIRES A CONSIDERABLE TIME BEFORE THE APPOINTMENT OF EXPERTISE

Сметров О. Г.

старший судовий експерт-вибухотехнік сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

У експертній практиці трапляються випадки коли для проведення експертиз надходять матеріали за фактами пожеж, які виникали набагато раніше. У зв'язку з цим після пожежна обстановка повністю знищена, тому виконання таких експертиз дещо ускладнене.

Для прикладу у травні 2016 року до Полтавського НДЕКЦ надійшла постанова про призначення додаткової пожежно-технічної експертизи за фактом пожежі, яка сталася у жовтні 2015 року.

Пожежа сталася у одному з райцентрів області у двох кафе, які були розташовані у одній будівлі, під одним дахом. В подальшому назовемо ці кафе «Роза» та «Нарцис».

На момент призначення експертизи вказані кафе вже провели у приміщеннях ремонт та відновили роботу, тому провести будь-який огляд можливості не було.

На експертизу були надані лише матеріали кримінального провадження.

На вирішення експертизи були поставлені питання:

1. Де був осередок пожежі?
2. Яка причина виникнення пожежі?

Для відповіді на поставлені питання спочатку були вивчені надані матеріали. В ході вивчення яких було встановлено.

Гр. Ххххх. у поясненні, протоколі допиту та на схемі до протоколу допиту вказує, що вона мешкає у будинку, який розташований з тильної сторони кафе «Нарцис».

ХХ.10.2015 вона була вдома. Близько 15 години почула запах «плавленої пластмаси». Впевнившись, що у квартирі нічого не горить вона вийшла на подвір'я та запитала у сусідки, що горить. Сусідка показала на кафе «Нарцис». Ххххх. «...побачила, що палає вогонь на території літнього двору кафе «Нарцис», а саме в місці, де були розташовані дві труби. Полум'я було навкруги згаданих труб та нібито їх обгортало знизу доверху». Далі полум'я «...за допомогою вітру перекинулося на кришу розташованого поблизу кафе «Роза». Під час огляду місця пожежі після її ліквідації Ххххх. бачила у котельні 2 котла. До одного з них, а саме до котла на твердому паливі були під'єднані ті самі труби біля яких вона бачила вогонь.

У протоколах допиту учасників гасіння вказано, що коли вони прибули на виклик для гасіння пожежі у кафе «Нарцис», то вогонь вже поширився і на дах кафе «Роза». Найбільш інтенсивне горіння відбувалося на задньому дворі кафе «Нарцис».

У протоколі допиту головного інспектора РС ГУДСНС України у Полтавській області вказано: «Детальним оглядом внутрішнього двору кафе «Нарцис» мною було відмічено, що поряд з приміщенням котельні було розміщено близько трьох вогнегасників, які були використані. Найбільші прогари та вигорання оздоблювального матеріалу були відмічені на зовнішніх стінах та безпосередньо в приміщенні котельні на стелі в місці дотикання димових труб до дерев'яних дощок та балок стелі. В місці проходження димових труб через стелю була наявна протипожежна розділка, ширина якої складала орієнтовно 10-15 см. Також свідченням інтенсивного горіння в приміщенні котельні був той факт, що пластикові водопровідні труби були розплавлені внаслідок чого вода безпосередньо виливалася в приміщенні котельні».

У протоколах допитів працівників кафе «Роза» вказано, що пожежа виникла на літньому майданчику кафе «Нарцис», далі вогонь поширився на горище та другий поверх кафе «Роза». Працівники кафе «Роза» опаленням, обігрівальними приладами не користувалися. Аварійних режимів роботи електрообладнання не спостерігалось. Крім того у протоколі допиту однієї з працівниць вказано, що задній двір кафе «Флінт» був накритий очеретом.

У протоколах допитів працівників кафе «Нарцис» вказано, що ХХ.10.2015 року близько 15 години у кафе відвідувачів не було і одна з них пішла на кухню і по дорозі відчула запах диму, вийшла на задній двір «...де все було в диму та що саме горіло я не бачила через дим. Дим ішов зі сторони заднього літнього дворику, що межує з кафе «Роза». Ці свідчення були підтверджені іншою працівницею. Крім того вказано, що опаленням не користувалися, аварійних режимів роботи електрообладнання не помічали. Доступу відвідувачів до літнього майданчика не було. Ніяких вогневих чи інших ремонтних робіт не проводилося.

З протоколу огляду, зображень до нього, схеми зображень, зроблених під час огляду (диск) встановлено, що найбільші пошкодження у вигляді прогорання перекриття, знищення покрівлі спостерігається у котельні на літньому майданчику кафе «Нарцис», а саме в місці проходження димових труб через перекриття та покрівлю.

У топлицьнику котла на твердому паливі виявлено залишки згорілої деревини. Під час дотику до котла на твердому опаленні відчувається його тепло всередині. На стіні котельної відшарувалася штукатурка, вивалилася цегла.

За характером пошкоджень встановлено, що пожежа розповсюджувалася «зверху вниз».

Біля котельної на підлозі літнього майданчику знаходилися обгорілі дрова. Димові труби від котла на твердому паливі прикріплені до незахищених дерев'яних конструкцій перекриття металевою скобою. Від даху труби азбоцементні.

В нижній частині приміщення котельні горіння не відбувалося.

На струмопровідних жилах спаїв, напливів, заовалень не виявлено. Ізоляція пошкоджена зовні.

Слідів розлиття ЛЗР та ГР не виявлено. Речовин та матеріалів, схильних до самозаймання, а також їх залишків не виявлено.

Територія кафе огорожена, вільного доступу з тильної сторони не має.

Далі проведено порівняльне дослідження під час якого було проведено порівняння вказаних вище даних та даних інформаційно-методичної та нормативної літератури.

Версії щодо виникнення пожежі через самозаймання речовин та матеріалів; теплові прояви аварійних режимів роботи електрообладнання; в результаті занесення стороннього джерела запалювання логічно спростовуються фактами, зафіксованими у матеріалах провадження.

В результаті проведеної роботи було зроблено висновки:

- осередок пожежі знаходився в місці проходження димових труб від котла опалення на твердому паливі через перекриття та покрівлю котельні розташованої на літньому майданчику кафе «Нарцис»;
- причиною виникнення пожежі послугувало тепло, отримане від більш розігрітого або розжареного предмету (димоходу опалювального котла на твердому паливі, який був встановлений у котельні кафе «Нарцис»).

SECTION 6. Pedagogical sciences

Ananchenko K.V., Pakulin S.L., Zantaraia H.M. DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF ATHLETES ENGAGED IN MARTIAL ARTS

Ananchenko K.V.

Candidate of sciences (Physical Education and Sport), associate professor, associate professor of Department of Single Combats, Kharkov State Academy of Physical Culture (Kharkov, Ukraine)

Pakulin S.L.

Doctor of sciences (Economics), academician Ukrainian Science Academy of National Progress, Leading Researcher, Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» (Kyiv, Ukraine)

Zantaraia H.M.

Postgraduate student, Department of Single Combats, Faculty of Sports Games and Single Combats, Kharkov State Academy of Physical Culture (Kharkov, Ukraine)

"НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ЕДИНОБОРЦЕВ"

Сущность психологии единоборств составляет мотивация достижения успеха, стремление быть первым в состязании с равным. Достижение победы требует от спортсмена максимальной мобилизации его физических и психических возможностей как в процессе подготовки к соревнованиям, так и непосредственно в соревнованиях [1, с. 41]. Современный спорт характеризуется исключительной плотностью результатов и предельной мобилизацией участников. При одинаковой квалификации, уровне развития физических качеств, технической и тактической подготовке преимущество имеет спортсмен с высоким уровнем психической готовности и соответствующими ей показателями личности. Поэтому совершенствование психологической подготовки юных единоборцев является актуальной проблемой спортивной науки.

В настоящее время отмечается высокий уровень конкуренции в соревновательной деятельности единоборцев. Исследователи отмечают, что в современном спорте высших достижений невозможно добиться высоких спортивных результатов только за счет возрастания объема и интенсивности тренировочных нагрузок, следовательно, особую актуальность приобретает поиск резервов дальнейшего повышения спортивного мастерства. Таким резервом может стать комплексный психолого-педагогический подход оптимизации психических состояний спортсменов. По результатам многих исследований, эмоциональные состояния оказывают прямое влияние на работоспособность спортсмена. Спортсмен должен владеть собой, своими действиями, переживаниями, чувствами, поступками, уметь

регулировать свое поведение в экстремальных условиях [2, с. 112]. Однако научных публикаций, посвященных совершенствованию психологической подготовки юных единоборцев, явно недостаточно.

В ходе проведенного исследования нами выявлены следующие проблемы спортивной науки: 1) противоречия между несовершенством традиционно сложившейся системы подготовки юных единоборцев и осознанием значимости методов психологической коррекции и самокоррекции в учебно-тренировочном и соревновательном процессах; 2) объективно существующая потребность тренеров и спортивных психологов совершенствовать процесс психологической подготовки юных единоборцев и недостаточная теоретическая и практическая разработанность данного вопроса; 3) необходимость творческого поиска спортсменом резервов повышения своих спортивных результатов за счет психологических средств и методов подготовки, обобщения собственного опыта и недостаточной компетентностью тренера в вопросах психологической подготовки.

Цель статьи – обоснование направлений совершенствования психологической подготовки юных единоборцев.

В ходе тренировок приходится иметь дело с диагностикой лабильного, быстро меняющегося состояния юных единоборцев. Чтобы повысить эффективность тренировочной и соревновательной деятельности, необходимо с определенной мерой вероятности диагностировать актуальное психическое состояние как состояние психической готовности или неготовности к выполнению конкретного упражнения. Диагностика психического состояния предполагает использование таких методик, которые допускали бы повторность в работе с одним и тем же человеком.

Практика и специальные исследования позволили нам разделить все известные методы управления психическими состояниями на несколько групп:

- физические;
- психотерапевтические;
- психологические;
- педагогические.

В широкой спортивной практике наибольшее применение находят методы психолого-педагогического характера. При помощи этих методов тренер не только стимулирует волевые качества единоборца, но и вырабатывает у единоборцев соответствующие установки, создает такие оптимальные психические состояния, которые способствуют достижению оптимальной работоспособности или отдыху.

Их можно разделить на методы словесного и методы смешанного воздействия. К методам словесного воздействия относятся: разъяснения, убеждения, одобрения, похвала, требования, приказ, примеры из спортивной жизни тренера и других спортсменов, критика и др.

К методам смешанного воздействия относятся: поощрения, награждения, одобрения, наказание, срочная информация о результатах действия, специальные упражнения для самонастройки, упражнения для отвлечения от неприятных мыслей. Эффективность методов словесного воздействия зависит во многом от авторитета тренера, его умения подобрать нужные слова и примеры, оказывающие эмоциональное влияние на спортсменов, логичности и образности речи, правильности замечаний. Одной из основных форм воздействия тренера на юных

спортсменов является убеждение, основой которого служит разъяснение сути явления, причинно-следственных связей и отношений. Убеждать можно не только словом, но и делом, личным примером. Аргументации можно придавать любой характер: нравственный, гражданский, даже эгоистический. В отличие от убеждения, внушение адресовано не разуму и логике человека, не готовности мыслить и рассуждать, а к чувствам, к готовности спортсмена получить инструкцию к действию, указание, распоряжение. Принуждение используется обычно в тех случаях, когда другие формы недействительны или когда нет времени, чтобы их использовать. Принуждение выражается: в прямом требовании к спортсмену согласиться с его мнением и предлагаемым решением, принять готовый эталон поведения; в выполнении распоряжений тренера. Принуждение работает только в том случае, если принуждающий имеет более высокий статус, чем принуждаемый. Добиться повиновения можно обещанием поощрения, призывом к совести и сознательности юных единоборцев, созданием безвыходной ситуации и, в худшем случае, угрозой.

Применяя методы смешанного воздействия, тренер, помимо слов использует наглядный показ, отзывы других людей, различные упражнения и прочее. Он может поощрить юных единоборцев, похвалить их от имени коллектива, прочитать отзывы о соревнованиях в печати. Поощрение, как и наказание, воздействует не только на спортсмена, но и на товарищей по команде, изменяя их отношение к единоборцу. В результате меняется самооценка, повышается или понижается уровень притязаний, активность, целеустремленность. Умение тренера заставлять, побуждать юного единоборца постоянно преодолевать трудности тренировки, быть дисциплинированным, твердо выполнять режим и распорядок дня, играет огромную роль в волевой подготовке единоборцев. Среди основных принципов обучения, позволяющих хорошо усвоить данную информацию, видятся принципы доступности, сознательности, активности, систематичности и последовательности, что должно, в конечном счете привести к прочному закреплению преподаваемого материала. Психологические методы включают в себя приемы переключения внимания на нейтральные объекты и темы, идеомоторную тренировку (использование мысленных действий, направленных на мысленное, обязательно технически совершенное выполнение технических и тактических действий). Ученые полагают, что идеомоторную тренировку целесообразно использовать спортсменам для саморегуляции психических состояний, у которых оно чаще проявляется в форме стартовой лихорадки. Нами было выявлено, основываясь на результатах собственных экспериментальных исследований, что идеомоторная тренировка перед соревнованиями дает такой же эффект, как и специальная разминка. Мы считаем, что наибольший эффект применения идеомоторной настройки выражается в снижении у спортсменов чувства тревожности и неуверенности перед стартом.

Психолог, начинающий работать с командой юных единоборцев, нередко сталкивается с рядом трудностей. Они возникают из-за того, что психолог, правило, не может присутствовать в команде на всем протяжении подготовки спортсменов. Однако если он работает с ними достаточно долго, ему очень непросто увязать свою деятельность с ежедневным тренировочным процессом, сделать свою работу его органической составной частью.

Поэтому главная задача профессионального психолога - быть нужным в первую очередь тренеру: консультировать его по всем вопросам психологической

подготовки спортсменов, выполнять ту работу, которую сам тренер выполнить не может (например, провести коррекцию неудовлетворительных психических состояний, последовательно, с методически четких позиций, воспитывать у отдельных спортсменов способность к самоконтролю и саморегуляции, оперативно настраивать их на выполнение конкретной деятельности, разрабатывать, апробировать и внедрять перспективные методы психорегуляции в практику работы тренеров и врачей команды).

Вся эта работа должна носить комплексный характер. Очень важно, чтобы тренер и психолог понимали конкретные назначения всех мероприятий, выполняемых или планируемых психологом и активно участвовали в них. Кроме того, необходимо систематически подводить итоги этой совместной деятельности и намечать новые цели и задачи.

На первом этапе предусматривается использование различных средств и методов гетерорегуляции с целью создания у спортсменов представления о том, что он должен достигнуть самостоятельно. Важно формировать в сознании спортсмена условно рефлекторные связи между словами и ощущениями тяжести тела, прохлады, легкого тела, ясной («пустой») головы и т.п.

В этот период используются различные аппаратные и вербальные средства гетерорегуляции. Роль спортсмена в основном пассивная: все ощущения ему создают, а он лишь фиксирует их в памяти.

На втором этапе спортсмен уже сам должен учиться формировать ощущения. Процесс саморегуляции ведется с помощью вспомогательных средств и без них. Здесь важно найти «ключ к себе», т.е. конкретный технический прием, конкретное средство самовоздействия, с помощью которого можно будет добиться необходимой стадии расслабления или, наоборот, мобилизации. На третьем этапе отработанная, индивидуально значимая система саморегуляции автоматизируется. Важно, что на уровне представлений эти реакции настолько отработаны, что могут реализовываться практически мгновенно.

Человек при этом может даже полностью не осознавать нового ощущения, но оно уже способно включать комплекс полезных и рациональных защитных психофизиологических механизмов. Например, у единоборца появляется чувство боли в боку, по механизму самоприказа немедленно формируется защитная реакция в виде локального ощущения тепла или срабатывает так называемая реакция самоанестезии, когда спортсмен как бы не замечает боли. Без этого было бы необходимо просто терпеть, что намного нерациональнее. Другой пример: когда во время ведения поединка появляется чувство усталости и начинает нарастать влияние комплекса факторов, лежащих в основе утомления, также рациональнее вместо настройки на терпение получить самоприказ: «Я ничего не чувствую» или «тело легкое, невесомое, нет никаких мыслей». На третьем этапе идет систематическая тренировка степени доминирования конкретных состояний, которые уже сформированы и имеют конкретное выражение.

Анализ работ по применению психолого-педагогических методов регуляции психического состояния показывает, что эффективность большинства из них проверялась перед стартом. В то же время, результаты аналитического обзора специальной литературы убедительно показывают, что психическая напряженность у спортсменов появляется задолго до соревнований, и эта преждевременная

активизация оказывает сильное отрицательное воздействие на предстартовое состояние и на эффективность соревновательной деятельности.

Психологические методы профилактики психических дисгармоний показали свою эффективность.

Самовнушение, так же, как и внушение, - категория психологическая. Сюда в определенном смысле можно отнести и такие понятия, как самовоспитание, саморегуляция, самовоздействие и т. д.

Существует много определений самовнушения. Под самовнушением понимают «усиление влияния представлений на вегетативные или психические процессы, вызванные психической активностью лица, проводящего самовнушение».

Произвольное самовнушение (метод КУЭ). Основываясь на своих практических наблюдениях, Куэ создал систему психотерапевтической помощи, которую назвал «школой самообладания путем сознательного самовнушения».

С современных позиций некоторые теоретические рассуждения Куэ кажутся упрощенными и даже примитивными. Тем не менее, созданный им метод произвольного самовнушения применяется в практике психотерапии и по сегодняшний день. Куэ считал, что главной причиной негативных эмоций является болезненное воображение. Овладение техникой начинается с предварительной беседы, во время которой разъясняется влияние самовнушения на организм, проводятся примеры целебного воздействия внушения и самовнушения при различных заболеваниях. Чтобы убедить спортсмена в том, что его собственные мысли, представления могут влиять на произвольные функции организма, нередко используется проба с маятником.

Во время сеанса спортсмен занимает удобную позу сидя или лежа, закрывает глаза, расслабляется и шепотом, без всякого напряжения 20 раз произносит одну и ту же формулу самовнушения. Сеанс самовнушения продолжается 3-4 минуты, повторяется 2-3 раза в день в течение 6-8 недель.

Важным направлением в системе психологической подготовки спортсменов является развитие способности к саморегуляции психических процессов и эмоционального состояния. Самостоятельное проведение единоборцем тренировочной работы, проявление самодисциплины, использование методов саморегуляции для успокоения и настройки на схватку позволяет единоборцам овладеть способностью самостоятельно регулировать свои психические процессы и эмоциональное состояние.

Психофизическая регуляция в спорте имеет следующие основные цели:

- понимание непосредственного влияния нравственного облика на устойчивость своей нервно-психической сферы и состояние здоровья;
- осознание психологических особенностей и закономерностей формирования своих основных психических состояний;
- выработка необходимых навыков психогигиены, рациональных привычек, черт характера и свойств личности;
- овладение приемами активной саморегуляции своего жизненного тонуса, уровнем работоспособности и творческих возможностей;
- понимание психологических механизмов коррекции и самокоррекции своих психических состояний.

Для характеристики психофизического тонуса спортсмена учитываются такие показатели, как количество энергии, затраченной организмом на ответную реакцию и мобилизованной в ответ на воздействующее возмущение, а также режим дыхания и степень релаксации скелетных мышц. Результаты исследований позволяют сделать вывод о возможности регуляции внутриклеточного энергетического обмена и связанного с ним синтеза поведенческих нейропептидов с помощью специальных методов психорегуляторной подготовки и нейролингвистического программирования, что значительно повышает толерантность к стрессовым перегрузкам.

Основная задача саморегуляции заключается в том, чтобы обеспечивать адекватность и экономичность поведенческих реакций, то есть должную приспособительную эффективность психофизических действий в целом. При этом основными механизмами саморегуляции уровня активности являются саморегуляция посредством «отреагирования», имеющая охранный характер, и методом изменения притока нервной импульсации, а иногда посредством изменения внешних условий. В процессе саморегуляции спортивной деятельности происходит функциональная интеграция интеллектуальных (мыслительных, умственных, когнитивных), эмоциональных (сенсорно воспринимаемых), психомоторных (поведенческих, двигательных) функций и различных процессов, проявляющихся в целостной деятельности спортсмена. Выдающиеся достижения в спорте, как правило, рождаются сначала в психической сфере спортсмена и только потом реализуются на спортивной арене. В момент установления высших спортивных достижений спортсмен как бы находится внутри себя, в состоянии транса, уверен в себе, абсолютно спокоен и полностью отрешен от социума.

Прогрессивная мышечная релаксация (метод Джекобсона). Этот метод предложен чикагским врачом Эдмундом Джекобсоном. Он исходил из общеизвестного факта, что эмоциональное напряжение сопровождается напряжением поперечно-полосатых мышц, а успокоение - их релаксацией. Естественно было предположить, что расслабление мускулатуры должно сопровождаться снижением нервно-мышечного напряжения.

Техника. Овладение техникой начинается с беседы со спортсменом, в процессе которой психолог объясняет механизмы лечебного воздействия мышечной релаксации, подчеркивает, что основной целью метода является достижение произвольного расслабления поперечно-полосатых мышц в покое.

Условно выделяют три этапа освоения техники прогрессивной мышечной релаксации:

Первый этап. Спортсмен ложится на спину, сгибает руки в локтевых суставах и резко напрягает мышцы рук, вызывая тем самым ясное ощущение мышечного напряжения. Затем руки расслабляются и свободно падают. Так повторяется несколько раз.

Второй этап (дифференцированная релаксация). Спортсмен в положении сидя учится напрягать и расслаблять мускулатуру, не участвующую в поддержании тела в вертикальном положении; далее - расслабляться при письме, чтении, речи мышцы, не участвующие в этих актах.

Третий этап. Спортсмену предлагается путем самонаблюдения установить, какие группы мышц у него более всего напрягаются при различных отрицательных эмоциях или болезненных состояниях. Затем посредством релаксации локальных

мышечных напряжений можно научиться предупреждать или купировать отрицательные эмоции или болезненные потрясения.

Аутогенная тренировка (метод Шульца).

Аутогенная тренировка - это самовнушение в состоянии релаксации (низкая ступень) или гипнотического транса (высшая ступень). Создателем метода аутогенной тренировки считают Иоганса Генриха Шульца, ему же принадлежит и термин «аутогенная тренировка». Временем создания метода считают 1932 год, однако корни его рождения уходят в далекое прошлое.

Она по своему характеру является методом синтетическим.

Предложенная методика аутогенной тренировки в отличие от ее многочисленных модификаций называется классической и делится на 2 ступени; 1-я, или начальная (АТ-1), и 2-я, или высшая (АТ-2).

Техника АТ-1. Перед началом тренировки со спортсменом проводится беседа, в которой в доступной форме объясняется физиологические основы метода, механизмы воздействия на организм тех или иных упражнений. Сеансы проводятся лежа или сидя, в позе «кучера» (голова склоняется вперед, кисти и предплечья - на коленях, ноги удобно расставлены).

Техника АТ-2. К высшей ступени аутогенной тренировки относится упражнение, цель которых заключается в тренировке процессов воображения (со способностью к визуализации представлений) и нейтрализации аффективных переживаний. В основе упражнений высшей ступени аутогенной тренировки лежит медитация. Упражнения по аутогенной модификации включает в себя специальные упражнения для внутренних органов и формулы-намерения. Упражнение по аутогенной нейтрализации включает в себя аутогенное отреагирование и аутогенную вербализацию. Вскрытие и отреагирование психотравмы ведет к ее нейтрализации и выздоровлению. Иногда процесс «воспроизведения» психотравмирующих причин завершается аффективной реакцией (аутокатарсис).

Психотоническая тренировка по Мировскому-Шогаму. Обычно аутогенная тренировка направлена на расслабление, успокоение и в конечном итоге на транквилизирующий эффект. Появились такие понятия, как «психомышечная тренировка», «психогенная саморегуляция» (ПСР), «психорегулирующая тренировка» (ПРТ), «психофизическая тренировка» (ПФТ), «эмоционально-волевая подготовка» (ЭВЛ), «психосоматическая гимнастика» (ПСГ).

Психомышечная тренировка по Алексееву. В основе лежат следующие элементы:

- умение расслабиться;
- способность максимально ярко, с предварительной силой воображения, но, не напрягаясь, представить содержание формул самовнушения;
- умение удержать внимание на избранном объекте;
- умение воздействовать на самого себя нужными словесными формулами.

Обучение проводят в форме гетеротренинга. Чаще применяются в спортивной практике. Сочетанное применение аутогенной тренировки и обратной биологической связи (ОБС) является одним из перспективных направлений в психотерапии.

Нейролингвистическое программирование (НЛП). НЛП – это наука о воздействии слова на человека. Это методические приемы, позволяющие человеку посредством слова программировать себя и, затем изменять эти программы. Одним

из базовых положений НЛП является утверждение. Человек воспринимает и отражает окружающий мир посредством своих органов чувств.

Существует зависимость между доминирующей модальностью, в которой человек воспринимает мир, и словами, которыми он это восприятие выражает. Это предикаты речи.

Не менее важными «ключами доступа» к бессознательному являются невербальные, внешние признаки проявления мышления и эмоций. Прекрасными «ключами доступа» к бессознательному являются паттерны глаз.

Умение быстро распознавать «модальность», в которой пациент воспринимает мир, находить «ключи доступа» называется в НЛП подстройкой. Система, отвечающая за извлечение информации, называется ведущей, система, сверяющая полученный результат, - референтной. Цель психических процессов, ведущих к той или иной форме поведения, называется стратегией поведения. Мета-модель - это набор лингвистических средств для получения информации, которая скрыта для самого пациента.

Состояние, в котором находится часть спортсменов перед соревнованиями или отдельным поединком, по терминологии нейролингвистического программирования, является безресурсным. То есть в нем отсутствуют необходимые для эффективной деятельности, для победы, для того, чтобы справиться с проблемой ресурсы - мысли, чувства, стратегии, переживание, самочувствие, физиологические реакции и т.п. Соответственно, предоставление субъекту этих необходимых ему ресурсов выступает обязательным условием, а иногда и главным условием психорегуляции. Одновременно с этим некоторые спортсмены время от времени некоторые спортсмены не просто находятся в безресурсном состоянии, но в еще и в неустраивающем их негативном эмоциональном или психофизиологическом состоянии, которое бы они хотели изменить. В спортивной деятельности таких состояний достаточно много: тревога, неуверенность, боязнь соперника и т.п. В дополнение психики людей необходимыми им ресурсами и перевод из их проблемного в желаемое состояние довольно легко и быстро осуществляется в нейролингвистическом программировании с помощью техник «якорения», привязкой состояний человека, к некоторым шаблонам поведения или входом восприятия для последующего воспроизводства и использования. Процесс, посредством которого любой стимул или репрезентация (внешняя или внутренняя) оказывается связанной с некоторой реакцией запускает ее появление.

Например, спортсмен, победивший на Олимпийских играх, во время процедуры награждения, когда в его честь исполняется гимн страны, испытывает необычайные чувства радости, уверенности, эмоционального подъема. Прослушав заново данную мелодию (или хотя бы при воспоминании или представлении ее, что она звучит здесь и теперь) поднимается настроение. Мгновенно срабатывает цепочка: стимул (любимая мелодия)-реакция (подъем настроения). Большинство якорей устанавливается путем большого количества повторений - постоянно воспроизводящейся связи «стимул - реакция». Например, если спортсмен несколько раз готовился к крупным соревнованиям на какой-то спортивной базе и после этого выступил на соревнованиях успешно, эта база становится для него позитивным якорем, с которым ассоциируется уверенность в победе, чувство успеха, приятный

эмоциональный фон. И спортсмен автоматически будет стремиться на эту базу для того, чтобы лучше подготовиться к соревнованиям. Однако, эта же спортивная база может стать для спортсмена и негативным якорем, и он бессознательно будет избегать ее. Обычно якоря срабатывают автоматически, и поэтому состояние людей меняется позитивно или негативно без явного и сознательного контроля со стороны самих людей. Для того, чтобы выработать якорь, нужно, прежде всего, определить состояние, которое будет спортсмену полезно. Например, уверенность, собранность, спокойствие, состояние психического и физического подъема и т.п. Затем вспомнить его и постараться побыть в этом состоянии как можно полнее и интенсивнее. А далее просто подключить желаемому ресурсному какой - то сигнал - например, слово, звук, прикосновение, позу жест или зрительный образ. Для спортсменов это может быть сжатие кулака. Для того, чтобы было для тренирующихся предметным, рекомендуется отыскивать конкретную ситуацию, в которой субъект хотел бы по-другому действовать, чувствовать или просто быть другим. Потом надо подумать о том ресурсе, в котором он нуждается в данной ситуации - уверенности, смелости, настойчивости или компетенции. Когда удалось определиться с ресурсом, надо вспомнить все те случаи, когда у спортсмена был этот ресурс, и выбрать тот случай, в котором он проявлялся наиболее отчетливо и интенсивно. После того, как удалось выбрать ресурс: реальный или вымышленный, нужно усвоить этот ресурс с помощью техники наложения. Необходимо выбрать якоря, которые будут воссоздавать ресурсное состояние. Это может быть нечто кинестетическое - например, нажатие на определенную точку плеча или руки или просто сжатие большого и указательного пальцев, сжатие кулака; аудиальные якоря, произнесенные созвучным ресурсному состоянию тоном и даже визуальные - например, некий образ или символ. Опять таки соответствующий ресурсу.

Необходимо помнить, что якорение должно присутствовать на каждом занятии тренинга. Руководителю тренинга в обязательном порядке рекомендуется поставить у обучаемых два якоря: комфорта и «здесь и теперь». Первый якорь необходим для того, чтобы участник тренинга в любой момент мог быть возвращен в состояние удобства и спокойствия - ведь во время проработки его проблемы руководитель может столкнуться с крайне неприятными ситуациями и состояниями из жизни спортсмена.

Однако в связи с многоуровневостью психического состояния более действенным должно быть применение комплекса психолого-педагогических упражнений из различных методических подходов, объединенных основной идеей тренинга.

На каждом этапе психологической подготовки спортсменов возникают определенные проблемы, поэтому целесообразно продумать и организовать поэтапную психологическую подготовку в зависимости от задач, стоящих перед спортсменами в разные периоды. Так на начальном этапе необходимы актуализация и мотивация психологической работы, создание у спортсменов интереса к работе над собой. В группах начальной подготовки тренер обычно сталкивается с проблемой длительного удержания внимания на определенном объекте. Создание интереса уже само по себе способствует концентрации внимания. Подчинение внимания, его избирательное удержание - первый шаг сознательной работы мозга. Научиться произвольно управлять своим вниманием - значит, положить начало к

контролю над собою, к повышению эффективности работы и к скорейшему достижению поставленной цели. Предлагаемые ниже упражнения проводятся в индивидуальной и групповой формах в виде игровой деятельности, систематически, с постепенно нарастающей сложностью и в тесной связи с задачами технической и физической подготовки на каждом конкретном этапе. Используются психотехнические игры, аутогенная тренировка, психорегулирующая тренировка.

Выявленные нами в ходе проведенного исследования направления совершенствования психологической подготовки юных единоборцев позволяют повысить эффективность тренировочного процесса и соревновательной деятельности спортсменов.

Перспективы дальнейших научных исследований – экспериментальное подтверждение эффективности компонентов психологической подготовленности единоборцев.

Литература:

1. Ananchenko, K.V. The features of the modern technique of competitive activity of athletes engaged in martial arts / K.V. Ananchenko, S.L. Pakulin // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 11. Pedagogical sciences» (22 грудня 2018 р., м. Чернігів, Україна). – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – С. 31–45.
2. Pakulin, S.L. Features and structure of competitive activity of athletes engaged in martial arts (Особенности и структура соревновательной деятельности единоборцев) / S.L. Pakulin, K.V. Ananchenko // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 11» (22 грудня 2018 р., м. Чернігів, Україна). – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – С. 109–117."

Ignatenko V.O. Formation of leadership qualities of military .

Ignatenko V.O. Cadet of 5 years of studies Ivan Kozhedub Kharkiv National University of Air Force Kharkiv, Ukraine

*Yandola K.O. senior teacher Department of Psychology and Pedagogy
Ivan Kozhedub Kharkiv National University of Air Force
Kharkiv, Ukraine*

*Ігнатенко В. О.
Курсант 5-го курсу Харківського національного університету Повітряних Сил
імені І. Кожедуба
М. Харків, Україна*

Проблема формування лідерських якостей військовослужбовців в сучасних умовах є дуже актуальною, що обумовлено особливостями військової діяльності, що висуває нові та жорсткі вимоги до майбутніх офіцерів.

Сучасний військовослужбовець це не тільки людина, яка має хороший фізичний розвиток та витривалість. Важливими складовими є наявність певних знань

щодо експлуатації військової техніки, управління діяльністю військового колективу; виховання і навчання особового складу підрозділу (частини); розуміння необхідності постійного самовдосконалення та розвитку. Крім того, сучасність ще й вимагає гнучкості мислення, вміння приймати нестандартні рішення, працювати в умовах невизначеності, глибоко осмислювати свої професійні недоліки та надбання тощо. Все це характеризує саме сучасного військовослужбовця.

Вивчаючи наукову літературу вітчизняних та зарубіжних вчених, можна побачити, що начну увага сьогодні прикута вивченню теорій та стилів лідерства, особлива увага приділяється й переліку лідерських якостей, шляхів та технологій їх розвитку.

Відтак, лідерство є предметом дослідження таких науковців як Агеєв, Г. Андрєєва, В. Бондаренко, А. Лутошкін, О. Мармаза, Б. Паригін, О. Пономарьов, О. Романовський, Н. Семченко, Л. Уманський, Ф. Хміль, З. Черваньова, С. Шацький, В. Ягодніков тощо

Лідерством у військовій сфері приділяють увагу А. Агаєв, О. Кокун, І. Пішко та інші.

Незважаючи на значну кількість вітчизняних та зарубіжних робіт, все одно не існує однозначної думки щодо того, які якості притаманні лідерам.

Метою статті є узагальнення лідерських якостей, притаманних сучасним військовослужбовцям.

Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити поняття «лідер» та «лідерство», а також існуючі класифікації лідерських якостей.

Історичний аналіз слова «лідер» показує, що воно походить від західнонімецького *laithjan*, яке в англійській мові поступово перетворилося на дієслово *to lead* зі значенням «вести», а потім, приблизно в іменник *a leader* – «той, хто веде», тобто направляє рух, показує шлях, допомагає або змушує йти з собою і за собою.

Серед військовослужбовців слово *a leader* почали використовувати для позначення воєначальників - загальновійськових командирів (*troop leader*), полководців (*military leader*), флотоводців (*flotilla leader*).

Лідерство є поняттям міждисциплінарним, а отже є предметом дослідження соціологів, психологів, філософів тощо.

В сучасній літературі лідер визначається по-різному. Так, І Алтуніна наголошує, що лідер – це член групи, чий авторитет, владу і повноваження добровільно визнаються іншими членами групи, готовими йому підкорятися і слідувати за ним. В психологічному словнику знаходимо таке визначення: член групи, якому вона надає право приймати найвідповідальніші рішення, що стосуються інтересів усієї групи. На думку М. Прищак та М. Мацко лідер – це особистість, що користується визнанням та авторитетом в групі і за якою група визнає право приймати рішення про дії у важливих ситуаціях, бути організатором діяльності групи і регулювати відносини в ній.

Отже, можна зробити висновок, що лідер – це авторитетна людина, яка є членом групи, діяльність якої вона спрямовує, приймаючи найвідповідальніші рішення з метою досягнення загальної мети з урахуванням інтересів членів групи.

Щодо поняття «лідерство», то воно тлумачиться науковцями наступним чином. І Алтуніна характеризує лідерство як потужний фактор вдосконалення управлінської

спроможності та результативності діяльності органів влади. В. Новак, Т. Мостенська, О. Ільєнко визначають лідерство як здатність здійснювати вплив на окремих осіб і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення цілей організації тобто забезпечувати ефективну взаємодію членів групи. О. Моргулець трактує лідерство як певний тип управлінської взаємодії, який ґрунтується на більш ефективному для даної ситуації поєднанні різних джерел влади і спрямований на спонукання людей до досягнення загальних цілей.

Отже, лідерство – це здатність людини здійснювати вплив на інших людей через раніше отриманий досвід шляхом домінування та підкорення собі людей.

Аналізуючи поняття «лідер» та «лідерство» можна визначити ключові слова: авторитет, влада, група, вплив.

Хотілося б більш докладно зупинитися на співвідношенні «авторитет-лідер», що особливо важливо у військовій сфері. Постає питання лідерство та авторитет можна вважати ідентичними поняттями.

З цього приводу цікавим є дослідження В. Стасюк, яка підкреслює принципову відмінність цих понять, зазначаючи, що успіх у військовій управлінській діяльності залежить не так від рівня посади та сили влади, як, перш за все, від сили особистого авторитету командира. Є духовні цінності, без яких не може бути хорошого командира. До цих цінностей належить авторитет командира та його спроможність бути лідером у військовому колективі. І навпаки, військовий керівник, який не має належного авторитету та неспроможний бути лідером, не зможе організувати життєдіяльність підпорядкованого йому військового колективу належним чином.

На думку науковця авторитет – довіра, якою користується командир у підлеглих, вищого начальства і колег по роботі, а також колективу відповідності суб'єктивних якостей командира об'єктивним вимогам. Авторитет варто розглядати як систему відносин, цінностей і результат роботи. Авторитет командира пов'язаний із виконанням основних функцій відповідно до посади, підкріплюється особистими рисами і високими моральними якостями. У цьому розумінні варто розрізняти два джерела (статуси) авторитету: офіційний, обумовлений посадою (посадовий статус), та реальний – фактичний вплив, реальна довіра і повага (суб'єктивний статус).

З метою оцінювання рівня авторитету та лідерства командирів (начальників) ЗСУ Наказом Генерального Штабу ЗСУ № 249 від 05.07.2018 року затверджено відповідну Інструкцію.

Згідно цієї Інструкції:

- авторитет командира (начальника) характеризується рівнем поваги і довіри до нього з боку усього особового складу і старших начальників, його здатністю ефективно впливати на підлеглих, для їх свідомого та добровільного виконання визначених завдань.

- лідерство командира (начальника) - це професійно важливе явище, що проявляється у поведінці, спілкуванні та професійній діяльності командира в неофіційній площині взаємовідносин з особовим складом, його здатність впливати на основі сформованих морально-психологічних якостей і цінностей па окремих військовослужбовців або на групу в цілому з метою спрямування їхніх зусиль на виконання визначених завдань.

Оцінювання проводиться із застосуванням опитувальника, який містить 40 тверджень. Перші двадцять використовують для оцінювання рівня авторитету, а

решта – рівня лідерства. Кількісним виразом сукупного рівня авторитету і лідерства командирів (начальників) є усереднений показник рівня авторитету і рівня лідерства

Висновок щодо визначення рівня авторитету і лідерства формулюється на підставі чотирирівневої методики оцінки.

Оцінювання проводиться експертною групою, а також здійснюється самооцінювання.

Розмаїття у підходах щодо визначення понять «лідер» та «лідерство» призвело до появи низки лідерських якостей.

Так, в одних джерелах знаходимо, що основними лідерськими якостями особистості є такі: активність, рішучість, упевненість у собі, потреба в успіху, цілеспрямованість, креативність, здатність активно впливати на інших, організаторські здібності, комунікативність, готовність до ризику, емоційна стійкість, наявність сили волі, здатність до емпатії, уміння розв'язувати конфлікти, стресостійкість.

На думку С. Коссен, справжній лідер має володіти здатністю творчо вирішувати проблеми; уміти доносити ідеї до послідовників; уважно слухати інших людей і прислухатися до їхніх порад; бути переконливим; товариським; мати широке коло інтересів; почуття власної гідності, упевненість у собі.

У свою чергу З. Гапонюк виділяє такий комплекс лідерських якостей:

- загально професійні якості: висока теоретична й практична підготовка, системне бачення професійних проблем, здатність до професійної адаптації, здатність до прогностичної діяльності, здатність виконувати функціональні обов'язки; володіння методами керування колективом, уміння бачити ключове завдання, уміння розподіляти роботу в колективі;
- якості творчої діяльності: широкий загальний світогляд, творче ставлення до роботи, володіння методами творчості, педагогічна майстерність, висока методична підготовка;
- соціально-психологічні якості: уміння організувати продуктивні особистісні контакти, внутрішньо колективне спілкування, уміння враховувати індивідуальні особливості підлеглих, вимогливість до них, уміння розбиратися в людях, здатність привертати до себе людей, викликати довіру, здатність впливати на підлеглих особистим прикладом, задавати бадьорий, діловий тон у роботі, уміння переконувати інших, врівноваженість, схильність до вивчення людей, інтерес до їхніх потреб;
- соціально-комунікативні якості: уміння відстоювати інтереси свого колективу, організувати контроль і стимулювати інших членів групи, легко вступати в контакт з людьми, товариськість, психологічний такт, відповідальність, обов'язковість, чесність і порядність, нормальна емоційно-психологічна збудливість, правильність артикуляції, гарна постановка голосу.

Інші учені визначають вісім основних якостей, якими мусить володіти лідер: здатність встановлювати й підтримувати систему взаємин із рівними собі людьми; здатність керувати підлеглими, долати усі перешкоди, труднощі і проблеми, які приходять разом із владою та відповідальністю; здатність вирішувати конфлікти й знімати стрес; вміння ефективно обробляти й оцінювати інформацію; уміння приймати нестандартні управлінські рішення за наявності неясних або сумнівних альтернативних варіантів дій, інформації та мети; здатність знайти оптимальний варіант в умовах обмеженого часу й нестачі інших видів ресурсів; мати хист

підприємця – здатність йти на певний ризик у разі нововведень в організації; - здатність до самоаналізу.

Розмаїття лідерських якостей ще й пов'язано з різними ролями, які доводиться виконувати лідерам.

Лідер також характеризується наступним: має міцні управлінські навички і вміння, послідовний, підтримує ідеї колективу, правильно підбирає співробітників, турбується про інших членів колективу, створює позитивний морально-психологічний клімат, зацікавлений у результатах служби, піднімає значення організації, чітко розподіляє обов'язки між підлеглими, аналізує проблеми без критики конкретних людей, підтримує особистісний розвиток своїх підлеглих, заохочує творче вирішення проблем, намагається встановити зворотний зв'язок із ними.

Отже, військовослужбовцю (а особливо офіцерові) важливо володіти сукупністю лідерських якостей, завдяки яким він зможе професійно вирішувати завдання відповідно до своїх посадових, функціонально-рольових обов'язків і соціального призначення, що зумовлює необхідність його лідерської підготовки.

У психологічній структурі лідерських якостей сержантів та офіцерів А. Агаєв, О. Кокун, І. Пішко виділяють 5 основних компонентів: комунікативно-організаційний (комунікабельність, переконливість, тактовність, дипломатичність, емпатійність, гнучкість, розвинуті мовленеві та організаційні здібності); емоційно-вольовий (цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, вимогливість, самовладання, стресостійкість); мотиваційний (мотивація до лідерства та успіху); мисленевий (швидкість мислення, логічність, креативність, проникливість, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність, розсудливість); особистісний (активність, ініціативність, обов'язковість, надійність, відповідальність, почуття гумору, оптимістичність, чесність, патріотизм, прагнення до самовдосконалення).

Отже, розмаїття лідерських якостей, якими повинні володіти військовослужбовці, свідчить про необхідність дослідження методів їх діагностики, а також пошуку шляхів удосконалення військово-освітнього процесу з метою становлення та розвитку сучасних військовослужбовців-лідерів.

SECTION 7. Medical sciences

Misiurova S.V., Karpova N.V., Svid N.O. QUALITY ASSURANCE OF BIOCHEMICAL STUDIES WITH THE HELP OF VALIDATION PROCEDURES ON THE EXAMPLE OF METHOD FOR GLUCOSE LEVEL DETERMINING IN BIOLOGICAL LIQUIDS

Місюрьова С. В.

*Доцент, кандидат фармацевтичних наук
Кафедра клінічної фармакології та клінічної фармації
Національний фармацевтичний університет*

Карпова Н. В.

*Магістрант спеціальності Лабораторна Діагностика
Кафедра клінічної фармакології та клінічної фармації
Національний фармацевтичний університет*

Свід Н. О.

*Лікар-лаборант Лабораторії клінічної діагностики Клініко-діагностичного центру
Національний фармацевтичний університет*

м. Харків, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ БІОХІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ВАЛІДАЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР НА ПРИКЛАДІ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ГЛЮКОЗИ У БІОЛОГІЧНИХ РІДИНАХ

На теперішній час у світі спостерігається стрімке зростання захворювання на цукровий діабет. Число людей з підвищеним рівнем глюкози зросло з 108 мільйонів у 1980 році до 422 мільйонів у 2016 році. Глобальна поширеність захворювання серед людей старше 18 років зросла з 4,7% в 1980 р до 8,5% в 2016 році. За оцінками, в 2012 році 1,5 мільйона випадків смерті були безпосередньо викликані діабетом, а ще 2,2 мільйона випадків смерті були обумовлені високим вмістом глюкози в крові. Майже половина всіх випадків смерті, обумовлених високим вмістом глюкози в крові, відбувається у віці до 70 років. За прогнозами ВООЗ діабет буде займати сьоме місце серед причин смертності в 2030 році.

Для постановки діагнозу найчастіше серед лабораторних аналізів у пацієнтів назначають визначення рівня глюкози та глікованого (глікозильованого) гемоглобіну. Результати аналізу дають загальні уявлення про стан організму і в деяких випадках являються основою для подальшого поглибленого обстеження пацієнта.

Оптимальним шляхом отримання достовірного результату є реалізація заходів управління якістю клінічних лабораторних досліджень: стандартизація лабораторних процесів через розробку стандартних операційних процедур; загальне управління якістю клінічних лабораторних досліджень на основі розробки та виконання вимог міжнародних стандартів; контроль за якістю всіх етапів лабораторного процесу через впровадження процедури валідації. Валідація відповідно до вимог GLP (Належна Лабораторна Практика) трактується як «документована процедура, яка дає високий рівень впевненості в тому, що конкретний процес, метод або система будуть

послідовно приводити до результатів, що відповідають встановленим критеріям прийнятності. Кожна лабораторія повинна підтверджувати правильність використання всіх стандартизованих методів вимірювань. На разі у Лабораторії клінічної діагностики Клініко-діагностичного центру Національного фармацевтичного університету (КДЦ НФаУ) активно проводяться валідаційні роботи з оцінки придатності ряду гематологічних та біохімічних методик.

Метою нашої роботи було дослідження аспектів забезпечення якості у Лабораторії клінічної діагностики КДЦ НФаУ шляхом проведення валідаційних процедур з оцінки придатності методики визначення глюкози.

Об'єктом дослідження стала стандартизована біохімічна методика визначення рівня глюкози у зразках біологічних рідин. У якості контрольної сироватки був обраний «Хімічний контроль. Набір реагентів. Рівень 1», виробництва High Technology, Inc. (США) з відомою концентрацією аналітів. Вимірювання проводилися на автоматичному біохімічному аналізаторі Express Plus фірми Bayer (Німеччина). При обробці результатів досліджень були використані показники описової статистики та проведено ряд статистичних оцінок.

Процедура валідації методик складається з кількох етапів. Перш за все, був складений валідаційний сценарій: встановлені особливості методики визначення глюкози в біологічних рідинах; проаналізовані параметри, які потрібно оцінювати та проведений аналіз можливих причин втрати точності при визначенні рівня глюкози. По-друге, були розроблені протоколи для оцінки придатності даної методики та визначені валідаційні характеристики.

Оцінка внутрішньо-лабораторної збіжності та відтворюваності методики визначення концентрації глюкози фотометричним методом при роботі на біохімічному аналізаторі Express Plus, яка була проведена двома операторами-лаборантами однакової кваліфікації, вказує на відсутність грубих помилок в роботі аналізатора та статистично важливих відмінностей при проведенні вимірювань. Оцінка правильності методики, проведеної за допомогою контрольної сироватки довела, що систематична похибка не значима (по заданому критерію прийнятності). Отже, дана методика, яка була атестована, забезпечує правильність вимірів у межах лабораторії. Розширена невизначеність, яка була розрахована як метрологічна оцінка придатності, показала, що отримані значення рівня глюкози можна вважати точними та достовірними.

Валідація методики визначення глюкози в крові людини фотометричним методом довела, що дана методика має робочі характеристики, які відповідають регламентованим, задовольняє встановленим критеріям, а вимірюванні за допомогою її параметри відповідають належним. Все це дає можливість Лабораторії клінічної діагностики КДЦ НФаУ гарантувати надійність та достовірність отриманих результатів лабораторних вимірювань.

SECTION 8. Architecture

Anatskiy D.B., Vasilchenko A.V. STUDYING OF COMBINED INFLUENCE "EXPLOSION-FIRE" ON FIRE RESISTANCE OF STEEL COLUMN

Анацкий Д.Б.

*курсант факультета гражданской защиты
Национального университета гражданской защиты Украины, Харьков*

Васильченко А.В.

*канд. техн. наук, доцент, доцент
Национального университета гражданской защиты Украины, Харьков*

"STUDYING OF COMBINED INFLUENCE EXPLOSION-FIRE ON FIRE RESISTANCE OF
STEEL COLUMN"

"ИЗУЧЕНИЕ КОМБИНИРОВАННОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ВЗРЫВ-ПОЖАР НА
ОГНЕСТОЙКОСТЬ СТАЛЬНОЙ КОЛОННЫ "

Объекты повышенной опасности (ОПО) проектируются с учетом эпизодических (особых) воздействий, отражающих специфику производственных процессов. А в случае производственного процесса, не исключая взрыва, строительные конструкции рассчитываются на воздействие ударной волны.

В результате аварийных взрывов кроме повреждения строительных конструкций могут возникать пожары. Поэтому, следует ожидать, что деформации несущих строительных конструкций при взрыве повлияют на их несущую способность и, следовательно, на предел огнестойкости.

Вопрос в том, насколько сильно влияет деформация при взрыве строительной конструкции на её предел огнестойкости, нужно ли это учитывать при проверке степени огнестойкости здания и возможна ли дальнейшая эксплуатация здания после подобного комбинированного воздействия.

Значительная часть промышленных зданий представляет собой стальные каркасные конструкции. Поэтому имеет смысл изучить их поведение при комбинированном воздействии ""взрыв-пожар"". Гарантировать сохранность или повреждение огнезащиты при взрыве невозможно. Поэтому оценивать огнестойкость стальных конструкций целесообразно не по пределу огнестойкости, а по их критической температуре.

Для примера можно выбрать стальную колонну и оценить критические температуры при деформациях, не вызывающих потери ее устойчивости.

Такую колонну можно представить схематично в виде центрально сжатого шарнирно закрепленного на концах стержня. При взрыве действие на стержень ударной волны можно представить как кратковременный изгибающий момент (КИМ), вызывающий деформацию изгиба в средней части стержня.

При воздействии КИМ, когда достигается II стадия НДС, в стержне сохраняется остаточная деформация (изгиб). Стержень в этом случае следует рассматривать как сжато-изогнутый с эксцентриситетом $E_{ост}$. Устойчивость стержня

(его несущая способность) будет зависеть от параметров сечения, механических свойств материала и эксцентриситета. При пожаре, возникшем после взрыва, огнестойкость стержня будет определяться соотношением рабочей нагрузки и несущей способности, параметрами сечения и условиями обогрева.

Основная опасность при нагреве стальных строительных конструкций состоит в значительных деформациях и быстрой потере ими прочности, начиная уже с 350 оС.

Для примера расчета выбрана стальная одноопорная центрально сжатая колонна, обогреваемая в случае пожара с 4-х сторон. Колонна представляет собой трубу высотой $H = 8$ м, диаметром $d = 426$ мм, с толщиной стенки $z = 12$ мм. Площадь сечения $A = 156$ см², радиус инерции $r = 14,7$ см. Предел сопротивления материала колонны $R_s = 21$ кН•см⁻².

На основании представленных данных для центрально сжатой колонны можно найти значение коэффициента продольного изгиба и определить для нее критические температуры при различных рабочих нагрузках, вычислив коэффициент снижения несущей способности.

После деформации колонны в результате взрыва ее можно рассматривать как сжато-изогнутый стержень с эксцентриситетом $E_{ост}$. Вычислив условную гибкость и величины приведенных эксцентриситетов, можно для различных значений эксцентриситета $E_{ост}$ найти коэффициенты понижения напряжения при внецентренном продольном изгибе и определить критические температуры при различных рабочих нагрузках.

Расчеты показывают, что деформация при взрыве 8-метровой стальной колонны, не вызывающая потери несущей способности, тем не менее, ведет к снижению ее критической температуры на 200...300 оС. В зависимости от рабочей нагрузки критическая температура при прогибе 10...12 см достигается при 100...200 оС. По результатам расчетов предел огнестойкости незащищенной стальной колонны даже при минимальной нагрузке не более R15, что не соответствует требуемой степени огнестойкости. Поэтому, не говоря о случае повреждения огнезащитного покрытия, следует заметить, что обычно такие покрытия рассчитываются на достижение стальной колонной критической температуры 450-500 оС. Вспучивающиеся покрытия начинают работать с температуры 140 оС, когда колонна уже может находиться на грани потери несущей способности. То есть, деформация стальной колонны при взрыве даже без повреждения огнезащитного покрытия приведет к значительному снижению предела огнестойкости конструкции.

Выводы.

На основании методики рассмотренной в данной работе для объектов повышенной опасности можно прогнозировать устойчивость стальных колонн при аварийных взрывах с последующим пожаром, а также рекомендовать величины рабочих нагрузок и параметры огнезащитных покрытий, обеспечивающих необходимую устойчивость.

Lensu Ya.Yu. PECULIARITIES OF DWELLINGS OF PREHISTORIC PEOPLE

Ленсу Я.Ю.

*кандидат искусствоведения, доцент,
заведующий кафедрой теории и истории дизайна
Белорусской государственной академии искусств*

Ленсу Я.Ю.

*кандидат искусствоведения, доцент,
заведующий кафедрой теории и истории дизайна
Белорусской государственной академии искусств*

"ОСОБЕННОСТИ ЖИЛИЩА ДРЕВНЕГО ЧЕЛОВЕКА"

Древнейший период в развитии человечества – каменный век, когда орудия и оружие изготавливались из камня, дерева и кости. Каменный век, как известно, делится на древний (палеолит – свыше 2 млн. лет назад и примерно до 10 тыс. до н.э.), средний (мезолит – около 10 – 5-е тыс. до н.э.) и новый (неолит – от 6-5 до 2-го тыс. до н.э.). Во времена каменного века зарождается человеческая цивилизация, в это время человек начинает создавать первые жилища, у него появляется дом. Для древнего человека дом представлял собой не только временное убежище, где он ночует, укрывается от дождя и ветра. Домом для него являлась вся территория обитания племени, родное, обжитое место, противостоящее враждебному хаосу внешнего мира. Ну а что же представляло собой само жилище древнего человека?

Широко распространено представление, что домом древнему человеку служила пещера. Однако это не совсем так. Пещеры становились убежищем первобытному человеку только в особых случаях, например, в холодные ледниковые эпохи или во время преследования охотниками какого-либо зверя вдалеке от их постоянного поселения. Использовались пещеры также для символических церемоний, связанных, например, с магией охоты, для чего стены в них расписывались изображениями различных животных. Жилищем же древних людей, обитавших на территории современной Европы, в основном служили землянки и полуземлянки. Стены этих сооружений делались из прутьев, покрытых шкурами, и поддерживались каменными плитами, костями мамонта и земляными насыпями.

Интересные жилища создавали ориньякские охотники за мамонтами, жившие в начале позднего палеолита. В своих поселениях они вырывали большого размера ямы, которые разделялись на несколько частей, так сказать комнат, в каждой из которых горел костер. Над ямой делалось нечто вроде крыши, которая сооружалась из палок, покрытых шкурами животных или березовой корой. По бокам крыша укреплялась глиной и бивнями мамонта.

Для своих жилищ рыли ямы и первобытные охотники, жившие в позднем палеолите на территории вблизи современного Брянска. Стены ям они обшивали деревом и покрывали крышей, которую складывали из бревен толщиной до 20 см.

Поверх крыши насыпалась земля, которая, быстро зарастая травой, скрывала жилище среди широкой степи. Входили в дом по наклонной лестнице шириной 1 метр, над которой имелось перекрытие. Рядом с жилыми ямами делались также ямы конической формы для продовольственных запасов.

В местах с более теплым климатом в качестве жилищ использовались ветровые заслоны. Они делались из сучьев, а также кусков коры, которые втыкались в землю по прямой линии или полукругом. Этот каркас потом переплетался ветками кустарника, конопатился листьями, травой и мхом. Впоследствии в местностях с тропическим климатом стали строить более сложные сооружения – хижины и шалаши.

Иногда древние люди строили дома целиком из костей животных, на которых охотились. Остатки таких жилищ найдены, например, в России вблизи г. Иркутска. Крыша строения, сделанная из рогов северного оленя, крепилась на больших берцовых костях или бивнях мамонтов. Фундамент и стены были выложены из черепов шерстистых носорогов и из крупных костей других животных с прокладкой каменных плит и земли. Остатки жилищ, сложенных из костей мамонтов, найдены также на Украине. Это были большие по размерам дома, предназначавшиеся, видимо, для жизни целого рода (человек пятьдесят). Ученые считают, что такие жилища использовались несколькими поколениями людей. На самые большие сооружения требовалось костей примерно от ста мамонтов. При строительстве крупные кости укладывались в фундамент, более мелкие располагались над ними, составляя стены. Крыша сооружалась из бивней, на которые натягивалась шкура мамонта. Внутри дома, в полу, по центру помещения делали углубление для очага. В больших домах устраивалось по несколько таких очагов.

Следует сказать, что очаг был важным элементом жилища древнего человека. Уже в раннем каменном веке люди умели поддерживать огонь в своем жилище. Открытие способа добывания огня было очень важным этапом в развитии древнего человека. Предполагают, что очаг вошел в быт человека 1,5 миллиона лет назад. И был он не просто источником тепла и света, а священным местом в жилище, сакральным центром семьи и общины. Недаром в нашем языке сохранилось выражение «семейный очаг» как символическое определение семейного уюта, единства и крепости семьи.

Для поддержания огня в очагах первобытные люди в основном использовали деревья из близлежащих окрестностей. Кроме того, шли в ход и кости крупных животных, например, мамонтов. В одних же из раскопок на территории Чехии были обнаружены свидетельства, что люди, жившие здесь в верхнем палеолите, использовали для своих очагов каменный уголь, который добывали из выходящих на поверхность слоев.

Жилища человека позднего палеолита порой достигали довольно больших размеров – иногда площадь их составляла свыше 40 м². В таких общинных домах селились большие группы первобытных людей, которые сообща трудилась, сообща пользовались продуктами охоты и собирательства, сообща приготавливали и распределяли пищу и общей собственностью на средства и продукты производства».

О некой «обстановке» жилища древнего человека, конечно, говорить не приходится, хотя кое-какие ее зародышевые элементы все же были. Так, у очагов

древних охотников обычно можно встретить большие камни, которые очевидно служили им для сидения. Разместившись на этих камнях, люди обрабатывали шкуры убитых животных и изготавливали из них примитивную одежду. Здесь же мастерились костяные застёжки, которыми скреплялась одежда из шкур. Сидя у очага, первобытные мастера изготавливали и другие нехитрые предметы обихода, различные амулеты, которыми служили ожерелья и браслеты, а также изделия для нужд охоты. Спали люди палеолита, по всей видимости, или прямо на земле или сооружали себе ложа из веток.

Для своих поселений позднепалеолитические охотники всегда тщательно искали подходящее место. Чаще всего для этого выбирались южные солнечные склоны гор, куда меньше достигали холодные северные ветры. Старались также расположиться поближе к воде – около реки, озера, однако так, чтобы селению не угрожало весеннее половодье. Главным же конечно было то, чтобы поселение располагалось в местности, богатой разнообразными зверями, объектами охоты первобытных людей.

Хотя выше мы говорили, что пещеры не являлись основным местом жительства древних людей, тем не менее, отметили, что иногда они все же ими использовались для этих целей. Так вот, если уж человек укрывался в пещере, то обычно располагался поближе к выходу из нее, так как здесь, во-первых, было светлее, а во-вторых, не было такой сырости, как в глубине. У входа в пещеру разводился костер, который давал тепло и отгонял хищных зверей. Не исключено также, что для большего тепла порой вход в пещеру прикрывался шкурами, а внутри пещеры сооружалось что-то вроде навеса или шалаша.

Однако, как уже тоже говорилось, пещеры древним человеком в основном использовались для ритуальных обрядов, которые были связаны с охотничьей магией. Для магических действий стены и своды пещер расписывались изображениями животных, на которых велась охота: бизонов, мамонтов, медведей и проч. Древняя роспись на стенах пещер выполнялась неким примитивным подобием кисти или прямо пальцами руки. В качестве красок использовались желтая, красная и коричневая охра, а для черных тонов сажа. Минеральные краски растирались на животном жиру. Самые ранние изображения, относящиеся к эпохе Ориньяк (40 – 35 тысячелетия до н.э.), еще примитивны, очень несовершенны. В эпоху же Мадлен (конец палеолита, 25 – 12 тысячелетия до н.э.) создаются уже настоящие шедевры древней наскальной живописи. Таковы, например, росписи в пещерах Альтамира (Испания) и Фон-де-Гом (Франция). Здесь нарисованные почти в натуральную величину животные поражают динамикой движения и реалистичной передачей натуры. Но эти рисунки интересны для нашей темы еще и другими изобразительными элементами. Вот вздыбился в неудержимом беге, вскинув гордую голову на крупной крутой шее, могучий молодой бизон. Таким он остался запечатленный искусной рукой первобытного художника, начертавшего его сильную фигуру на неровной поверхности стены знаменитой французской пещеры Фон-де-Гом около 20 тысяч лет назад. Однако если присмотреться к описанному рисунку бизона повнимательнее, то можно различить еще введенные в него странные геометризованные изображения, по стилю совершенно не похожие на реалистические образы животных, которыми покрыты стены пещеры. Подобные же знаки можно обнаружить и в других участках «живописной картины», покрывающей

стены пещеры. Например, они включены в изображение мамонта. Кстати, в первобытных изображениях мамонта эти знаки различимы и в пещере Дордонь, также известной сохранившимися рисунками первобытного человека. Встречаются они и в других местах, где обнаружены следы творчества доисторических художников. Так вот, учеными установлено, что таинственные рисунки, скорее всего, представляют собой созданные древним человеком схематизированные изображения его жилища. На рисунке из пещеры Фон-де-Гом, например, по всей видимости, изображена полуземлянка с двускатной крышей, разделенная на два изолированных помещения, в которые ведут два отдельных входа. Таким образом, мы можем получить представление о доме первобытного человека, так сказать, «из первых рук», на основе изображения, сделанного, возможно, непосредственным обитателем такого жилища.

С переходом развития человеческой цивилизации от палеолита к мезолиту, от древнего каменного века к среднему жизнь человека значительно меняется: появляются лук и стрелы, что делает охоту значительно эффективнее. Совершенствуются и становятся более эффективными каменные орудия. В новом же каменном веке – неолите – начинают уже развиваться скотоводство и земледелие. С изменениями в жизни человека изменяется и его жилище. В это время начинают создаваться дома из глины и дерева. Такие жилища были характерны, например, для т.н. культуры Триполья, широко распространенной в 4-3 тысячелетиях до н.э. на юге Европейской части бывшего СССР и на территории многих Балканских стран. Трипольские дома имели в плане прямоугольную форму и, как предполагают, с внутренней стороны были покрыты орнаментальной росписью. В это же время появляются и жилища из сырцовых кирпичей, которые лепились из глины, но не обжигались, а лишь высушивались на солнце.

Интересно, что в конце каменного века в некоторых местах жилища уже начинают снабжаться туалетами. Такие туалеты, относящиеся к 2880 г. до н.э., были найдены, например, при раскопках в Шотландии. Здесь в каменных стенах домов были сделаны углубления, которые соединялись со сточными канавами, отходящими от домов. Таким образом, к концу каменного века жилище человека начинает приобретать более-менее цивилизованные формы.

Таким образом, мы видели, что жилище древнего человека имело разные типы конструктивного построения. Конструкция жилища зависела от особенностей хозяйствования его обитателей, климата, в котором они жили, месторасположения самого жилища. Это могли быть ветровые заслоны, временные тенты, шалаши, землянки и полуземлянки, наконец, дома из крупных костей животных, позже из глины и кирпича. Вопреки сложившемуся представлению, пещеры не являлись местом жительства человека каменного века, обычно они представляли собой святилища, предназначенные для символических церемоний, связанных, например, с магией охоты, для чего стены в них расписывались изображениями различных животных. Жилище древнего человека было первым шагом к созданию настоящей архитектуры. Этот шаг впоследствии сделали люди древних цивилизаций: Древнего Египта, государств Месопотамии и др.

SECTION 9. Psychology

Shevchenko R.P. PERSONAL ANXIETY AMOND STUDENTS OF SEA AND RIVER TRANSPORT SPECIALTIES

*Шевченко Р.П.
кандидат психологических наук, доцент*

Требования современного рынка труда к молодому специалисту постоянно возрастают по объективной причине постоянных изменений условий, технологического обеспечения производства, ростом ожиданий потребителя и т.д. Требования к потенциальному работнику, а именно к его профессионализму, коммуникабельности, умению адаптироваться в новых для себя условиях накладывают значительную нагрузку на психофизиологическое состояние человека.

В особенно сложных условиях работы оказываются люди, работающие в экстремальных условиях. Вахтенный метод работы, пребывание в помещениях с повышенным уровнем шума, загрязненным воздухом, частая смена климатических зон – факторы, влияющие на психофизиологическое состояние моряка.

Проведенное исследование состояния личностной тревоги у студентов специальности речного и морского транспорта после длительного рейса в рамках плавпрактики свидетельствует о частых периодах сниженного настроения, повышенной раздражительности, испытываемой часто по незначительным поводам. Оценивая то, как складывается их жизнь, часто высказывали мнение, что ощущают себя менее удачливыми, чем большинство окружающих. Оценивая собственную эмоциональность, высказывали мнение, что склонны более длительно переживать произошедшие неприятности. Так же отметили своеобразную потребность к возврату к прожитым событиям, обдумыванию уже сказанного и сделанного. Закрепившаяся модель поведения неэффективна в силу объективного отсутствия возможности изменить что-либо. Вместе с тем ведет к снижению настроения, в ряде случаев формирует базу снижения работоспособности.

Обнаруженные характеристики сигнализируют о наличии снижения адаптационных возможностей студентов диагностируемого клинического круга, необходимости проведения дополнительных исследований психоэмоциональной сферы моряков.

Yudina V. Y. WESTERN AND EAST GERMANS IN INTERCULTURAL COOPERATION

Yudina V. Y. Department of aviation psychology, Educational and Scientific Humanities Institute, Student of National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Коли ми відвідуємо нову країну, звичайно зустрічаються різного виду складнощі, які прийнято списувати на недостатній рівень знання мови країни. Проте, чи лише незнання мови є причиною міжкультурних непорозумінь? Єдина мовна «поверхність» створює лише ілюзію взаємопорозуміння та ефективність спілкування між представниками різних культур, так як не забезпечує адекватності глибинної структури. Яскравим прикладом цій тезі можуть слугувати непрості процеси німецько-німецького возз'єднання, численні проблеми непорозуміння між східними та західними німцями, що викликані різним соціальним та культурним життям, яка формувалась кілька десятиліть у двох різних німецьких державах.

Терміни «міжетнічна/міжрасова/трансрасова комунікація» використовуються при розгляді відносин різних етнічних груп і рас всередині однієї держави. Найчастіше при цьому беруться до уваги колір шкіри і походження (є досить типовим для процесів взаємодії між чорним і білим населенням США). Основні проблеми, що досліджуються цими напрямками – дискримінація і расизм.

Комунікативні складності можуть також виникати у рамках однієї лінгвокультури, прикладом чого є аналіз своєрідної ситуації в сучасній Німеччині, що об'єднала два різних, по суті, світи, і яка переживає парадокс «роз'єднання після об'єднання». Незважаючи на те, що згідно з останніми опитуваннями 80% мешканців західної частини і 68% мешканців східної частини країни ідентифікують себе з новою об'єднаною Німеччиною, проблема «внутрішньої єдності» залишається актуальною як серед політиків, так і серед населення. При цьому мова практично не йде про економічні або матеріальні аспекти цієї проблеми, прогнози вирішення якої є досить оптимістичними. Комунікативно значуще відчуження зачіпає область людських відносин.

Зустріч двох німецьких культур проходить більш болісно, ніж передбачалося. Примирити дві ідентичності однієї нації виявилось далеко не простою справою. Державний кордон між Східною і Західною Німеччинами припинив своє існування, але він трансформувался у ментальну межу між двома ідентичностями. Об'єднання країни піддало солідарність німців серйозному випробуванню. Перша ейфорія «братання» досить швидко пішла в минуле, причому як з боку західних, так і східних німців, для яких Західна Німеччина була втіленням свободи і благополуччя та ще так нещодавно мала солодкість «забороненого плоду». Під напором раптового радикального зрушення стали розпадатися колишні соціальні зв'язки. Серед східного населення з'явилося відчуття відчуження, втрати коренів, що супроводжувалося їх дезорієнтацією. Люди, які начебто й залишилися у своєму будинку, виявилися ніби в чужій країні: «Viele Ostdeutsche fühlen sich fremd im eigenen Land – zwischen «Nicht-mehr DDR» und «Noch-nicht-BRD» (багато східних німців почуваються чужими у своїй країні – між «більш не НДР» та «більш не ФРН»).

Це свідчить про те, що, принаймні східна частина Німеччини відчуває сьогодні певну політичну, соціально-економічну і моральну кризу. Екстраполюючи положення теорії міжкультурної комунікації на процес німецько-німецької взаємодії, можна говорити про те, що обидві культурні системи пережили свого роду «культурний шок».

Проблеми «культурного шоку» найбільш повно вивчені й описані у контексті зміни країни проживання, тобто для людей, які зіткнулися з новою національною культурою, з усіма її складовими (інша мова, комунікативний стиль, норми поведінки,

цінності і т.д.). Однак, складності акультурації і ситуація «культурного шоку» можуть виникнути і тоді, коли між учасниками контактів не існує мовного бар'єру, як, наприклад, у разі комунікації східних і західних німців після об'єднання Німеччини, а також у рамках однієї національної культури.

Стан «культурного шоку» і основні складності міжкультурної адаптації пережили і переживають жителі нових федеральних земель. Імовірно, найбільшу складність представляють фактори психологічного дискомфорту і соціальної фрустрації, перш за все тому, що багато хто з колишніх жителів НДР не може реалізувати себе у рамках колишнього статусу, який вони мали у своїй країні.

Для німців зі старих земель мало що змінилося в повсякденному житті, хоча вперше після Другої світової війни їм довелося «den Gürtel enger schnallen». «Затягнути пасок тугіше» західники змушені у зв'язку з природним підвищенням податків для економічного і культурного вирівнювання колишньої НДР. Безумовно, проблема безробіття, різко, що зросла на території всієї Німеччини, стала подразником для обох її частин.

Природно, що процес міжкультурної адаптації в Німеччині супроводжується не тільки виключно негативними наслідками. У публікаціях, присвячених 10-й річниці німецької єдності, апелюють і до наявних досягнень у всіх сферах життя. Однак, як зазначає, наприклад, Г. Баузіґер, успіхи не настільки кидаються в очі, як численні проблеми непорозуміння, які перш за все виявляються у повсякденній комунікації. Жителі Східної Німеччини успішніше спілкуються між собою, аніж із західниками. Відсоток шлюбів, що укладаються між представниками Західного і Східного Берліна, набагато нижче, ніж між берлінцями і зарубіжними партнерами.

Zaremba N.A. Managing negative emotions and personal adaptation of a person.

Зарембо Н.А.

Кандидат психологических наук, доцент кафедры практической психологии Одесского национального морского университета

"Управление негативными эмоциями и личностная адаптация человека. "

Вопросы эмоциональной саморегуляции личности и ее адаптации чрезвычайно актуальны в современных условиях жизни общества. От того насколько человек способен управлять своими негативными эмоциональными переживаниями, осознавать и останавливать их развитие зависит его успешная социализация и адаптация в обществе.

Под личностной адаптированностью понимается такое состояние, при котором человек без длительных внешних и внутренних конфликтов может продуктивно осуществлять основные виды деятельности (труд, учеба, воспитание детей, хобби и др.), удовлетворять свои основные потребности (в общении, самореализации и др.), идти на встречу тем ролевым ожиданиям, которые предъявляются к нему в личных и

общественных отношениях, свободно выражать и развивать свою индивидуальность (Зарембо Н.А., 2013).

Под самим процессом личностной адаптации рассматривается такое взаимодействие личности и социальной среды, которое приводит к гармоничному соотношению целей, ценностей и потребностей отдельного человека с одной стороны и требований и правил общества - с другой. Такое понимание позволяет представить всю сложность этого процесса и правильно построить его психолого-педагогическое сопровождение (Зарембо Н.А., 2013).

Знания об «анатомии» негативных эмоциональных переживаний и способах их регуляции, позволят углубить и расширить научные представления о закономерностях работы психики человека в целом и приблизиться к эффективному решению теоретических и практических проблем в таких областях психологической науки как личностная адаптация и эмоциональная саморегуляция личности, в том числе, вопросов разработки методов диагностики и программ психологического сопровождения.

Анализ психологических исследований показал, что вопросы эмоциональной саморегуляции изучены многими авторами в рамках концепций аутогенной тренировки (И.Г. Шульц, 1985), где она разрабатывается в двух основных направлениях: мышечная релаксация (Кузнецова А.С., Леонова А.Б., Bernstein D.A., Borkovec T.S., Poppen K., Jacobson E.) и медитация (Зиггерс М., Bars D., Beuson N., Evenly J.S.) и эмоционального интеллекта (Гоулман Д., 2009; Солсо Р.Л., 2002; Salovey P., Mayer J., 1990; Ellis A., 1995; Beck A.T., 1995; Glasser W., 1965) Первые делают акцент на психофизиологической составляющей эмоций, а вторые на когнитивной, что, в целом, и составляет суть эмоциональных переживаний. Во работах этих авторов изучена и описана связь психофизиологических и когнитивных процессов с эмоциональными состояниями и переживаниями человека.

Однако, определенные важные вопросы в этой области остаются не изученными: 1) какую роль играет эмоциональная саморегуляция в развитии личностной адаптации, благодаря которой человек может успешно справляться с различными затруднительными для него ситуациями и оставаться в гармоничных отношениях с социальной средой; 2) как должен быть организован научно обоснованный процесс формирования способов управления негативными эмоциями для лиц нуждающихся в повышении личностной адаптации, направленный на обучение осознавать, адекватно анализировать и переключать негативные и неконструктивные эмоциональные переживания на иное эмоциональное отношение к ситуации, позволяющее выбрать наиболее подходящее поведение для ее успешного разрешения.

Несмотря на существование большого количества концепций эмоциональной саморегуляции, которые ограничиваются общими представлениями по данному вопросу, на сегодняшний день, нет пошаговой схемы того, как человек от дезадаптивного состояния может прийти к состоянию личностной адаптации через формирование способов эмоциональной саморегуляции, основанных на знании «анатомии» негативных эмоций и четком представлении ориентировочной основы по их управлению.

Поэтому, одной из важнейших проблем личностной адаптации человека является построение ориентировочной основы эмоциональной саморегуляции,

основанной на знаниях «анатомии» эмоций и способности рационального анализа эмоционального переживания на основе этих знаний.

Как показывает большой опыт в области оказания психологической помощи людям, большинство ошибок в процессе совершения попыток эмоциональной саморегуляции связано с недифференцированными представлениями о негативных эмоциях.

В свете выше сказанного, перед психологом встает задача представить полное содержание «анатомии» негативных эмоциональных переживаний, позволяющее точно определить (идентифицировать) переживаемую эмоцию по существенным основаниям и начать работу по ее регуляции.

Результаты многолетней работы позволили приблизиться к решению этой задачи. На наш взгляд, структуру негативной эмоции следует рассматривать по следующим основаниям:

1) когнитивное содержание сознания, которое предшествовало негативным переживаниям: явные или подсознательные мысли (в основном, это ожидания от себя или других);

2) установки общего и частного порядка, которые в действительности явились источником негативных переживаний (установки общего порядка касаются личных убеждений о своем поведении и поведении других людей, установки частного порядка касаются убеждений о том, как должны думать и вести себя конкретные люди и сам носитель убеждений в конкретных ситуациях);

3) «социальная функция» негативной эмоции, то к чему должна побудить переживаемая эмоция других людей или самого носителя переживаний (к конкретным переживаниям и/или действиям);

4) этапы мыслительной деятельности, в результате которой возникло негативное эмоциональное переживание (каждой из негативных эмоций соответствует определенное содержание мыслительной деятельности – опорные пункты, которые наполнены частностями, касающимися конкретных обстоятельств);

5) основные последствия негативного эмоционального переживания (возможные переживания и поведение самого носителя переживаний и людей, в отношении которых демонстрируется эмоция), в том числе психофизиологическое состояние организма, субъективные физические ощущения (ком в горле; бессилие; тяжесть в груди; желание плакать; желание физически напасть или накричать и др.).

Приведем пример анализа эмоций обиды и вины по представленной структуре.

Эмоция обиды.

1) Когнитивное содержание сознания, которое предшествует этому переживанию заключается в том, что у человека есть определенные ожидания от других людей или ситуации. Однако, если реальное развитие событий не соответствует этим ожиданиям, то возникают негативные переживания в виде обиды. Если ожидания выстраивались от людей, с которыми человек не связан интимно-личностным общением, то переживания будут выражаться в виде раздражения.

2) Установки общего и частного порядка провоцирующие частое переживание обиды могут выглядеть следующим образом. Установки общего порядка: «Другие должны делать то, что я от них жду и не делать того, чего я не желаю видеть в их

поведении», «Все должно происходить так, как я этого хочу», «Если человек пообещал что-то, то обязательно должен это выполнить, даже если у него изменились обстоятельства (ведь для меня эти обстоятельства не представляют высокой значимости)» и т.д. Установки частого порядка исходят от установок общего порядка и образуются в результате наполнения последних конкретными обстоятельствами ситуации. Например, установка частного порядка «Мой брат должен всегда поздравлять меня С Днем рождения и никогда не забывать про него» исходит из установки общего порядка «Другие должны делать то, что я от них жду и не делать того, чего я не желаю видеть в их поведении».

3) «Социальная функция» обиды заключается в том, чтобы побудить значимого человека к переживанию чувства вины, из-за того, что он не смог соответствовать определённым ожиданиям. Человек, желая избавиться от чувства вины, должен стремиться исправить свое поведение в соответствии с предъявляемыми ожиданиями.

4) Образование эмоции обиды включает три этапа мыслительной деятельности: а) первый этап заключается в формулировке жестких ожиданий от поведения других людей в определенных ситуациях; б) второй этап состоит в осознании реального поведения других людей и развития событий; в) третий этап содержит осуществление мыслительной операции сравнения собственных ожиданий и реального хода событий, в результате которого обнаружилось несовпадение, которое и привело к переживанию обиды или раздражения (при наличии частных и общих установок, провоцирующих переживание обиды).

5) Последствия переживания обиды зависят от того, как поведет себя человек, в отношении которого демонстрируется эта эмоция. Если человек испытал чувство вины и стремится избавиться от него, стараясь соответствовать предъявленным ожиданиям, носитель обиды испытает чувство удовлетворенности и ощущение того, что он получил желаемое, достиг поставленной цели. Однако, если демонстрация обиды не спровоцировала в другом чувства вины, и его поведение не изменилось, то носитель обиды оказывается в очень дискомфортном состоянии, которое может сопровождаться сильными душевными страданиями, ощущением ненужности, преданности, разочарованности и опустошенности. На психофизиологическом уровне такое состояние сопровождается комом в горле, желанием плакать и психосоматическими заболеваниями, гипотимией, астенической депрессией, эмоциональной ригидностью и др. В качестве защитной реакции от представленных выше переживаний и ощущений чувство обиды может перейти в гнев, где от состояния «жертвы» носитель обиды переходит в состояние нападающего, готового мстить за свое первичное состояние.

Эмоция вины.

1) Когнитивное содержание сознания, которое предшествует чувству вины в отличии от обиды состоит в том, что у человека есть определенные представления об ожиданиях значимых других, которым он должен соответствовать. Если реальное развитие событий и поведение человека не соответствует предполагаемым ожиданиям от значимых других (или еще только появилось понимание того, что это возможно), то возникают переживания в виде чувства вины.

2) Установки общего и частного порядка провоцирующие чувство вины обычно следующие. Установки общего порядка: «Я всегда должен стараться

соответствовать ожиданиям значимых для меня людей, даже если эти ожидания идут вразрез с моими возможностями, интересами и потребностями», «Я никогда не должен подводить значимых для меня людей», «Значимые для меня люди много ждут от меня. Истинность этих ожиданий не подвергается сомнению и не подлежит критике» и т.д. При этом, чем сильнее значимость человека, делегирующего ожидания, тем меньше они подвергаются сомнению, тем более они кажутся неукоснительными. Например, установка частого порядка «Я всегда должен(на) помнить о Дне рождении моего брата и вовремя поздравлять его, никогда не забывая про него, несмотря ни на что» исходит из установки общего порядка «Я всегда должен(на) стараться соответствовать ожиданиям значимых для меня людей, даже если эти ожидания идут вразрез с моими возможностями, интересами и потребностями».

3) «Социальная функция» вины заключается в том, чтобы человек автоматически регулировал собственное поведение: предотвращал нежелательное поведение и осуществлял желательное в соответствии с предъявленными и предполагаемыми ожиданиями значимых других. При этом регулятивную функцию выполняет именно предвосхищение переживания чувства вины. Она произошла от основной функции чувства вины, которая заключается в наделении человека душевными страданиями, если факт несоответствия ожиданиям значимых других все же случился. При наличии у человека установок общего порядка, представленных выше, чувство вины возникает даже тогда, когда несоответствие ожиданий произошло по независящим от него обстоятельствам.

4) Образование эмоции вины включает три этапа мыслительной деятельности: а) первый этап заключается в формулировке человеком жестких ожиданий в отношении себя от значимых других; б) второй этап состоит в осознании реального собственного поведения либо в предвосхищении развития событий в результате собственного определенного поведения; в) третий этап содержит мыслительную операцию сравнения предполагаемых или предъявляемых ожиданий от значимых других и реального/возможного собственного поведения, в результате которой выявляется несовпадение, которое, в свою очередь, и приводит к переживанию чувства вины (при наличии частных и общих установок, провоцирующих переживание вины).

5) Последствия переживания вины зависят от того, какую функцию она выполнила для ее носителя. Если человек испытывает чувство вины только от предполагаемых событий, которые могут произойти в результате его поведения, то он постарается выстроить свое поведение таким образом, чтобы максимально соответствовать предъявляемым ожиданиям для того, чтобы предотвратить развитие негативных переживаний в виде вины, даже если ему придется пойти вразрез со своими возможностями, потребностями и интересами. Если человек переживает чувство вины уже по факту несоответствия своего поведения предъявляемым или реально предъявленным ожиданиям от значимых других, то носитель чувства вины будет испытывать сильные душевные страдания, ощущение собственной ничтожности и несостоятельности. Психологические ощущения и нарушения при переживании вины выражаются в тяжести и давлении в области грудной клетки, желании плакать, временном или стойком расстройстве основных видов деятельности, проявлении психосоматических заболеваний (аутоагрессия),

депрессивном состоянии и др. В качестве защитной реакции, как и при чувстве обиды, чувство вины также может трансформироваться в гнев, где от чувства бессилия и никчемности человек переходит к проявлению различных видов агрессивных реакций (вербальная, физическая, косвенная, раздражительность и др.) становясь в позицию нападающего, готового защищать и отстаивать себя через обвинение других.

Как видно из выше сказанного последствия переживаний негативных эмоциональных переживаний (пункт 5) напрямую связаны с симптомами личностной дезадаптации.

Таким образом, в результате анализа накопленного теоретического и практического массива информации по изучаемому вопросу нами был составлен теоретический конструкт «анатомии» основных негативных эмоциональных переживаний (их структура), который мы планируем подвергнуть дальнейшей эмпирической проверке и применить его в построении ориентировочной основы эмоциональной саморегуляции с целью повышения личностной адаптации человека.

SECTION 10. Sociology

Andrienko O. THE SOCIAL WORK'S BASES WITH UNEMPLOYED WOMEN

*Андрієнко О.
студентка 4 курсу
кафедра соціальної роботи факультет соціальних наук
Запорізький національний технічний університет*

Науковий керівник - канд. соціол. наук, доцент Щербина С.С.

Згідно з визначенням К.Х. Брайкера, безробіття - це явище в економіці, при якому частина економічним активного населення, яка бажає працювати, не може застосувати свою робочу силу [2, с 23-24].

У структурі населення України жінки займають 54%. Конституція України закріплює рівність прав чоловіка та жінки і встановлює систему гарантій, що забезпечує таку рівність:

- надання жінкам рівних із чоловіками можливостей участі у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальні заходи щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг;
- створення умов, які дають можливість жінкам поєднувати працю з материнством; правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Проте законодавство створює лише певні правові передумови для рівноправ'я. За визначенням міжнародних експертів і вітчизняних науковців, в Україні існує яскраво виражена гендерна нерівність як у доступі до економічних ресурсів, так і в їх використанні. Трудове законодавство України проголошує формальну рівність, забороняє дискримінацію на ринку праці, але на практиці жінки мають менше можливостей кар'єрного зростання, меншу заробітну платню, працюють переважно в низькооплачуваній сфері. Про певну нерівноправність свідчить і незначне залучення жінок з вищою освітою. Відомо, що більшу частину із зареєстрованих на ринку праці громадян складають жінки. Покращення становища жінок, створення сприятливих умов для забезпечення рівних із чоловіками можливостей щодо участі в політичному та суспільному житті – ключові моменти сучасної гендерної політики. Особливого значення набуває надання соціальних послуг з працевлаштування цій категорії клієнтів [1, с 524].

Державна політика щодо сім'ї та жінок в Україні стає пріоритетним напрямом. Уперше за роки незалежності до Програми діяльності Кабінету Міністрів окремим розділом увійшли питання реалізації державної соціальної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді. Вибудовується державний механізм забезпечення рівних прав і можливостей громадян обох статей, поліпшення соціального статусу та психологічного стану жінок в українському суспільстві [3, с 25].

Жінки з різним досвідом роботи, рівнем освіти та різними життєвими ситуаціями мають одержувати послуги центрів зайнятості, які оптимально відповідають їх індивідуальним потребам.

Тому для жінок, які шукають роботу, доцільно пропонувати інформацію:

- про вакансії;
- про можливість професійного навчання та підвищення кваліфікації;
- про перспективні напрями підприємницької діяльності в регіоні;
- про діяльність жіночих та молодіжних клубів, громадських організацій;
- про законодавчу підтримку гендерної рівності.

Крім того, виділяють категорії жінок, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, це:

- жінки, які мають дітей до 6 років;
- одинокі матері, які мають дітей до 14 років;
- одинокі матері, які мають дітей-інвалідів;
- жінки передпенсійного віку;
- жінки-інваліди.

Для окремих категорій жінок, які потребують соціального захисту, необхідно надавати наступну інформацію:

Для безробітних одиноких та багатодітних матерів:

- про права та соціальний захист одиноких та багатодітних матерів;
- про вакансії із гнучким графіком роботи, з неповним робочим днем, з роботою вдома;
- про можливість відкриття власної справи;
- про тимчасові роботи;
- про можливості професійного перенавчання та підвищення кваліфікації, у тому числі за спеціальностями, які сприятимуть індивідуальній зайнятості.

Для жінок, які повертаються на роботу після тривалої перерви:

- про можливості самовизначення у світі професій, тестування за допомогою досвідчених фахівців центру зайнятості;
- про можливості профнавчання та підвищення кваліфікації;
- про тимчасові роботи;
- про вакансії, які не потребують спеціальної підготовки;

Для жінок, які бажають розпочати власну справу, займатися підприємницькою діяльністю:

- перелік законодавчих актів, які регулюють підприємницьку діяльність;
- перелік перспективних напрямів підприємницької діяльності в регіоні;
- перелік та зразки необхідних документів для відкриття власної справи;
- про можливість отримання необхідних знань на спеціальних курсах.

Для жінок-інвалідів, матерів дітей-інвалідів:

- про Фонд інвалідів;
- про установи соціального захисту;
- про права та соціальний захист цих категорій клієнтів;
- про вакансії із гнучким графіком, з неповним робочим днем, із роботою вдома;
- про можливість відкриття власної справи;
- про тимчасові роботи;
- про громадські роботи.

Центри зайнятості надають наступні соціальні послуги безробітним жінкам:

- пошук підходящої роботи і сприяння у працевлаштуванні;

- надання інформаційних, консультаційних та профорієнтаційних послуг, пов'язаних із працевлаштуванням;
- у разі необхідності – навчання новим професіям, перепідготовку та підвищення кваліфікації відповідно до потреб ринку праці;
- направлення на тимчасові оплачувані громадські роботи.

Центри зайнятості сприяють адаптації жінок до ринкових умов шляхом організації професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, надають реальну можливість жінкам отримати професію або підвищити кваліфікацію з метою подальшого працевлаштування. Особливого значення набуває проведення соціально-психологічної роботи з даною категорією клієнтів, спрямованої на активізацію жінок, орієнтацію на успішне майбутнє як особисте, так і професійне. [1, с 525 - 527].

Орієнтуючись на гендерний аспект в соціальній роботі з безробітними жінками, який дозволяє зберегти та сформувати моральний розвиток жінки, який проходить 3 рівня:

- 1) Самопіклування – це рівень, на якому жінка водночас зосереджена на задоволенні власних потреб та в той же час враховує інтереси інших людей (дітей, родичів колег, тощо);
- 2) Самозречення – це рівень на якому жінка переглядає власні потреби та амбіції у відповідності до суспільних норм та традицій, тобто у певних умовах їй доводиться рахуватися не тільки тим статусом, який вона має, але й потребами її дітей і близьких; людей [4, с. 339].

Таким чином, безсумнівним є факт, що соціальна роботи з жінками в Україні стає напрямом соціальної роботи. Незважаючи на соціально-економічні труднощі, дефіцит державного бюджету, брак підготовлених кадрів, недостатню сформованість законодавчої бази, процес формування системи соціальних служб триває. Він базується на принципах утвердження тендерної рівності, створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, що були проголошені цілим рядом міжнародних документів минулих десятиліть, а також документів Спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН з питань тендерної рівності (2000 р.), Декларації Тисячоліття (2000 р.), Декларації та Плану дій ""Світ, придатний для життя дитини"", прийнятих 27-ю Спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН (2002 р.). Суб'єктами соціальної роботи з жінками виступають як державні структури на чолі з Державним Комітетом у справах молоді та сім'ї, так і недержавні організації, громадськість. Все більшого визнання отримують принципи превентивності, врахування соціокультурних і психофізіологічних особливостей жінок у процесі проведення соціальної роботи. Діяльність по створенню та розвитку системи соціальних служб для жінок, що почала складатися і має потенціал для часткового чи повного розв'язання багатьох проблем жіночого буття, стає важливим елементом соціальної політики [5, с. 51].

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Соціальна робота у сфері зайнятості населення: навчальний посібник для студентів спеціальності соціальна робота / за ред. В.В. Харабет, А.І. Андрющенко, В.М. Ніколаєвського. — Маріуполь: Новий світ, 2012. — 568 с.
2. Брайкер К.Х. Безробіття і неповна зайнятість / / Соціологічні дослідження .- 1993 .- № 10

3. Матвієнко О. Державна політика щодо жінок в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століть) / В І С Н И К Київського національного університету імені Тараса Шевченка - 28 с.
4. Фірсов М. В. Теорія соціальної роботи: навчальний посібник для вузів / М. В. Фірсов, Е. Г. Студьонова. – М. : Академічний Проект; Гаудеамус, 2009. – 512 с."

Krasulia K. TYPES OF SOCIAL WORK WITH THE ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL GUARDIANSHIP

*Красуля К.
студентка 4 курсу
кафедра соціальної роботи
факультет соціальних наук
Запорізький національний технічний університет*

Науковий керівник - канд.соціол.н., доцент, Баршацька Г.Ю.

Однією з найбільш складних проблем сучасного суспільства є проблема сирітства, яка сьогодні набуває нових кількісних та якісних характеристик. Якщо ще в минулому сторіччі в дитячі будинки потрапляли діти, чий батьки загинули, то сучасному суспільству властива інша тенденція – більшість вихованців дитячих будинків є діти, позбавлені батьківського піклування, тобто сиротами за живих батьків.

Юридичне визначення категорій «діти-сироти» і «діти, позбавлені батьківського піклування», подано в Законі України «Про охорону дитинства»: «Дитина-сирота – дитина, у якої померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, батьки яких: позбавлені батьківських прав; дітей відібрано без позбавлення батьків батьківських прав; визнані відсутніми безвісти; визнані недієздатними; оголошені померлими; відбувають покарання в місцях позбавлення волі; перебувають під вартою на час слідства; розшукуються органами внутрішніх справ через ухилення від сплати аліментів; відсутність відомостей про їхнє місцезнаходження; через тривалу хворобу не мають змогу виконувати батьківські обов'язки; підкинуті діти; батьки яких невідомі; безпритульні діти».

Однією з найвищих соціальних цінностей держави є соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування Ст. 8 Закону встановлено, що держава здійснює повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа. Допомога на утримання таких дітей не може бути нижчою за встановлені мінімальні стандарти (життєвий мінімум для таких осіб), що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку. Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів.

В Україні існує розгалужена мережа державних органів, на які покладено обов'язок піклуватися про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування,

зокрема служби у справах дітей, органи опіки та піклування, органи освіти та науки, управління (відділи) у справах молоді та спорту, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо.

Однією з державних соціальних структур соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є притулки.

Притулки для дітей створюються службами у справах дітей відповідно до соціальних потреб кожного регіону для тимчасового розміщення в них дітей віком від 3 до 18 років, які потребують соціального захисту держави.

Основною метою діяльності центрів, притулків, тощо є створення соціальних умов для життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей та молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб. Головні завдання соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з питань соціальної допомоги дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, їх інтеграції у суспільство полягають у створенні сприятливих умов для поліпшення їх становища, нормалізації життя, всебічного розвитку інтелектуального і творчого потенціалу, соціальної адаптації.

У рамках реалізації програм соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, склалася певна система, складовими якої є:

- індивідуальна та групова інформаційно-консультативна робота;
- рольові форми соціально-психологічної роботи (тренінги, ігри, бесіди, лекції);
- різні форми культурно-дозвілевих заходів, організація конкурсів, виставок, фестивалів, святкових програм, екскурсій, благодійних акцій;
- надання матеріальної допомоги (грошової та речової);
- соціально-педагогічний патронат за місцем проживання або навчання, робота з оздоровлення, працевлаштування;
- організація роботи клубів за місцем проживання;
- формування прогресивної громадської думки на підтримку сиріт;
- різні форми діагностичної роботи: тестування, анкетування, опитування та соціологічні дослідження.

Основними напрямками діяльності соціального працівника у контексті роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є соціально-педагогічне дослідження, захист прав дитини, забезпечення соціальної підтримки, консультування, профілактика, корекція, реабілітація. Соціальний працівник має сприяти створенню педагогічно орієнтованого середовища для оптимального розвитку дитини. У роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, соціальний педагог має виконувати такі функції: - охоронно-захисна; - організаційно-посередницька; - діагностично-прогностична; - організаційно-комунікативна; - соціально-педагогічна; - соціально-терапевтична; - корекційно – реабілітаційна.

Реалізація вищезазначених професійних функцій дозволяє вирішувати безліч складних завдань у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Отже, функції соціального працівника складні та багатопланові. Вони залежать від тієї ролі, яку виконує фахівець у процесі діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Нові в Україні форми державної опіки дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування є - Дитячі будинки сімейного типу і прийомні сім'ї.

Відповідно до Положення про дитячий будинок сімейного типу, це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Метою створення дитячого будинку сімейного типу є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей у дитячому будинку сімейного типу не має перевищувати 10 осіб, враховуючи рідних.

Таким чином, можемо впевнено зробити висновок, що при роботі соціального працівника із дітьми – сиротами, дітьми позбавлених батьківського піклування необхідно враховувати, що особистість працівника є фактично завжди зразком для наслідування та формування у вихованців певних якостей. Одночасно до соціального працівника висуваються особливі вимоги – ця людина повинна відрізнятися високоморальними цінностями, й окрім наявності професійних компетентностей, бути гуманною і любити дітей.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Алексєєнко Т.Ф. Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї / Т.Ф. Алексєєнко // Діти – батьки – сім'я. – 2005.
2. Антонов В.В. Социология семи / В.В. Антонов, В.М. Медков. – М., 2007.
3. Галагузова Ю.Н. Подготовка социальных педагогов: пора преодолеть противоречия / Ю.Н. Галагузова // Социальная педагогика. – 2003.
4. Комплексное сопровождение детей-сирот / под науч. ред. Л.М. Шипицыной. Материалы научно-практической конференции. – СПб., 2003.
5. Малько А.О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки: монографія / А.О. Малько. – Х., 2004."

Купа О., SOCIAL ADVERTISING: GENESE AND DEVELOPMENT

Купа Ольга

студентка 3 курсу

кафедра соціальна робота

факультет соціальних наук

Запорізький національний технічний університет

Науковий керівник -канд.філос.н., доцент Попович В.М

Реклама в широкому розумінні існує вже тисячі років. Під час розкопок на узбережжі Середземного моря вчені-археологи знайшли стародавні оголошення, що містили комерційні пропозиції. Древні римляни малювали на стінах анонси майбутніх боїв гладіаторів. А фінікійці рекламували певні види обладнання на великих каменюках, що лежали вздовж доріг. У містах Древньої Греції спеціальні люди у публічних місцях робили оголошення про розпродаж худоби, різних виробів і, навіть, косметики [2].

Класифікації реклами численні. У її історії були періоди, коли сам термін асоціювався тільки з рекламою торговою чи комерційною. Однак з найдревніших

часів, розвиваючись практично паралельно з комерційною, з'являється і політична реклама, яка в наші часи перетворюється у соціальну рекламу. Ще в XVIII столітті зустрічається «лубочна реклама» (лубками називалися малюнки, що були нанесені на папір засобами ксилографії, які потім розмальовувалися, іноді безпосередньо пензлем) у якій є пропаганда щеплень проти віспи. Таким чином можна констатувати наявність елементів соціальної реклами ще в ті часи [3].

Розвиток і авторитет соціальної реклами в даний час зріс настільки, що найбільші комерційні корпорації проводять соціальні рекламні кампанії самостійно. Так, добре відома в Америці рекламна кампанія фірми Avon по запобіганню раку грудей.

Американська рекламна федерація щорічно проводить конкурси реклами, в яких у номінації Public Service виставляються кращі роботи щодо соціальної реклами. Конкурси є своєрідними індикаторами соціальних проблем. В останні роки в тематиці робіт присутні теми боротьби з курінням, СНІДом та проституцією. Призерами в цих номінаціях стали, наприклад, білборд «У Лос-Анджелесі важко знайти пару хороших легенів. Ставайте донорами! », виготовлений агентством Evansgroup Los Angeles і Godat | Jonczyk Design Consultants за плакат по темі проституції зі слоганом «Казино Riverboat створить нові робочі місця в Джефферсонвіле » [52].

Звичайно, соціальна реклама - це вияв доброї волі суспільства, її принципової позиції стосовно соціально значимих цінностей. Америка ставиться до соціальної реклами як до своєрідного соціального лікам, інструменту профілактики соціальних бід. Така і повинна бути висока місія соціальної реклами. При існуючих темпах еволюції і розвитку суспільства цей вид реклами стає вже більш масштабним видом комунікації, який можна умовно назвати соціальним PR-ом. У розвинених країнах існує безліч державних і недержавних програм, котрі задіяли соціальну рекламу. Однак в Україні цей процес йде по своєму, індивідуальному шляху.

Реклама існувала і в роки планової радянської економіки. Соціальна реклама радянського періоду була заідеологізованою і політизованою, що характерно для будь-якого тоталітарного суспільства. Проте створювалася (на думку спеціалістів) на високому фаховому рівні. За цим пильно слідували відповідні державні органи, оскільки соціальна реклама в СРСР мала виконувати низку важливих завдань. І головні з них - комуністичне виховання громадян та пропаганда досягнень соціалістичного ладу. Серед інших важливих функцій радянської соціальної реклами фахівці виділяють інформаційну, комунікативну, іміджеву. Інформаційна функція полягала у донесенні до громадян певної інформації, інколи доволі несподіваної. Так, на одному з плакатів повоєнної доби був зображений сліпий чоловік в чорних окулярах з ціпком у руках, одягнений в однострій залізничника на тлі цистерни з написом «Спирт». Внизу великими літерами напис: «Не пей метилового спирта» [1]. Можна припустити, що поява такої соціальної реклами була пов'язана з великою кількістю отруєнь (і смертей) метиловим спиртом серед працівників залізниць.

Комунікативна функція радянської соціальної реклами через історичні обставини, була недорозвиненою. Теоретично соціальна реклама мала служити сполучною ланкою між державою і громадянами. Але ця функція на практиці проявлялась доволі слабо, оскільки такий зворотній зв'язок у тодішній реальності не передбачався. Іміджева функція повинна була забезпечувати позитивний образ соціалістичної держави, що піклується про всіх своїх громадян.

Отже, те, що ми називаємо соціальною рекламою, має в Україні вже досить довгу історію. Слід зазначити, що термін «соціальна реклама» використовується тільки в Україні та тих пострадянських країнах, що входять до СНД. У США та Європі для визначення такого типу реклами використовують терміни public service advertising або public service announcement (PSA).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрусенко А. Соціальна реклама в Україні: здобутки та перспективи // Маркетинг в Україні. - 2006. - №1. - С.4-5.
2. Селивестров С.Э. Социальная реклама. Искусство воздействия словом. – Самара: Издательский дом «Бахрах – М», 2006. – 288 с.
3. Ученова В.В., Старых Н.В. История рекламы или Метаморфозы рекламного образа. / Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 336с."

Popovych V., COMPETENT APPROACHES IN THE HIGH EDUCATIONAL INSTITUTIONS'S SYSTEM

*Попович Василь Михайлович
канд.філос.н., доцент*

кафедра соціальної роботи

Запорізький національний технічний університет

Компетентнісний підхід виступає інноваційним засобом реформування і модернізації сучасної системи вищої світської і духовної освіти. Особливого значення набуває компетентнісний підхід в контексті реформування православної богословської освіти (інкорпорація в національну систему освіти і Болонський процес), що породжує низку проблем із визначенням ключових компетенцій випускника вищого духовного закладу. Тому перш ніж спробувати виділити такі групи компетенцій, слід надати визначення категоріям «компетентність» і «компетенція».

Поняття «компетентність» (лат. *competentia*, від *competo* – спільно добиваюся, досягаю, відповідаю, підходжу) у словниках трактується як «володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь», «обізнаність у чому-небудь», «авторитетність, повноправність» тощо. Або у широкому сенсі слова, «компетентний» (лат. *competens, competentis* – здатний) – означає той, що «знає, досвідчений в певній галузі»; «що має право відповідно до своїх знань судити про будь-що».

У словнику російської мови І.Ожегова слово «компетентний» визначається як знаючий, оповіщений, авторитетний в якій-небудь галузі, а поняття «компетенція» – як коло питань, в яких хто-небудь добре поінформований; коло повноважень, прав. У Словнику іноземних слів «компетентність» трактується як володіння знаннями, що дозволяють судити про що-небудь, а Радянський енциклопедичний словник дає роз'яснення поняттю «компетенція» як знання і досвід в тій або іншій області [2, с.132]. У всіх цих визначеннях багато загального, що говорить про єдине, але в той же час багатогранне розуміння поняття «компетентність». Новий словник української мови подає цей термін так: «Компетентний – який має досягти знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні;

кваліфікований; який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [3, с. 874].

Розробники російських стандартів, наприклад, виділяють такий набір ключових компетенцій:

- 1) компетенції у сфері пізнавальної діяльності, які ґрунтуються на засвоєнні способів самостійного засвоєння знань із різних джерел інформації;
- 2) компетенції у сфері суспільної діяльності (виконання ролей громадянина, виборця, члена соціальної групи, колективу);
- 3) компетенції у сфері трудової діяльності (у тому числі вміння аналізувати і використовувати ситуацію на ринку праці, оцінювати і вдосконалювати свої професійні можливості, навички самоорганізації тощо);
- 4) компетенції у побутовій сфері (включаючи аспекти сімейного життя, збереження і зміцнення здоров'я тощо);
- 5) компетенції у сфері культурної діяльності (включаючи набір шляхів і способів використання вільного часу, які культурно і духовно збагачують особистість) [1, с.136].

Інтегральні характеристики якості підготовки студентів, пов'язані з їхнього здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань і способів діяльності стосовно певного міждисциплінарного кола питань, А.Хуторський називає освітніми компетенціями [4, с.55-61]. На його думку, освітня компетенція – це сукупність смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня (студента) стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально-значущої продуктивної діяльності. Перелік ключових освітніх компетенцій визначається на основі головних цілей вищої освіти, структурного подання соціального досвіду і досвіду особистості, а також основних видів діяльності студента, що дозволяють йому опановувати соціальний досвід, отримувати навички життя і практичної діяльності в сучасному суспільстві.

Отже, незважаючи на деякі відмінності в наведених переліках освітніх компетенцій, слід зазначити, що в якості ключових виділяються соціально-політичні, соціокультурні, морально-етичні і особистісно-смислові. Таким чином, поняття «компетентність» визначає здатність особистості ефективно здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні і соціокультурно орієнтовані види діяльності, основними характеристиками якої є: багатofункціональність, універсальність, надпредметність, об'ємність, інтелектуальна насиченість, дієвість, соціальність, духовність.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 328 с.
2. Личность и профессия: психологическая поддержка и сопровождение: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.М.Митина, Ю.А.Кореляков, Г.В.Шавырина и др.; Под ред. Л.М.Митиной. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 336 с.
3. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Т.1 / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Вид-во «Аконіт», 2003. – 928 с.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технология конструирования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55-61."

Samarska L.O. PREPARING AND CONDUCTING AN EXPERIMENTAL PART OF THE STUDY ON THE USE OF OVERCOMING BEHAVIORAL STRATEGIES BY STUDENTS THAT STUDY ABROAD

*Samarska L.O.,
student of 11th grade of Poltava Specialized school № 3, alumna of the FLEX program
(2017-2018)*

*Sas N.M.,
scientific supervisor, doctor of pedagogical sciences, associate professor,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University*

"ПІДГОТОВКА ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ ДОЛАЮЧИХ ПОВЕДІНКОВИХ СТРАТЕГІЙ СТУДЕНТАМИ/ШКОЛЯРАМИ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ ЗА КОРДОНОМ"

Розробляючи опитувальник для проведення дослідження з питань використання долаючих поведінкових стратегій студентами/школярами, які навчаються за кордоном, ми виокремили такі групи проблем які доводиться вирішувати: побутові, шкільні, мовні, емоційні, проблеми пов'язані особливості менталітету (Самарська Л.О. «Виокремлення проблем студентів за обміном»/ Л.О. Самарська// Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання : Збірник тез наукових доповідей : IX Міжвузівський науково-практичний семінар, 18 січня 2018 р., м. Харків. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2018.– С.235-239.).

Передбачаючи можливі варіанти відповідей нами були так деталізовані групи незручностей, які можуть перетворитися на проблеми:

Побутові:

- недолік звичних речей якісь із взятих з собою речей не використовуються, а якихось не вистачає і вам доведеться помітно витратитися на придбання необхідних товарів вже після переїзду;
- складність із «здоровим харчуванням»;
- необхідність звикнути до нової валюти;
- складно знайти «свої» товари (продукти харчування, напої, речі, косметичні засоби тощо).

Приймаючою родиною:

- нижчий або вищий за звичний рівень життя;
- відсутність підтримки з боку приймаючої сім'ї;
- інший склад родини;
- відсутність контакту з дітьми приймаючої родини.

Шкільні:

- низький рівень успішності;

- інша методика подачі і контролю знань;
- відсутність додаткових можливостей (для занять спортом, подорожей, хобі);
- відсутність звичного складу у класі.

Мовні:

- мовний бар'єр (дехто зі студентів впадає у відчай, їм здається, що їх ніхто не розуміє через акцент або неправильне вживання іноземних слів і виразів);
- обмежений запас специфічної предметної лексики.

Емоційні:

- раптові напади туги за домівкою (напади смутку і туги за звичною обстановкою і людям, які залишилися в рідній країні, можуть бути абсолютно несподіваними і викликані чим завгодно);
- панічна атака першої ночі (під час підготовки до сну вас починають долати тривожні думки: «тепер я в іншій країні ... я так далеко від дому! Чому я просто не залишився на батьківщині?!»);
- необхідність відповідати на одні і ті ж питання стосовно себе та рідної країни.

Особливості менталітету:

- якщо вас хвалять, це ще нічого не означає;
- якщо з вами не сперечаються, це не значить, що з вами згодні;
- ваше минуле для американців не має значення;
- американці не завжди дотримуються свого слова.

Серед можливих ресурсів подолання складних життєвих ситуацій людина використовує різні форми реагування, тому друга частина питальника присвячена власне поведінковим стратегіям(Самарська Л. О. Окреслення проблемного поля дослідження долаючої поведінки студентів, які навчаються за кордоном»/ Л.О. Самарська, Н.М.Сас // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – №22.– С.197-201.). Нас цікавлять відповіді респондентів на такі питання як: чи доводилося долати труднощі під час навчання/проживання за кордоном; що приводило до успіху і що стримувало у вирішенні проблеми; чи доводилося робити вибір; якими критеріями у випадку вибору ви керувалися. Питання було сформульовано й деталізовано (передбачаючи відповіді) так:

1. Чи доводилося Вам долати труднощі під час навчання/проживання за кордоном?
2. Що приводило вас до успіху у вирішенні проблеми:
 - аналіз завдання;
 - планування і вирішення проблеми;
 - прийняття відповідальності за результати вирішення проблеми;
 - «соціальне відволікання»;
 - «пошук соціальної підтримки»;
 - ваш варіант.
3. Що стримувало успіх у вирішенні проблеми:
 - підвищене занепокоєння;
 - почуття безпорадності;
 - низька самооцінка;
 - песимістичні думки про власні досягнення;
 - «пошук винних»;
 - «уникнення»;

- зволікання;
 - емоційне реагування;
 - агресивний відгук на ситуацію.
4. Чи доводилося вам робити вибір:
- моральний;
 - вибір з альтернатив;
 - вирішувати чітко структуровані (з відомими вхідними та вихідними даними) проблеми;
 - вирішувати неструктуровані проблеми.

5. Якими критеріями у випадку вибору ви користуєтесь?

- а) уникаю найгіршого (критерій крайнього песимізму);
- б) обираю найкращий варіант;
- в) обираю варіант за якого ризик, максимальний при різних варіантах умов, виявиться мінімальним;
- г) обираю найбільш передбачуваний варіант.

Передбачається, що опитування відбудеться в режимі он-лайн, тому перспективу роботи з проведення опитування вбачаємо у розробці он-лай варіанта, розміщення питальника на платформі «Інстаграм» а також його розповсюдження локальними розсилками.

Turna K. UNEMPLOYMENT AS A SOCIAL PHENOMENON

Турна К.

студентка 4 курсу

кафедра соціальної роботи

факультет соціальних наук

Запорізький національний технічний університет

Науковий керівник - канд. соціол. наук, доцент Турба О.О.

Однією з гострих проблем сучасного суспільства є безробіття. Економічні умови, політична ситуація країни, влучне використання робочої сили – це лише незначна кількість факторів, що впливають на її виникнення та розвиток. Безробіття — це незайнятість працездатного населення у суспільному виробництві, яке бажає мати роботу для задоволення особистих і суспільних потреб, це явище, за якого частина економічно активного населення не може використати свою робочу силу [1, с 37].

Факторами формування безробіття можуть бути такі:

- нестача сукупного ефективного попиту;
- негнучкість системи відносних цін і ставок заробітної плати і викривлення в ній, пов'язані з грошовою експансією держави і подальшою інфляцією;

- недостатня мобільність робочої сили;
- структурні зрушення в економіці;
- дискримінація на ринку праці щодо жінок, молоді та національної меншості;
- демографічні зміни в чисельності та складі робочої сили;
- сезонні коливання в рівнях виробництва окремих галузей економіки.

В своїй природі безробіття розрізняють:

- відкрите безробіття означає існування явно незайнятого населення, приховане-наявність формально зайнятого населення.
- фрикційне безробіття пов'язане з переміщенням людей з однієї роботи на іншу, а також із однієї місцевості в іншу.
- структурне безробіття пов'язане зі структурними зрушеннями в економіці, закриттям застарілих підприємств і виробництв, скороченням випуску продукції у разі переорієнтації виробництва, закриття шкідливих підприємств.
- технологічне безробіття пов'язане з переходом до нової техніки і технології, з механізацією та автоматизацією виробництва, що супроводжується вивільненням робочої сили і найманням працівників принципово нових спеціальностей та кваліфікації.
- конверсійне безробіття спричиняється скороченням чисельності армії і зайнятих у галузях оборонної промисловості. Розміри цього безробіття можуть коливатися від незначних до великих.
- сезонне безробіття стосується тих видів виробництва, які мають сезонний характер і в яких протягом року відбуваються різкі коливання попиту на працю (сільське господарство, будівництво тощо).
- циклічне безробіття — це вид безробіття, яке постійно змінюється за своїми масштабами, тривалістю і складом, що пов'язано з циклом ділової кон'юнктури.
- інституціональне безробіття — це безробіття, яке породжується правовими нормами, що впливають на попит і пропозицію праці.
- застійне безробіття охоплює найстійкіший контингент безробітних — бідних, бродяг, бомжів та ін.
- хронічне безробіття. Це пов'язано з тим, що інвестиції у створення нових робочих місць відстають від темпів зростання чисельності найманих працівників.
- приховане безробіття характерне для ситуації економічного спаду. Воно зумовлене неповним завантаженням потужностей підприємств, зменшенням обсягів виробництва, різким зниженням продуктивності праці, наданням працівникам неоплачуваних відпусток, неповною зайнятістю протягом робочого тижня [4, с 39-41].

Безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу [2,ст 2].

Право на допомогу з безробіття мають незайняті (непрацюючі) громадяни, визнані у встановленому порядку безробітними. Допомога з безробіття виплачується з восьмого дня після реєстрації громадянина у Державній службі зайнятості до працевлаштування, але не більше 360 календарних днів протягом двох років; для осіб передпенсійного віку (підпункт ""г"" пункту 1 ст. 5 цього закону) — до 720

календарних днів, а громадянам, які бажають відновити трудову діяльність після тривалої (більше шести місяців) перерви, та громадянам, які вперше шукають роботу, допомога з безробіття виплачується не більше 180 календарних днів. У період пошуку роботи та безробіття громадянин зобов'язаний сприяти своєму працевлаштуванню відповідно до рекомендацій працівників Державної служби зайнятості.

Підсумовуючи можемо назначити основні напрямки подолання безробіття в Україні: підвищення добробуту населення за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності; надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу; проведення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства; проведення спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991 р. (зі змін, і допов.) // ВВР. – 2007. – №31.
2. Завіновська Г. Т. Економіка праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 300 с.
3. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: Теорія і практика
4. Ягодка А. Г. Соціальна інфраструктура і політика: навч. посібник / Ягодка А. Г. – К.: КНЕУ, 2000. – 212 с."

SECTION 11. Politology

Kostiuk T.O. PUBLIC ADMINISTRATION OF HIGHER EDUCATION: CONCEPTUAL APPROACHES

Костюк Т.О.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Протягом 20-го століття вища освіта в цілому вивчалася як окремий сектор державного управління, що базується на державній інтервенції. Освіта та дослідження, що розцінюються як загальні суспільні блага, обґрунтовано потребують конкретних політик та інструментів з боку органів державної влади.

З одного боку, багато авторів говорять про державну політику в галузі вищої освіти лише з точки зору реформ і прийняття рішень, щоб визначити, якою має бути роль держави в цій конкретній сфері. У цьому діапазоні літератури переважала концепція, відповідно до якої державне втручання повинно бути обмеженим: розуміння науки як автономної сфери, яка залишає керівництво і управління у вищій освіті перш за все в руках науковців. Але наприкінці 20-го століття сформувались дві альтернативні концепції.

З іншого боку, частина дослідників радше прагнула визначити (колективних) суб'єктів, задіяних у галузі вищої освіти, описати їх взаємовідносини та визначити спосіб регулювання, що виходить за межі їхніх взаємовідносин. Дослідження змісту, згідно цієї концепції, видавалось менш важливим, ніж виявлення та розуміння політичної мережі або режимів політики, що їх продукують.

Ці підходи є занадто дескриптивними, фокус уваги зосереджено на описі систем вищої освіти, рутинних практиках і відносинах всередині них.

Якщо розкривати суть наріжних концепцій, то варто зупинитись на трьох основних. Згідно з першою концепцією роль держави полягає у забезпеченні автономії вищої освіти/ науки. Підсистема вищої освіти тут характеризується високим ступенем автономності й ізоляція від державного управління, незважаючи на свою залежність від державного фінансування. Деякі автори характеризують це як «політику для науки» (Rouban, 1988) або «регулювання спільнотою» (Paradeise, 1998). Німецька ідеалістична традиція, побудована на моделі Гумбольдта, і американська функціональна соціологія професій ідеалізували цю концепцію. Академіки описуються як виробники, послуговувачі та власники знань, якість або фінансування яких не може контролюватись «профанами»: державними органами, членами громадянського суспільства тощо. Тому академіки отримують монополію від держави для здійснення своїх функцій. Держава приймає рішення захищати їх від

зовнішніх впливів, доки академічна спільнота впроваджує норми, цінності та практики, що запобігають неправомірному використанню своїх знань. Ця концепція спирається на ідеологію академічної свободи і сильний інституціональний контроль над ключовими напрямками досліджень і викладання. Тривалий час це слугувало домінуючою аналітичною та нормативною основою.

Друга концепція приписує державі важливу роль посередника у поєднанні інтересів суспільства та вектору розвитку ЗВО. Передбачається, що держава керуватиме науковою діяльністю, корегуватиме та контролюватиме її. Це відбувається тоді, коли зростають підозри щодо ефективності обслуговування традиційних державних сфер представниками громадськості і політики. Система вищої освіти є вразливою для захоплення домінуючими групами інтересів (тут викладачі та науковці), тоді органам державного управління доводиться виступати в ролі компенсаційної сили, щоб протистояти надмірній ендогенності або безправним споживачам послуг. З цієї точки зору, вища освіта нічим не відрізняється від інших сфер державного фінансування, де держава може чинити тиск для досягнення широких цілей державної політики шляхом корегування витрат, контролю за якістю та доброчесністю та/ або забезпечення соціальної рівності (Van der Meulen, 1998).

Роль держави посилюватиметься пропорційно зростанню впливовості, фінансово-економічної потужності, політичної ваги та стратегічної важливості. Завдяки втраті елітарності вищої освіти і набуття дедалі масовішого характеру, очікується, що зовнішні та урядові тиски на систему вищої освіти зростуть. У межах економіки знань зв'язок між системою ЗВО та цілями економічного зростання стає виразнішим. Винайдення і розвиток нових технологій, що об'єднують вищу освіту і науку з венчурним капіталом та урядом, є критичною підставою втручання: інтервенціоністська держава часто здатна активізувати контроль і розвиток «великої науки», ніж це робиться за поміркованої демократичної концепції державного управління вищою освітою з метою акцентування ролі держави у науковому прогресі.

Третя концепція підкреслювала роль ринку в управлінні вищою освітою (Dill 1996). Згідно з нею, ідея, що університетське навчання і дослідження можуть бути товаром, а не суспільним благом, набула активного розвитку, а допустимий ступінь академічної свободи було переглянуто. У літературі з державного управління вищою освітою це в більшості випадків представлено як розрив з концепцією «командування і управління» і як відхилення від інтервенційного до «оціночного» управління (Neave, 1986; Van Vught, 1989 et 1995; Neave & van Vught, 1991, 1994): від дирижизму до спостереження, від ex-ante контролю до ex-post оцінки, від правил до регулювання (Amaral, Meek та Larsen 2003). Таким чином, ця концепція не вимагає скорочення участі держави, але для держави очікується досягнення одного або обох (залежно від авторів) таких місій: стимулювати силу ринкових сил, з одного боку, та виявляти, запобігати або відновлювати ринкові флуктуації, з іншого. Перша місія заохочувала б студентів брати на себе роль споживачів. Такий тиск споживачів, у свою чергу, був би корисним стимулом для підвищення якості, а конкуренція між ЗВО зростатиме. Роль органів державної влади полягає в тому, щоб сприяти розвитку ринку, це може бути нелегко з огляду на слабку ринкову орієнтацію багатьох систем вищої освіти та відсутність ефективної конкуренції. Щодо другої місії, від держави очікується

встановлення і захист широких принципів (наприклад, рівність доступу) і втручання, якщо передбачається зростання ринкових сил.

Popovych Yana, THE EDUCATION ROLE IN POLITICAL CONSCIOUSNESS' FORMATION

*Попович Я.М.
кандидат філософських наук
старший викладач
кафедра загальноправових та політичних наук
юридичний факультет*

Наука й освіта відіграє важливу роль у розвитку суспільства, країни. В контексті соціалізації індивідів шляхом залучення до цінностей всіх членів суспільства, засвоюється не тільки політичний досвід, але й формується здатність реагувати на політичні зміни.

Освіту і науку на сучасному етапі слід розглядати як важливі сфери матеріального виробництва. У більшості держав світу є потреба модернізації економіки на основі концепції конкурентоспроможності в умовах формування глобальної економіки знань. Важливо, що конкурентоспроможність держави може бути не лише центральним елементом нової економічної політики, але й, при умові цілеспрямованої соціально-культурної інженерії, національною ідеєю, що теж вказує на взаємозв'язок економічних і політичних чинників. Ця ідея здатна створити основу для формування соціального капіталу (соціальної згуртованості) нації, які необхідні для успіху будь-якої стратегії прориву. Тому для країн світу, що бажають втримати чи підвищити свою конкурентоспроможність, особливо важливий постійний моніторинг ситуації.

Світ зазнає змін, і як пише Клинова М., вже є „ознаки прийдешньої зміни світового порядку, чергової геоекономічної і геополітичної революції”. У XXI ст. будуть нові зрушення і зміни світового порядку. На глобальну політичну сцену поступово виходять три азійські країни-цивілізації – Японія, Китай та Індія, які вже стали світовими центрами економічної і політичної сили. Вони у XX ст. повільно, але неухильно зростали і неминуче зростатимуть у XXI ст.: вектор світової історії знову повертається на Схід. У результаті тривалих процесів колишня „периферія” чи „напівпериферія” в майбутньому може стати „центром” світового розвитку, як це вже не раз було в історії [2, с. 19].

Серед третього і частково колишнього другого світу, вказані держави, незважаючи на минуле і навіть нинішнє відставання від держав першого світу – лідерів глобалізації – швидко створюють передумови для переходу на вищу ступінь світової ієрархії і, відповідно, впливатимуть на процес формування нового світопорядку, геоструктури світу. Масштаби його території, чисельність населення і темпи зростання – безпрецедентні. Поряд із Китаєм найчастіше називають Індію, Бразилію і Росію. З початкових букв назв цих держав утворено аббревіатуру – БРІК. Є

ще „другий ешелон” висхідних країн-гігантів: Мексика, Пакистан, Індонезія і ПАР. Їх називають ЮПІМ або „країни континентального масштабу”, „надвеликі держави”, „напівконтинентальні держави”, „стрижневі країни” і „країни-кити” [3, с. 51-53]. Висхідні країни-гіганти першого і другого „ешелону” успішно долають „комплекс периферійності”, виходять на передові рубежі. Факт їх появи свідчить про неминучість переходу від моноцентризму, нав’язаного США, до поліцентризму і „багатополлярності”. Це альтернативні США центри сили, які відкидають план глобалізації як американізації, спроби „однополлярної” гегемонії, створюють їй серйозні перешкоди й обмеження.

Розвиток держав і глобальної системи міжнародних відносин швидко розмивають відносну „чистоту” і самодостатність економічної і політичної влади, стирають між ними чіткі межі, традиційні для минулого. Економічна влада національного капіталу „консолідується” і „трансформується” в економічну владу ТНК та в політичну владу національних держав і наднаціональних суспільно-політичних інститутів. Це сприяє появі своєрідних об’єднань носіїв економічної й політичної влади в регіонах і у глобальній системі на загал та свідчить про якісний ріст взаємозв’язку політичних і економічних чинників на рівні функціонування національної держави.

Таким чином, на ранніх стадіях ринкових відносин процес зрощення економічної і політичної влади капіталу в державах зазвичай здійснював основний вплив на внутрішні процеси і опосередковано впливав на міжнародні, але в умовах поглиблення процесів глобалізації акценти значно змінились. Виростаючи з національного у наднаціональний капітал, американські, британські й інші корпорації як носії економічної влади спільно зі „своєю” державою – основним носієм політичної влади – докладають величезних зусиль для впливу не лише на національні, але й наднаціональні, глобальні процеси.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України „Про засади внутрішньої та зовнішньої політики” від 1 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
2. Клинова М. „Возвращение” государства: „скорая помощь” в кризисе или устойчивая тенденция? / М. Клинова // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 5. – С. 18-31.
3. Копійка В.В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закладів] / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2001. – 448 с."

SECTION 12. Culturology

Makogonchuk N.V, Shumovetskaya S.P. THE OLEXANDRY LIBRARY - THE RESULTS OF THE AGE OF THE AGE

*Макогончук Н. В.
кандидат педагогічних наук
старший викладач кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін*

*Шумовецька С. П.
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

«Якби люди в Олександрії встигли зробити копії рукописів до того, як бібліотека була зруйнована, ми б, можливо, зараз мали можливість читати Аристотеля в оригіналі».

Відомо чимало неймовірних пам'яток історії культури та архітектури світу. Однією з них є Олександрійська бібліотека, яка була найбільшим культурним центром стародавнього світу, скарбницею знань. Саме в Олександрійській бібліотеці зберігалося П'ятикнижжя Старого Заповіту, написане давньоєврейською мовою, і саме тут, у бібліотеці, був зроблений його переклад на давньогрецьку мову.

Антична Олександрійська бібліотека була творінням грецької династії Птолемеїв що панувала в Єгипті після чотирьох тисячоліть правління фараонів. Птолемеї I Сотер у 228 р. до н. е. створив в Олександрії недалеко від свого палацу, у кварталі Брухейон академію-Мусейон, в перекладі з латинської Мусейон – «храм муз». Комплекс будівель нагадував величезний ансамбль: університет з навчальними залами і житловими приміщеннями, обсерваторія, ботанічний сад, зоопарк і власне Олександрійська бібліотека. З самого початку бібліотеку планували як осередок властителів Єгипту – царів і жреців, але згодом вона перетворилася на культурний центр стародавнього світу. Мусейон фінансувався на спеціальні кошти зі скарбниці. У фонді бібліотеки ретельно збирали цінні рукописи, залучали вчених академії, які переписували, вивчали, систематизували і зберігали їх. З цього стає зрозумілим, що Олександрійська бібліотека створювалася як приватна бібліотека.

Олександрійська бібліотека мала великий штат працівників. За традицією очолював бібліотеку визнаний філософ, поет або вчений, який відповідав за придбання книг і обов'язками якого було виховання царського спадкоємця. Фактично він же й був керівник Олександрійського Мусейона. Першим керівником бібліотеки був Зенодот Ефеський (приблизно 234 р. до н. е.)

На території комплексу бібліотеки були облаштовані дослідницькі лабораторії, обсерваторія, ботанічний сад, медична школа й зберігалося майже півмільйона книг.

Стіни цієї будівлі стали «свідками» того, як Ератосфен уперше виміряв довжину окружності Землі й саме тут був складений каталог зоряного неба. Вчені з різних країн будь-що прагнули сюди потрапити. Адже у бібліотеці були створені ідеальні умови для роботи. На території бібліотечного комплексу вчені та дослідники, отримавши, якщо говорити сучасною мовою, грант з царської скарбниці, жили й працювали стільки часу скільки їм було потрібно. В Олександрійській бібліотеці робили свої відкриття Евклід, Архімед та Аристарх Самоський.

Олександрійська бібліотека водночас була царським архівом. Посада ж зберігача фондів вважалася дуже почесною в Олександрії. У різні часи хранителями бібліотеки були такі знаменитості, як Ератосфен Киренський, Аполлоній Родоський, Клавдій Птолемей.

Після того як бібліотека вже не могла вмістити всіх охочих, частину її фонду за правління Птолемея III було перенесено до храму Серапіса (Серапеум). Саме руїни колись величного комплексу Серапеума, побудованого у III ст. до н. е. та названого на честь бога Серапіуса, якого вважали захисником Олександрії, й залишилися нам на згадку про цей унікальний витвір стародавнього світу. Так бібліотек стало дві: одна світська, друга – релігійна.

Велика увагу приділяли комплектуванню фондів бібліотеки, рукописи якої були потрібні для проведення наукових досліджень і освітнього процесу. Рукописи привозили з-за кордону купці, служителів бібліотеки відправляли за ними в інші країни, інколи манускрипти книгозбірні дарували. У штаті бібліотеки працювали спеціальні кур'єри, які мали придбати документи для бібліотеки в усіх містах Середземномор'я й Малої Азії. Поповнювалися фонди й з приватних колекцій. В бібліотеці працювали спеціальні майстри, які займалися реставрацією книг і забезпеченням їх «читабельності». Вони ж перевіряли достовірність викладеної інформації, а сумнівні моменти позначали спеціальними значками, щоб будь-який читач міг зрозуміти, на які факти можна спиратися, а з якою інформацією слід працювати з обережністю. Уважалася, що у світі немає жодного цінного твору, копії якого не було б в Олександрійській бібліотеці. Крім папірусних і пергаментних манускриптів, у ній зберігалися кам'яні й воцнені таблички з клинописом та ієрогліфами.

Особливо в Олександрійській бібліотеці стежили за виконанням санітарно-гігієнічних норм і норм, які пред'являються до зберігання книг, з метою їх найбільшою збереження. Приміщення добре провітрювалися, захищалися від вогкості. Сувої час від часу перевірялися на предмет пошкоджень, у тому числі і від численних комах, і своєчасно наводився порядок.

То куди зникла відома у всьому Стародавньому світі бібліотека? Яка ж насправді була причина зникнення Олександрійської бібліотеки? Щоб відповісти на ці запитання, повернімося у 332 р. до н. е., коли на березі Середземного моря в дельті Нілу було засновано місто Олександрію. Великий полководець Олександр Македонський замислив збудувати місто, яке було б центром освіти, науки та знань усього людства. На час смерті Олександра Македонського бібліотеку ще будували. Після смерті Олександра єгипетське царство перейшло до його найближчого воєначальника Птолемея. Саме він і побудує книгозбірню, про яку мріяв Олександр Македонський.

Завдяки Птолемею книгозбірня Арістотеля й започаткувала фонд Олександрійської бібліотеки. Протягом 23 роки Птолемеєм активно збирав фонди бібліотеки, а після його смерті справу батька продовжив його син Птолемеєм II. На час правління Птолемея II припадає розквіт Олександрійської бібліотеки і міста. Птолемеєм II не лише збільшив фінансування бібліотеки, але й виділив кошти на поповнення її фондів та проведення наукових досліджень.

Сучасні історики сходяться на думці, що в той час в Олександрії діяв закон, згідно з яким, кожен корабель, який прибував до міста, був зобов'язаний передати до книгозбірні всі наявні на борту книги для копіювання або продажу. Завдяки цьому за правління Птолемея II кількість книг в Олександрійській бібліотеці з 400 збільшилася до 700 тисяч, частина з яких була копіями.

За правління Птолемея III в Олександрію були привезені оригінали трагедій знаменитих грецьких авторів – Софокла, Евріпіда і Есхіла, під величезну на той час заставу в сумі 15 таланів срібла. Але, заради збереження у себе оригіналів рукописів, Птолемеєм III повернув до Греції копії, пожертвувавши при цьому заставою.

Однак, починаючи приблизно з 250 р. до н. е., слава Олександрійської бібліотеки поступово стала тьмяніти. А за часів правління Клеопатри почався занепад бібліотеки, вважають історики. Саме події Олександрійської війни в 47 р. до н. е. називають однією з причин загибелі книжкового фонду Олександрійської бібліотеки. Під час бою на вулицях Олександрії щоб позбавити свої підрозділи можливості втечі з поля бою, Юлій Цезар наказав підпалити римські кораблі, що стояли в гавані міста. За гіркою іронією долі саме на ці кораблі було завантажено чимало рукописів і цінностей з Олександрійської бібліотеки для евакуації до Риму. З пристані вогонь перекинувся до міста, а далі на бібліотеку. Лише частину фондів бібліотеки вдалося врятувати від вогню.

Після падіння династії Птолемеїв Олександрія перетворилася на столицю однієї з римських провінцій. Проте римляни скоротили витрати на фінансування Олександрійської бібліотеки.

Ще одного удару знаменита бібліотека зазнала під час війни з царицею Пальміри Зенобією. Внаслідок воєнних дій у 273 р. Олександрія та бібліотека постраждали від розорення й вогню.

На сьогодні більшість істориків сходяться на думці, що бібліотека остаточно припинила існування після того, як мусульманське військо на чолі з халіфом Омаром I у 646 р. перейшло дельту Нілу. У книзі «Історія династій» сирійського письменника XIII ст. Абуль Фараджа описано таку історія: коли підручні халіфа готувалися палити книги Олександрійської бібліотеки, її служителі навколішки благали спалити їх, але не чіпати рукописи.

Сучасні ж історики сходяться на думці, що причиною загибелі унікального наукового центру Олександрії, який існував понад 600 років, були релігійні конфлікти і численні війни, що точилися в цьому регіоні.

Оригінальну будівлю, на жаль, було зруйновано, але міжнародна організація ЮНЕСКО не змогла допустити повної втрати будівлі, де зберігаються віхи вікової історії, тому було прийнято рішення зробити його реконструкцію. Вже в 2002 році світ побачив нову сучасну будівлю Олександрійської бібліотеки, яка покликана відновити велич старожитньої книгозбірні.

Для нотаток